ҰСТАЗ ХАБАРШЫСЫ.KZ

- Республикалық ақпараттық ғылыми-әдістемелік журналы
- Республиканский информационный научно-методический журнал

№10(26) (2026 ж. Қазан/Октябрь 2026 г.)

"Ұстаз – жүректен жол тапқан шырақ пен шамшырақ."

"Инклюзивті білім беру жағдайында оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытудағы арнайы педагогтің рөлі – 4 бет"

"Оқушылардың шешендік қабілетін жасанды интеллект арқылы дамытудың практикалық матрицасы – 17 бет"

"Алтын орда кезеңіндегі қолданбалы өнердің қазақ мәдениетіне ықпалы мен сабақтастығы – 66 бет"

Боранбаева Толганай Ережеповна

Арнайы педагог

"Қазығұрт" жалпы білім беретін мектеп" КММ

Түркістан облысы, Қазығұрт ауданы

ВЕСТНИК УЧИТЕЛЯ

ҰСТАЗ ХАБАРШЫСЫ

«ҰСТАЗ ХАБАРШЫСЫ.KZ» республикалық ақпараттық ғылыми-әдістемелік журналының №10(26) (2026 ж. қазан) шығарылымы.
Выпуск №10(26) (Октябрь 2026 г.) республиканского информационного научно-методического журнала «ҰСТАЗ ХАБАРШЫСЫ.KZ».

Басылымның кезеңділігі - айына 4 рет шығады

№ KZ35VPY00132871 есепке қоюы туралы
КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат комитетінде берілген

Периодичность издания — 4 раза в месяц.

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет № KZ35VPY00132871

Выдано Комитетом информации Министерства культуры и информации Республики Казахстан

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:
білім беру саласындағы оқу-әдістемелік, ғылыми-тәжірибелік, ақпараттық -сараптамалық, педагогикалық инновациялық тәжірибелерді тарату бойынша материалдар жариялау.

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:
публикация материалов по распространению учебно-методического, научно-практического, информационно-аналитического, педагогического инновационного опыта в области образования.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
Бас редактор:/Главный редактор: Баянды Ерлан
Дүйсенбекова Б.Н. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қарағанды медицина университеті
Дүзбаева Н.М. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Каскарбаева Б.Б. – педагог-шебер
Қасқабаева Ф.С. – педагог-шебер
Есенова Ш.Б. – педагог-зерттеуші
Иманбек Ә.О. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Алшынов А.Ә. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Корректор / корректор: Кәкіш Мерей Ертайқызы
Жауапты хатшы / ответственный секретарь: Есбергенов Айдын Ардақұлы

Материалдардың анықтығына авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Ответственность за достоверность материалов несут авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы

«ҰСТАЗ ХАБАРШЫСЫ.KZ» ақпараттық ғылыми-әдістемелік журналының авторларға арналған ережелерімен QR-кодты сканерлеу арқылы таныса аласыз.
С правилами для авторов информационного научно-методического журнала «ҰСТАЗ ХАБАРШЫСЫ.KZ» вы можете ознакомиться, отсканировав QR-код.

Мазмұны / Содержание

Боранбаева Т.Е. Инклюзивті білім беру жағдайында оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытудағы арнайы педагогтің рөлі 4
Нурмаганбетова К.С. Оқушылардың шешендік қабілетін жасанды интеллект арқылы дамытудың практикалық матрицасы....17
Төлеш З.А., Ерназарова С.Б. 7-сынып алгебра курсында «Бірмүшелер мен көпмүшелер» тақырыбын оқытуда геймификация мен жасанды интеллектіні кіріктірудің әдістемелік моделі....19
Калиева Ж.С. «Оқушылардың цифрлық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру» 25
Юсупова Г.А. Инклюзивті білім беру саласындағы дефектологтың рөлі....27
Қуанышбаева Г.К. Біздің жобамыз 31
Раева Ж.К. «Дыбыстық талдау» 34
Дүйсенғалиева Ж. Менің денсаулығым. Жеке басымның гигиенасы....36
Тлепбаева Г. Заттың сынын білдіретін сөздер....40
Батырбаева С.Е. Путешествие и достопримечетельности....43
Дубирбаева Ж.К. Мектепке дейінгі ұйымда балалардың шығармашылық әлеуетін дамыту жолдары....46
Алтынбек С. Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын әдебиеттік оқу пәні арқылы қалыптастыру....49
Құрманжанова А.С. Ойын арқылы оқыту-мектепке дейінгі білім берудің негізгі құралы....53
Токен Е. Оқыту үдерісінде геймификацияны қолдану арқылы оқушылардың математика пәніне қызығушылығын арттыру....56
Нурлыбекова Ж.Е. Ағылшын тілі сабақтарында мобильді қосымшалар арқылы жоғары сынып оқушыларының лексикалық құзыреттілігін дамыту 59
Мусаева Г.Е. Мектеп жасына дейінгі балалардың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру 63
Оразалин К.А. Алтын орда кезеңіндегі қолданбалы өнердің қазақ мәдениетіне ықпалы мен сабақтастығы 66
Прекеева С.О. Жыл мезгілдері 74

Боранбаева Толганай Ережеповна
Арнайы педагог
"Қазығұрт" жалпы білім беретін мектеп" КММ
Түркістан облысы, Қазығұрт ауданы

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДАҒЫ АРНАЙЫ ПЕДАГОГТІҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытудағы арнайы педагогтің кәсіби рөлі қарастырылады. Танымдық қабілеттердің құрамдас бөліктері ретінде зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау, сөйлеу, салыстыру, талдау, қорытынды жасау және оқу әрекетін өздігінен ұйымдастыру дағдылары сипатталады. Арнайы педагогтің оқушының жеке мүмкіндіктерін анықтау, білім беру қажеттіліктерін бағалау, жеке дамыту бағытын белгілеу, түзете-дамыту жұмыстарын жоспарлау және пән мұғалімдерімен бірлесіп әрекет ету қызметтері талданады. Сонымен қатар ойын, көрнекілік, әрекет арқылы оқыту, тапсырмаларды кезеңдерге бөлу, көпарналы ақпарат ұсыну және қалыптастырушы бағалау тәсілдерін қолдану жолдары ұсынылады. Мақалада Қазақстан Республикасының инклюзивті білім беруге қатысты нормативтік құжаттары мен халықаралық ғылыми-әдістемелік ұсынымдары басшылыққа алынған.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, арнайы педагог, ерекше білім беру қажеттіліктері, танымдық қабілеттер, зейін, есте сақтау, ойлау, түзете-дамыту жұмысы, жеке қолдау, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі – әрбір оқушының жеке ерекшеліктері мен білім алу қажеттіліктерін ескере отырып, сапалы білімге қолжетімділігін қамтамасыз ету. Инклюзивті білім беру осы міндетті жүзеге асыруға бағытталған. Оның негізгі мақсаты – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру үдерісіне қатыстырумен ғана шектелмей, олардың оқу материалын меңгеруіне, өз қабілеттерін дамытуына, сынып ұжымымен қарым-қатынас орнатуына және қоғамдық өмірге белсенді араласуына жағдай жасау.

Жалпы білім беретін мектепте оқушылардың танымдық даму деңгейі, ақпаратты қабылдау жылдамдығы, есте сақтау мүмкіндігі, тапсырманы орындау тәсілі мен оқу әрекетін ұйымдастыру дағдылары әртүрлі болуы мүмкін. Бір оқушы ақпаратты көрнекі материал арқылы жақсы қабылдаса, екіншісі оны тыңдау немесе тәжірибелік әрекет орындау барысында жеңіл меңгереді. Кейбір оқушыларға тапсырманың шартын түсіну, негізгі ақпаратты бөліп алу, әрекеттердің ретін сақтау немесе өз жауабын сөзбен жеткізу үшін қосымша қолдау қажет

болады. Сондықтан оқушының оқу нәтижесін тек орындаған тапсырмаларының санына қарап бағалау жеткіліксіз. Оның қандай жағдайда, қандай көмектің көмегімен және қандай қарқынмен ілгерілейтіні де ескерілуі тиіс.

Осы тұрғыдан алғанда, арнайы педагогтің қызметі ерекше маңызға ие. Ол оқушының оқуындағы қиындықтарды анықтап, оның білім алуына кедергі келтіретін факторларды талдайды, танымдық дағдыларын дамытуға бағытталған әдістерді таңдайды және мұғалімдерге оқу тапсырмаларын бейімдеу бойынша әдістемелік көмек көрсетеді. Арнайы педагогтің жұмысы оқушыны сыныптан оқшаулауға емес, керісінше, оның жалпы білім беру үдерісіне мүмкіндігінше дербес қатысуына бағытталуы керек.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы білім беру саласындағы негізгі құқықтық қатынастарды реттейді. Ал инклюзивті білім беруді дамытуға арналған нормативтік құжаттар білім алушыларға қажетті арнайы жағдайлар жасаудың және психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастырудың маңызын айқындайды. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 29 сәуірдегі № 92 бұйрығымен бекітілген психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің қағидаларына 2026 жылғы 29 мамырдағы № 144-НҚ бұйрығымен өзгерістер енгізілген. Бұл құжатта білім алушыларды қолдау, олардың оқу әрекетін дамыту және жеке қажеттіліктерін ескеру мәселелері қарастырылған [1].

Мақаланың мақсаты – инклюзивті білім беру жағдайында оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытудағы арнайы педагогтің рөлін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан сипаттап, жалпы білім беретін мектеп тәжірибесінде қолдануға болатын тиімді жұмыс тәсілдерін ұсыну.

1. Инклюзивті білім беру жағдайындағы танымдық қабілеттерді дамытудың теориялық негіздері

Танымдық қабілеттер – адамның қоршаған орта туралы ақпаратты қабылдауына, оны өңдеуіне, есте сақтауына, түсінуіне және практикалық міндеттерді шешуіне мүмкіндік беретін психикалық үдерістер мен дағдылардың жиынтығы. Оларға түйсіну, қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау, қиял және сөйлеу жатады. Оқу үдерісінде бұл үдерістер бір-бірімен өзара байланыста қызмет етеді. Мысалы, мәтінді түсініп оқу үшін оқушы әріптер мен сөздерді қабылдап қана қоймай, назарын тұрақтандырып, ақпаратты жадында сақтап, сөйлемдер арасындағы мағыналық байланысты анықтауы қажет.

Танымдық қабілеттердің дамуы барлық балада бірдей қарқынмен жүрмейді. Оған баланың жас ерекшелігі, бұрынғы оқу тәжірибесі, тілдік ортасы, денсаулық жағдайы, эмоционалдық күйі, оқыту әдістері және қоршаған ортаның қолжетімділігі ықпал етуі мүмкін. Сондықтан ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың оқу қиындықтарын тек баланың жеке ерекшеліктерімен байланыстыру дұрыс емес. Кейде қиындық тапсырманың күрделі берілуінен, ақпараттың қолжетімсіз форматынан, нұсқаудың түсініксіздігінен немесе оқушыға қажетті қолдаудың жеткіліксіздігінен туындайды.

Инклюзивті тәсілде басты назар оқушының кемшілігін іздеуге емес, оның білім алуына кедергі келтіретін жағдайларды анықтап, оларды азайтуға аударылады. Бұл ұстаным оқушының қолынан келетін әрекеттерін, қызығушылығын, күшті жақтарын және даму мүмкіндіктерін ескеруді талап етеді. Мәселен, оқушы жазбаша жауап беруде қиналғанымен, суреттерді салыстыру, заттарды топтастыру немесе тәжірибелік әрекетті орындау кезінде өз білімін көрсете алуы мүмкін. Мұндай жағдайда жауап беру тәсілін өзгерту оның нақты білімін бағалауға мүмкіндік береді.

Танымдық қабілеттерді дамытуда Л.С. Выготскийдің әлеуметтік өзара әрекет пен оқытудың дамуға ықпалы туралы идеялары маңызды теориялық негіз болып саналады. Ғалымның «жақын даму аймағы» туралы тұжырымдамасы баланың өздігінен орындай алатын әрекеті мен ересек адамның немесе қабілетті серіктестің көмегі арқылы орындай алатын әрекетінің арасындағы айырмашылықты түсіндіреді [2]. Осы идеяға сүйене отырып, арнайы

педагог оқушыға тапсырманы толық орындап бермей, оны өздігінен шешуге жетелейтін мөлшерлі көмек ұсынуы қажет.

Мысалы, оқушы заттарды белгілеріне қарай топтастыруда қиналса, педагог бірден дұрыс жауапты айтпайды. Алдымен заттардың түсін салыстыруға бағыттайды, содан кейін «Қай заттардың түсі бірдей?» деген сұрақ қояды. Қажет болған жағдайда үлгі көрсетеді. Оқушы әрекетті меңгерген сайын көмектің көлемі біртіндеп азайтылады. Мұндай жұмыс баланың өз мүмкіндігін сезінуіне және дербестігін дамытуға ықпал етеді.

Инклюзивті оқытуды ұйымдастыруда оқытудың әмбебап дизайны қағидалары да маңызды. CAST ұйымының 2024 жылғы Universal Design for Learning Guidelines 3.0 ұсынымдары оқу материалын ұсынудың, оқушының белсенділігін арттырудың және меңгерген білімін көрсету тәсілдерінің бірнеше нұсқасын қарастыруды ұсынады [3]. Бұл тәсіл оқушылардың барлығына бірдей тапсырма беруді ғана емес, тапсырмаға қол жеткізу жолдарын әртүрлі ету мүмкіндігін қарастырады. Мысалы, ақпаратты мәтін, сурет, ауызша түсіндіру немесе нақты зат арқылы ұсынуға болады. Оқушы жауабын жазбаша, ауызша, суретпен не әрекет арқылы көрсете алады.

Дегенмен әмбебап дизайн жеке қолдаудың қажеттілігін толығымен жоймайды. Кейбір оқушыларға арнайы құралдар, жеке нұсқау, қосымша уақыт немесе мақсатты түзете-дамыту жұмыстары қажет болуы мүмкін. Сондықтан жалпы сыныпқа қолжетімді орта қалыптастыру мен нақты оқушыға арналған арнайы көмекті өзара толықтыратын тәсілдер ретінде қарастырған жөн.

1.1. Танымдық үдерістердің өзара байланысы және олардың оқу әрекетіндегі маңызы

Оқушының танымдық дамуын түсіну үшін жеке психикалық үдерістерді бір-бірінен бөлек қарастыру жеткіліксіз. Зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау және сөйлеу оқу әрекеті барысында өзара байланысып, бірін-бірі толықтырады. Мысалы, математикалық есепті шешу кезінде оқушы алдымен есептің шартын қабылдайды, маңызды деректерге назар аударады, оларды есте сақтайды, белгілі математикалық амалдарды таңдайды және нәтижесін тексереді. Осы әрекеттердің біріндегі қиындық есепті орындауға әсер етуі мүмкін.

Зейін оқу тапсырмасына бағытталуға және маңызды ақпаратты басқа мәліметтерден ажыратуға көмектеседі. Егер тапсырмада бірнеше нұсқау қатар берілсе, оқушы олардың ретін сақтауда қиналуы ықтимал. Мұндай жағдайда педагог нұсқауды қысқа бөліктерге бөліп, әр әрекеттің орындалуын біртіндеп тексере алады. Алайда оқушының назарын тұрақтандыру қиындығын бірден зейін қабілетінің тұрақты бұзылысы деп түсіндіруге болмайды. Тапсырманың түсініктілігі, шаршау, қоршаған ортадағы шу және эмоционалдық жағдай да орындау сапасына ықпал етуі мүмкін.

Қабылдау оқушының заттар мен құбылыстардың белгілерін ажыратуына, олардың арасындағы ұқсастық пен айырмашылықты түсінуіне негіз болады. Оқу барысында қабылдау тек көру немесе есту ақпаратын қабылдаумен шектелмейді. Оқушы ақпараттың мағынасын түсініп, оны бұрын меңгерген біліммен байланыстыруы керек. Мысалы, геометриялық фигураларды үйрену кезінде олардың атауын жаттау жеткіліксіз; оқушы пішіндерді ажыратып, ортақ белгілерін анықтап, оларды қоршаған ортадағы заттардан таба алуы қажет.

Есте сақтау жаңа ақпаратты меңгеруге, бұрынғы білімді қайта жаңғыртуға және оны жаңа жағдайда пайдалануға мүмкіндік береді. Кейбір оқушылар ақпаратты естігеннен кейін есте сақтауда, ал басқалары бірнеше әрекеттің ретін ұмытпай орындауда қиналуы мүмкін. Сондықтан арнайы педагог есте сақтау тапсырмаларын оқушының нақты қажеттілігіне сәйкес ұйымдастырады. Суретті тіректер, сөздік үлгілер, қысқа қайталау және мағыналық топтастыру ақпаратты меңгеруге көмектесетін құралдар ретінде қарастырылады. Бұл тәсілдер баланың барлық қиындықтарын автоматты түрде шешпейді, бірақ оқу материалын қолжетімді етуге мүмкіндік береді.

Ойлау үдерісі оқушының ақпаратты талдауына, салыстыруына, жіктеуіне және қорытынды жасауына жағдай жасайды. Егер тапсырма тек жатталған жауапты қайталауды

талап етсе, оқушының түсіну деңгейін толық анықтау қиын болуы мүмкін. Сондықтан танымдық дамуды қолдау үшін «Неліктен?», «Қалай анықтадың?», «Қандай белгіге сүйендің?» деген сұрақтарды қолданған жөн. Оқушы жауапты бірден түсіндіре алмаса, оған сурет, үлгі немесе жауап нұсқалары ұсынылуы мүмкін.

Сөйлеу де танымдық әрекетті ұйымдастыруда маңызды қызмет атқарады. Оқушы өз ойын сөзбен жеткізу арқылы ұғымдарды нақтылап, әрекеттер арасындағы байланысты түсіндіреді. Сонымен бірге сөйлеу мүмкіндігі шектеулі оқушының білімі тек ауызша жауап беруіне қарай бағаланбауы керек. Ол таңдауды көрсету, суреттерді ретімен орналастыру, жазбаша жауап беру немесе қолжетімді коммуникация құралдарын пайдалану арқылы да өз түсінігін білдіре алады.

Осылайша, арнайы педагог танымдық үдерістерді өзара байланысты жүйе ретінде қарастырып, тапсырманы орындаудағы қиындықтың ықтимал себебін анықтауға ұмтылуы қажет. Бұл оқушыға сәйкес келетін қолдау тәсілін таңдауға және оның нақты мүмкіндіктерін әділ бағалауға негіз болады.

1.2. Оқушының жеке ерекшеліктері мен даму қарқынын ескеру

Инклюзивті білім берудің маңызды қағидаларының бірі – оқушылардың бірдей қарқынмен дамуын талап етпеу. Бір жастағы балалардың оқу тәжірибесі, ақпаратты өңдеу тәсілі, тілдік мүмкіндігі және дербестік деңгейі әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан арнайы педагог оқушының жетістігін сыныптастарымен салыстырудан гөрі, оның бастапқы деңгейімен салыстырғандағы өзгерісін анықтауға басымдық бергені жөн.

Жеке ерекшеліктерді ескеру оқушыға тым жеңіл немесе шамадан тыс күрделі тапсырма беру дегенді білдірмейді. Тиімді тапсырма оқушыға белгілі бір күш жұмсауды талап етеді, бірақ қажетті қолдау болған жағдайда оны орындауға мүмкіндік береді. Егер тапсырма тым жеңіл болса, жаңа дағдыны қалыптастыруға жеткілікті мүмкіндік бермеуі мүмкін. Ал тапсырма шамадан тыс күрделі болғанда, оқушы өз мүмкіндігіне сенімсіздік танытып, әрекеттен бас тартуы ықтимал.

Сондықтан арнайы педагог тапсырманың күрделілігін біртіндеп арттыру қағидасын қолданады. Алғашқы кезеңде әрекет үлгі бойынша орындалады, кейін педагогтің көмегі азайтылады, одан соң оқушы дағдыны жаңа материалмен қолдануға үйренеді. Мұндай жұмыс оқушыға белгілі әрекетті меңгеріп қана қоймай, оны басқа жағдайға ауыстыруға мүмкіндік береді.

Даму қарқынын ескеруде оқушының қызығушылығы да маңызды. Балаға таныс әрі қызықты материал тапсырмаға қатысу ынтасын арттыруы мүмкін. Мысалы, көлікке қызығатын оқушыға санау, салыстыру немесе топтастыру тапсырмаларын көлік суреттері арқылы ұсынуға болады. Бұл жағдайда қызығушылық оқу мақсатының орнына жүрмейді, керісінше, оған жетудің қолайлы құралына айналады.

Сонымен қатар оқушының эмоционалдық қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажет. Қателескені үшін ұялту, өзге балалармен жағымсыз салыстыру немесе тапсырманы орындау жылдамдығын үнемі талап ету оқу мотивациясына кері әсер етуі мүмкін. Арнайы педагог қателікті үйренудің табиғи бөлігі ретінде қарастырып, оқушыға оны түзетуге мүмкіндік беруі керек. Мұндай тәсіл баланың қиындыққа тап болғанда көмек сұрауына және тапсырманы қайта орындауға талпынысын қолдайды.

1.3. Инклюзивті білім берудегі орта факторлары және оқу кедергілерін азайту

Оқушының білім алу нәтижесіне оның жеке мүмкіндіктерімен қатар, білім беру ортасының ұйымдастырылуы да әсер етеді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының Функционалдық мүмкіндіктердің, тіршілік әрекеті мен денсаулықтың халықаралық жіктемесінде адамның қызмет етуі жеке жағдайлармен ғана емес, қоршаған орта факторларымен де байланысты қарастырылады [4]. Осы ұстанымды білім беру саласында қолданғанда, оқушының тапсырманы орындауына кедергі келтіретін сыртқы жағдайларды да назарға алу қажеттігі туындайды.

Мысалы, тақтадағы жазу тым ұсақ болса, көру арқылы ақпарат қабылдауы қиындаған оқушы тапсырманың мазмұнын түсінуде қиындыққа тап болуы мүмкін. Мұғалімнің ұзақ әрі күрделі ауызша нұсқауы тілдік ақпаратты өңдеуде қиналатын оқушыға кедергі келтіруі ықтимал. Ал оқу материалында түсініксіз сөздер көп болса, оқушы негізгі мазмұнды түсінуге қажетті күштің едәуір бөлігін сол сөздерді ұғынуға жұмсайды.

Мұндай жағдайда мәселені тек оқушының мүмкіндігімен байланыстыру дұрыс емес. Арнайы педагог оқу ортасын талдап, тапсырманы түсінуге көмектесетін өзгерістерді ұсынады. Оларға нұсқауды қысқарту, негізгі сөздерді ерекшелеу, мәтінге сурет қосу, әрекеттер ретін көрсету, қажет болғанда қосымша уақыт беру немесе жауаптың қолжетімді түрін ұсыну жатады.

ЮНЕСКО инклюзивті білім беруді оқушылардың білімге қолжетімділігіне, қатысуына және жетістіктеріне кедергі келтіретін факторларды анықтап, оларды азайтуға бағытталған үдеріс ретінде сипаттайды [5]. Бұл көзқарас инклюзияны тек ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы мектепке қабылдаумен шектеуге болмайтынын көрсетеді. Оқушы сабаққа қатысқанымен, оқу материалын түсінуге, тапсырманы орындауға немесе сыныптағы қарым-қатынасқа араласуға мүмкіндігі болмаса, инклюзивті орта толық қалыптасты деп айту қиын.

Оқу кедергілері бірнеше деңгейде кездесуі мүмкін. Физикалық кедергілерге ғимараттың немесе оқу құралдарының қолжетімсіздігі жатады. Әдістемелік кедергілер тапсырманың бір ғана тәсілмен ұсынылуынан немесе нұсқаудың түсініксіздігінен туындауы мүмкін. Әлеуметтік кедергілерге оқушыны қабылдамау, келемеждеу немесе оның пікірін елемеу жатады. Ұйымдастырушылық кедергілер қолдаудың жүйесіздігінен және мамандар арасындағы байланыстың жеткіліксіздігінен көрінуі мүмкін.

Арнайы педагог осы факторларды анықтау арқылы мұғалімдерге нақты ұсыныстар береді. Оның жұмысы оқушыны ортаға бейімдеумен ғана шектелмей, ортаны да оқушының қажеттіліктеріне барынша сәйкестендіруге бағытталады. Бұл – инклюзивті білім берудің маңызды әдіснамалық ұстанымдарының бірі.

1.4. Оқытудың әмбебап дизайны мен жеке қолдаудың өзара байланысы

Оқытудың әмбебап дизайны (Universal Design for Learning, UDL) білім беру үдерісін әртүрлі оқушылардың қажеттіліктерін алдын ала ескере отырып жоспарлауды ұсынады. CAST ұйымының 2024 жылы жарияланған UDL Guidelines 3.0 нұсқасында оқушының оқу үдерісіне қатысуын қолдау, ақпаратты әртүрлі тәсілмен ұсыну және меңгерген білімін әртүрлі формада көрсету мүмкіндіктеріне назар аударылады [3].

Бұл қағидалар арнайы педагог үшін бірнеше бағытта маңызды. Біріншіден, оқу материалының қолжетімділігі алдын ала ойластырылуы қажет. Мысалы, жаңа ұғымды түсіндіру кезінде мұғалім мәтінмен қатар сурет, нақты зат немесе әрекет үлгісін қолдана алады. Екіншіден, оқушының белсенді қатысуына жағдай жасалуы керек. Ол үшін тапсырманың мақсатын түсіндіру, қызығушылыққа сүйену, таңдау мүмкіндігін беру және күрделілік пен қолдаудың арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды. Үшіншіден, оқушының білімін көрсету тәсілдері әртүрлі болуы мүмкін.

Мәселен, оқушыларға белгілі бір тақырып бойынша түсінгенін көрсету тапсырмасы берілгенде, бір оқушы қысқа мәтін жазады, екіншісі ауызша жауап береді, ал үшіншісі суреттерді ретімен орналастырып, таңдауының мағынасын түсіндіреді. Егер оқу мақсаты жазу дағдысын тексеру болса, жауап формасын өзгерту бағалау мақсатын бұрмалауы мүмкін. Ал мақсат тақырыпты түсінуді анықтау болса, бірнеше жауап тәсілін қолдану оқушының білімін дәлірек бағалауға мүмкіндік береді. Демек, әдісті таңдағанда алдымен қандай дағды бағаланатынын нақтылау қажет.

Әмбебап дизайн барлық оқушыға бірдей қолдау жеткілікті болады дегенді білдірмейді. Кейбір оқушыларға арнайы педагогтің жеке сабағы, қосымша коммуникациялық құрал, арнайы оқу материалы немесе белгілі бір дағдыны мақсатты дамыту қажет болуы мүмкін. Сондықтан жалпы сыныпқа арналған қолжетімді тәсілдер мен жеке қолдау өзара толықтырылуы керек.

Арнайы педагогтің міндеті – оқушыға қажет көмекті анықтап, оны оқу үдерісіне сәйкестендіру және оқушының дербестігін біртіндеп арттыру. Көмек шамадан тыс көп болған жағдайда оқушы өздігінен әрекет ету мүмкіндігін аз пайдалануы мүмкін. Ал қолдау жеткіліксіз болса, ол тапсырманы орындауға қажетті бастапқы қадамды жасай алмауы ықтимал. Осы себепті педагог қолдаудың түрі мен көлемін оқушының нақты әрекетіне қарай өзгертіп отырады.

1.5. Жақын даму аймағы және педагогикалық көмектің мөлшерін реттеу

Л.С. Выготскийдің жақын даму аймағы туралы тұжырымдамасы оқушының өздігінен орындайтын әрекеті мен ересек адамның көмегі арқылы орындай алатын әрекетінің арасындағы айырмашылықты түсіндіреді [2]. Бұл идея арнайы педагогтің жұмысында маңызды, өйткені оқушының қазіргі мүмкіндігін анықтаумен қатар, оның қандай қолдау арқылы келесі қадамға көше алатынын білу қажет.

Педагогикалық көмек әрдайым бірдей болмауы керек. Кейде оқушыға тапсырманы қайта түсіндіру жеткілікті болса, басқа жағдайда әрекеттің үлгісін көрсету немесе тапсырманы бірнеше бөлікке бөлу қажет болады. Мысалы, оқушы суреттерді белгілі бір ретпен орналастыруда қиналса, педагог алғашқы суретті бірге таңдап, қалғандарын оқушыға өздігінен реттеуді ұсына алады. Егер бұл да жеткіліксіз болса, суреттердің арасындағы байланысты түсіндіретін сұрақтар беріледі.

Дағды қалыптасқан сайын көмек біртіндеп азайтылады. Алдымен педагог үлгіні көрсетеді, кейін ауызша нұсқау береді, одан соң тек тапсырманың мақсатын еске салады. Соңғы кезеңде оқушы әрекетті өздігінен орындап, нәтижесін тексере алады. Бұл ретте көмекті азайту оқушының жетістігіне негізделуі тиіс; оны тым ерте алып тастау немесе оқушы дайын болмай тұрып күрделілікті арттыру тиімсіз болуы мүмкін.

Жақын даму аймағы туралы идея оқушыға тапсырманы толығымен орындап берудің орнына, оны дербес шешуге жетелейтін көмекті ұсынудың маңызын көрсетеді. Мұндай қолдау оқушының өз әрекетін түсінуіне, қиындықты жеңу тәжірибесін жинақтауына және меңгерген дағдыларын жаңа жағдайларда қолдануына жағдай жасайды.

1.6. Танымдық дамуды бағалаудағы ғылыми-әдістемелік ұстанымдар

Танымдық қабілеттерді дамыту жұмысы нәтижелі болуы үшін бағалау бір реттік тексерумен шектелмеуі керек. Оқушының тапсырманы қалай орындағаны, қандай көмек қажет еткені және дағдыны басқа жағдайда қолдана алғаны туралы мәліметтер жинақталып отырғаны жөн. Бұл ақпарат педагогке қолданылған әдістің тиімділігін талдауға және келесі мақсаттарды жоспарлауға мүмкіндік береді.

Бағалау барысында оқушының қателерін ғана белгілеу жеткіліксіз. Оның тапсырманы өздігінен бастау, нұсқауды түсіну, әрекетті аяқтау, қатені түзету және көмек сұрау дағдылары да назарға алынуы мүмкін. Мысалы, оқушы тапсырманы бұрын педагогтің тұрақты көмегімен орындаса, кейін қысқа нұсқаумен аяқтай алса, бұл оның дербестігі артқанын көрсетуі мүмкін.

Сонымен бірге бір тапсырмадағы нәтиже баланың барлық танымдық мүмкіндіктерін толық сипаттамайды. Оқушы таныс материалмен жұмыс істегенде жақсы нәтиже көрсетіп, жаңа жағдайда қосымша қолдауды қажет етуі мүмкін. Сондықтан бағалау әртүрлі тапсырмалар мен жағдайларда жүргізіліп, алынған мәліметтер өзара салыстырылғаны дұрыс.

Ғылыми-әдістемелік тұрғыдан алғанда, арнайы педагогтің қорытындысы нақты бақылауға сүйенуі керек. «Оқушы қабілетсіз» немесе «зейіні нашар» деген жалпылама пікірлердің орнына «үш қадамнан тұратын нұсқаудың соңғы қадамын еске салуды қажет етті» немесе «суретті үлгі бойынша топтастырды, бірақ жаңа белгіні өздігінен таңдауда қиналды» деген сипаттамалар пайдалырақ. Мұндай жазбалар нақты қиындықты анықтауға және қолдау шараларын мақсатты жоспарлауға көмектеседі.

Қорыта айтқанда, инклюзивті білім беру жағдайында танымдық қабілеттерді дамыту баланың жеке ерекшеліктерін, оқу ортасының қолжетімділігін, педагогикалық қолдаудың мөлшерін және меңгерілген дағдыларды тәжірибеде қолдану мүмкіндігін бірге қарастыруды

талап етеді. Арнайы педагог осы факторларды жүйелі талдай отырып, оқушының білім алуына кедергі келтіретін жағдайларды азайтуға және оның танымдық әлеуетін ашуға ықпал етеді.

2. Арнайы педагогтің негізгі қызметтері

Арнайы педагог – ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың оқуына, дамуына және білім беру ортасына қатысуына көмектесетін маман. Оның жұмысы бір реттік сабақ өткізумен шектелмейді. Ол оқушының қажеттіліктерін бағалаудан басталып, мақсат қою, дамыту жұмыстарын жүргізу, нәтижені бақылау және келесі қадамдарды жоспарлау кезеңдерін қамтиды.

2.1. Оқушының танымдық мүмкіндіктерін анықтау

Арнайы педагогтің алғашқы міндеттерінің бірі – оқушының оқу әрекетінде қандай қиындықтар кездесетінін және қандай жағдайда тапсырманы жақсы орындайтынын анықтау. Бұл үшін бақылау, әңгімелесу, оқу тапсырмаларын талдау, педагогтер мен ата-аналардан ақпарат алу және мектептің белгіленген тәртібіне сәйкес бағалау әдістері қолданылады.

Бағалау барысында зейіннің тұрақтылығы, ақпаратты қабылдау ерекшелігі, есте сақтау, салыстыру, жіктеу, жалпылау, нұсқауды түсіну, сөйлеу арқылы жауап беру және әрекетті жоспарлау дағдылары қарастырылуы мүмкін. Алайда бұл бағыттардың барлығын бір мезетте тексеріп, баланың қабілеті туралы асығыс қорытынды жасауға болмайды. Бағалау нақты оқу қиындықтарын түсінуге және қажетті қолдауды анықтауға қызмет етуі тиіс.

Мысалы, оқушы көпқадамды тапсырманы аяқтай алмаса, оның себебі бірден есте сақтау қабілетінің төмендігі деп тұжырымдалмайды. Оқушы нұсқауды толық түсінбеуі, тапсырманың көлемінен шаршауы, негізгі әрекетті ажырата алмауы немесе жұмыс ретін жоспарлауда қиналуы мүмкін. Арнайы педагог осы ықтимал себептерді ажырату үшін тапсырманы шағын кезеңдерге бөліп, оқушының қай кезеңде қиындыққа тап болатынын бақылайды.

Бағалау нәтижесінде оқушының күшті жақтары мен қолдауды қажет ететін бағыттары анықталады. Мысалы, көрнекі үлгі бойынша тапсырманы жақсы орындайтын оқушы үшін визуалды тіректер тиімді болуы мүмкін. Ал ауызша нұсқауды есте сақтауда қиналатын оқушыға қысқа жазбаша немесе суретті нұсқаулық қажет болуы ықтимал. Бұл шешімдер оқушының нақты жұмысын бақылау арқылы қабылданады.

2.2. Жеке дамыту бағытын жоспарлау

Танымдық қабілеттерді дамыту жұмысы нақты әрі қолжетімді мақсаттарға сүйенуі қажет. «Оқушының ойлау қабілетін дамыту» немесе «зейінін жақсарту» сияқты жалпы мақсаттар педагогке жұмыстың нәтижесін бағалауға жеткілікті мүмкіндік бермейді. Сондықтан мақсатты бақыланатын әрекет арқылы белгілеу маңызды.

Мысалы, «оқушының зейінін дамыту» деген мақсатты «оқушы қысқа нұсқау бойынша ұсынылған үш заттың ішінен белгіленген қасиетке сәйкес заттарды таңдайды» деп нақтылауға болады. «Есте сақтауын дамыту» мақсаты «оқушы суреттердің қысқа тізбегін үлгіге сүйене отырып қайталайды» деген тапсырмамен нақтылануы мүмкін. Нақты мақсат педагогке оқушының алға жылжуын жүйелі бақылауға көмектеседі.

Жеке дамыту бағытын жоспарлау кезінде оқушының жас ерекшелігі, оқу бағдарламасының талаптары, күнделікті өмірде қажет дағдылар және білім беру қажеттіліктерін бағалау нәтижелері ескеріледі. Жоспарға қысқа мерзімді мақсаттар, қолданылатын әдістер, қажетті материалдар, көмек деңгейі және нәтижені бақылау тәсілі енгізілуі мүмкін.

Сонымен бірге жеке дамыту жоспары өзгермейтін құжат болмауы керек. Егер оқушы тапсырманы тұрақты түрде өздігінен орындай бастаса, педагог келесі күрделілік деңгейіне көшеді. Егер әдіс күтілген нәтиже бермесе, тапсырманың көлемін, нұсқау тәсілін, материалды немесе көмек мөлшерін қайта қарастырады.

2.3. Түзете-дамыту жұмыстарын ұйымдастыру

Түзете-дамыту жұмыстары оқушының оқуына кедергі келтіретін нақты қиындықтарды азайтуға және қажетті дағдыларын қалыптастыруға бағытталады. Мұндай сабақтарда

танымдық тапсырмалар баланың жасына, қызығушылығына және функционалдық мүмкіндіктеріне сәйкес таңдалады.

Арнайы педагог бір сабақ барысында көптеген қабілетті қатар дамытуға тырысқаннан гөрі, өзара байланысты бір немесе екі мақсатқа басымдық бергені дұрыс. Мысалы, заттарды түсіне қарай топтастыру тапсырмасы қабылдау, салыстыру, зейін және сөздік қорды дамытуға мүмкіндік береді. Бірақ педагог негізгі мақсаттың қандай екенін алдын ала анықтап, тапсырманың орындалуын сол мақсатқа сәйкес бағалауы қажет.

Түзете-дамыту сабақтарында қайталау маңызды болғанымен, тапсырманы өзгеріссіз көп рет орындату жеткіліксіз. Оқушы меңгерген дағдысын басқа материалмен, басқа ортада және күнделікті өмірдегі жағдайларда қолдануға үйренуі керек. Мысалы, алдымен суреттерді көлеміне қарай топтастырған бала кейін оқу құралдарын, ойыншықтарды немесе тұрмыстық заттарды осы белгі бойынша жіктеуі мүмкін.

3. Танымдық қабілеттерді дамытуға арналған әдістер мен тәсілдер

3.1. Зейінді дамыту

Зейін оқу тапсырмасына назар аударуға, маңызды ақпаратты ажыратуға және әрекетті белгілі бір уақыт бойы жалғастыруға көмектеседі. Зейіннің тұрақтылығы мен ауысуы әртүрлі оқушыда әрқалай байқалады. Сондықтан педагог тапсырманың ұзақтығын, көлемін және сыртқы алаңдатушы факторларды ескеруі қажет.

Зейінді дамыту үшін «Артық затты тап», «Айырмашылығын анықта», «Белгі бойынша таңда», «Тыңда және орында» сияқты ойын тапсырмаларын қолдануға болады. Мысалы, оқушыға төрт сурет көрсетіліп, олардың үшеуі жеміс, біреуі көлік екені ұсынылады. Оқушы артық суретті анықтап қана қоймай, не себепті артық екенін түсіндіреді. Егер сөзбен жауап беру қиын болса, суретті көрсетуге немесе дайын жауап нұсқаларын таңдауға мүмкіндік беріледі.

Көпқадамды тапсырмалар кезінде визуалды реттілік тиімді болуы мүмкін. Мысалы, жұмыс алгоритмі үш суретпен беріледі: «тыңда – таңда – тексер». Оқушы әр кезеңді орындаған сайын тиісті белгіге назар аударады. Бұл тәсіл әрекеттің ретін есте сақтауға және тапсырманың аяқталғанын түсінуге көмектеседі.

Зейін дамытуда уақытты біртіндеп арттыру маңызды. Оқушы ұзақ тапсырмаға бірден дайын болмаса, қысқа әрекеттен басталып, оның мүмкіндігіне қарай жұмыс уақыты ұлғайтылады. Қысқа үзілістер мен қозғалыс әрекеттерін де қажеттілігіне қарай жоспарлауға болады.

3.2. Қабылдау мен есте сақтауды жетілдіру

Қабылдау – ақпараттың мағынасын түсінудің алғашқы кезеңдерінің бірі. Оқушы заттардың түсін, пішінін, көлемін, орналасуын және басқа белгілерін ажыратуды үйренгенде, салыстыру мен жіктеу сияқты күрделі ойлау әрекеттеріне негіз қалыптасады.

Бұл бағытта нақты заттармен жұмыс, сәйкестендіру карточкалары, бөлшектерден бүтін құрастыру, пішіндерді топтастыру және суреттерді салыстыру тапсырмалары қолданылады. Мысалы, оқушыға әртүрлі пішіндегі заттар ұсынылып, оларды пішіні бойынша бөлу тапсырмасы беріледі. Кейін топтастыру белгісі өзгертіліп, заттарды түсіне немесе көлеміне қарай жіктеу ұсынылады. Осылайша оқушы бір ғана белгіні емес, бірнеше қасиетті ажыратуды үйренеді.

Есте сақтауды дамытуда мағыналық байланыс орнату, топтастыру, қайталау, суретті тірек және қысқа нұсқаулық қолдану тиімді болуы мүмкін. Мысалы, үш суреттен тұратын реттілікті есте сақтап, қайта орналастыру тапсырмасы ұсынылады. Алғашқы кезеңде суреттердің саны аз болады, кейін оқушының мүмкіндігіне қарай көбейтіледі. Егер оқушы реттілікті есте сақтауда қиналса, педагог суреттерді мағынасына қарай байланыстыруға көмектеседі.

Мұнда жаттап алу мен түсініп есте сақтаудың айырмашылығын ескеру қажет. Оқушы ақпаратты тек қысқа уақытқа қайталап беріп қана қоймай, оны мағынасына қарай

топтастырып, кейін басқа жағдайда қолдануға үйренуі керек. Сондықтан есте сақтау тапсырмаларын әңгімелеу, салыстыру және практикалық әрекетпен ұштастырған жөн.

3.3. Ойлау операцияларын қалыптастыру

Ойлау қабілеті ақпаратты салыстыру, талдау, жалпылау, жіктеу, себеп-салдар байланысын анықтау және қорытынды жасау әрекеттерін қамтиды. Бұл дағдылар оқушының оқу тапсырмаларын орындауына ғана емес, күнделікті өмірде шешім қабылдауына да қажет.

Арнайы педагог ойлауды дамыту үшін «Ұқсастығы мен айырмашылығын тап», «Қайсысы не үшін қажет?», «Оқиғаны ретімен орналастыр», «Себебін түсіндір», «Не өзгерді?» сияқты тапсырмаларды қолдана алады. Мысалы, екі заттың суреті беріліп, оқушы олардың ортақ және ерекшеленетін белгілерін анықтайды. Алғашқыда педагог салыстыру өлшемдерін өзі ұсынады, кейін оқушыға белгілерді өздігінен табуға мүмкіндік береді.

Себеп-салдар байланысын дамыту үшін күнделікті өмірге жақын жағдайлар пайдалы. Мысалы, «Өсімдікке су құймаса не болуы мүмкін?», «Қар ерігенде не өзгереді?» деген сұрақтар қойылады. Оқушының жауабы оның тілдік мүмкіндіктеріне сәйкес қабылданады. Ол ауызша жауап беруі, сурет таңдауы немесе әрекеттер тізбегін орналастыруы мүмкін.

Тапсырманы орындау барысында педагог оқушыны тек дұрыс жауапқа емес, ойлау жолын түсіндіруге де бағыттайды. «Неліктен осы суретті таңдадың?», «Қандай белгіге назар аудардың?», «Басқа жолмен шешуге бола ма?» деген сұрақтар оқушының өз әрекетін түсінуіне көмектеседі. Егер мұндай сұрақтар оқушы үшін тым күрделі болса, екі жауап нұсқасын ұсынып, таңдауды негіздеуге жетелеуге болады.

3.4. Сөйлеу мен қарым-қатынас дағдыларын дамыту

Сөйлеу танымдық әрекетпен тығыз байланысты. Оқушы өз ойын сөзбен жеткізу арқылы ұғымдарды нақтылайды, ақпаратты реттейді және басқа адамдармен білім алмасады. Сөйлеу қиындықтары бар оқушы тапсырманың жауабын білсе де, оны ауызша жеткізе алмауы мүмкін. Сондықтан жауап беру тәсілін таңдау кезінде оның сөйлеу мүмкіндігін ескеру қажет.

Арнайы педагог сурет бойынша әңгіме құрастыру, заттарды сипаттау, сөйлемді аяқтау, оқиғаны ретімен баяндау, ұғымдарды салыстыру және сұрақтарға жауап беру тапсырмаларын қолдана алады. Сөйлеу мүмкіндігі шектеулі оқушыларға суретті таңдау, ым-ишара, коммуникациялық карточкалар немесе қолжетімді баламалы коммуникация құралдары көмектесуі мүмкін.

Мұндай қолдау оқушының ауызша сөйлеуін міндетті түрде алмастыру үшін емес, оның қарым-қатынасқа қатысуын қамтамасыз ету үшін қолданылады. Егер оқушы суретті карточка арқылы таңдау жасаса, педагог оның таңдауын қабылдап, мүмкіндігіне қарай жауапты сөзбен толықтыруға ынталандырады. Ең маңыздысы – баланың өз ойын білдіруге деген талпынысын қолдау және қарым-қатынасты тек дұрыс айтылған сөздермен шектемеу.

3.5. Оқу әрекетін жоспарлау және өзін-өзі реттеу

Танымдық қабілеттерді дамыту оқушының өз әрекетін жоспарлау, тапсырманы кезеңдерге бөлу, орындалған жұмысты тексеру және қажет кезде көмек сұрау дағдыларын қалыптастыруды да қамтиды. Бұл дағдылар бастауыш мектептен бастап біртіндеп дамытылуы қажет.

Арнайы педагог «Алдымен не істеймін?», «Келесі қадам қандай?», «Жұмысымның дұрыс екенін қалай тексеремін?» деген сұрақтар арқылы оқушының әрекетін жоспарлауына көмектеседі. Тапсырманың орындалу алгоритмін суретпен немесе қысқа сөздермен беру де пайдалы.

Мысалы, мәтінмен жұмыс кезінде оқушыға мынадай реттілік ұсынылады: тақырыпты оқу, негізгі сөздерді белгілеу, мәтінді оқу, сұраққа жауап беру, жауабын тексеру. Оқушы осы қадамдарды орындаған сайын белгі қояды. Дағды қалыптасқан сайын визуалды тіректердің көлемі азайтылып, оқушының дербестігі арттырылады.

Өзін-өзі реттеу дағдысын қалыптастыруда қателікті жазалау емес, оны түзету жолын көрсету маңызды. Оқушы тапсырмада қате жібергенде, педагог бірден дұрыс жауапты бермей,

қателікті табуға көмектесетін сұрақ немесе қосымша тірек ұсынады. Бұл оқушының оқу әрекетіне жауапкершілікпен қарауына ықпал етеді.

4. Пән мұғалімімен бірлескен жұмыс және оқу тапсырмаларын бейімдеу

Инклюзивті білім берудің нәтижелілігі арнайы педагогтің жеке жұмысымен ғана анықталмайды. Оқушы күнделікті оқу уақытының едәуір бөлігін пән сабақтарында өткізетіндіктен, арнайы педагог пен пән мұғалімінің өзара әрекеті маңызды.

Арнайы педагог пән мұғаліміне оқу мақсатын сақтай отырып, тапсырманың берілу тәсілін өзгерту, нұсқауды қысқарту, материалды көрнекі ету, қосымша уақыт қарастыру немесе жауап беру формасын бейімдеу жөнінде ұсыныстар бере алады. Бұл жерде пән мазмұнын негізсіз жеңілдету мен оқушыға қолжетімді жол ұсынудың айырмашылығын ажырату керек. Кейбір жағдайларда оқу мақсаты сақталып, тапсырмаға жету тәсілі ғана өзгертіледі; ал басқа жағдайларда оқушының жеке білім беру қажеттіліктеріне сәйкес оқу мақсаты мен күтілетін нәтижелерді бейімдеу мәселесі қолданыстағы тәртіпке сай қарастырылады.

Мысалы, дүниетану сабағында оқушылардан жануарларды топтастыру сұралса, кейбір оқушылар тапсырманы мәтін арқылы, ал басқалары суретті карточкалар арқылы орындай алады. Математика сабағында көпқадамды есепті шешу кезінде әрекеттердің реті көрсетілген карточкалар ұсынылуы мүмкін. Қазақ тілі сабағында сөйлем құрастыру үшін сөздер жазылған карточкаларды ретімен орналастыру тәсілі қолданылады.

Арнайы педагогтің пән мұғаліміне көмегі нақты әрі қолдануға ыңғайлы болғаны жөн. «Оқушымен көбірек жұмыс істеу керек» деген жалпы кеңестің орнына «нұсқауды екі қысқа қадамға бөліңіз», «тапсырманың орындалу үлгісін көрсетіңіз», «жауапты ауызша немесе суретті таңдау арқылы беруге мүмкіндік жасаңыз» деген нақты ұсыныстар нәтижелі болады.

Бірлескен жұмыс барысында оқушы туралы ақпарат құпиялығы сақталуы, баланың қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін сипаттамалардан аулақ болу және оның қажеттіліктерін тек тиісті мамандармен талқылау маңызды. Арнайы педагогтің мақсаты – оқушыны мұғалімге тәуелді ету емес, оған оқу тапсырмаларына мүмкіндігінше дербес қатысуға көмектесу.

5. Практикалық жұмысты ұйымдастырудың үлгісі

Төменде жалпы білім беретін мектепте қолдануға болатын танымдық дағдыларды дамыту жұмысының үлгісі берілген. Бұл нақты бір оқушының диагностикалық қорытындысы немесе өткізілген зерттеудің нәтижесі емес, арнайы педагогтің жұмысын жоспарлауға арналған әдістемелік нұсқа.

Жұмыс бағыты: зейін, салыстыру және жіктеу дағдыларын дамыту.

Мақсаты: оқушының заттарды белгісіне қарай салыстыру, топтастыру және таңдауын түсіндіру дағдыларын дамыту.

Қажетті материалдар: әртүрлі түстегі және пішіндегі заттардың суреттері, нақты заттар, топтастыруға арналған карточкалар, тапсырма ретін көрсететін визуалды белгілер.

Бірінші кезең – қызығушылықты ояту. Педагог оқушыға таныс заттарды көрсетіп, олардың атауын және ерекшелігін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл кезеңде оқушының тапсырманы түсінуі мен бастапқы білім деңгейі бақыланады.

Екінші кезең – үлгі бойынша орындау. Педагог заттарды бір белгісі бойынша топтастыруды көрсетеді. Мысалы, қызыл түсті заттарды бір топқа, көк түсті заттарды екінші топқа орналастырады. Әрекеттің себебін қысқа әрі түсінікті тілмен түсіндіреді.

Үшінші кезең – бірлескен орындау. Оқушы педагогтің көмегімен қалған заттарды топтастырады. Қажет болған жағдайда педагог заттың түсіне назар аудартады, екі нұсқаның бірін таңдауды ұсынады немесе алғашқы затты үлгі ретінде көрсетеді.

Төртінші кезең – дербес орындау. Оқушы таныс тапсырманы көмектің азайтылған көлемімен орындайды. Егер тапсырма сәтті орындалса, топтастыру белгісі өзгертіледі немесе басқа заттар ұсынылады.

Бесінші кезең – қорытындылау және ауыстырып қолдану. Оқушы орындалған жұмысты тексереді және мүмкіндігіне қарай өз таңдауын түсіндіреді. Кейін осы дағдыны басқа материалдармен қолдануға жағдай жасалады.

Жұмыс нәтижесін бағалауда тек дұрыс жауаптардың саны ғана емес, оқушының нұсқауды түсінуі, тапсырманы орындауға қажет көмек мөлшері, әрекетті өздігінен жалғастыруы және дағдыны жаңа материалда қолдануы ескеріледі. Мысалы, бастапқы кезеңде оқушы педагогтің үлгісіне сүйенсе, кейін тапсырманы қысқа ауызша нұсқаумен орындай алуы ілгерілеудің белгісі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Егер оқушы тапсырманы орындаудан бас тартса немесе тез шаршаса, оның себебін анықтау қажет. Тапсырманың күрделілігін, ұзақтығын, материалдың түсініктілігін және оқушының эмоционалдық күйін қайта қарастыру орынды. Бір ғана сәтсіз орындау оқушының қабілеті туралы түпкілікті қорытынды жасауға негіз болмайды.

6. Нәтижені бақылау және бағалау

Танымдық қабілеттерді дамытудағы ілгерілеуді жүйелі бақылау арнайы педагогтің келесі жұмыс қадамдарын дұрыс жоспарлауына көмектеседі. Бақылау оқушыны басқа балалармен салыстыруға емес, оның өз бастапқы деңгейімен салыстырғандағы өзгерісін анықтауға бағытталуы тиіс.

Нәтижені бағалау кезінде бірнеше көрсеткішке назар аударуға болады. Біріншіден, оқушы тапсырманың шартын қаншалықты түсінеді? Екіншіден, тапсырманы орындау кезінде қандай көмек қажет? Үшіншіден, дағдыны әртүрлі материалмен қолдана ала ма? Төртіншіден, оқу әрекетін өздігінен бастау және аяқтау деңгейі қалай өзгерді? Бесіншіден, меңгерген дағдысын пән сабақтарында немесе күнделікті өмірде қолдана ала ма?

Бақылау нәтижелерін қысқаша жазып отыру пайдалы. Мысалы, «тапсырманы үлгі бойынша орындады», «екі нұсқа арасынан таңдады», «ауызша нұсқауды қайталауды қажет етті», «көмексіз орындады» сияқты нақты сипаттамалар оқушының даму динамикасын түсінуге көмектеседі. Мұндай жазбалар нақты бақылауға сүйенуі қажет; педагог дәлелденбеген тұжырымдарды немесе баланың тұлғасына қатысты бағалауыш пікірлерді қолданбауы керек.

Қалыптастырушы бағалау оқушыға өзінің жетістігін түсінуге мүмкіндік береді. Кері байланыс қысқа, нақты және ынталандырушы болуы керек. «Жарайсың» деген жалпы мақтаумен қатар, «заттарды түсіне қарай дұрыс бөлдің», «тапсырманың соңында жауабыңды өзің тексердің» деген нақты пікір оқушыға қандай әрекетті сәтті орындағанын түсіндіреді.

Оқушының танымдық қабілеттеріндегі өзгерістерді бағалағанда нәтижеге әртүрлі фактор әсер ететінін ескеру қажет. Шаршау, мазасыздық, жаңа орта, тапсырманың түсініксіздігі немесе көмек түрінің сәйкес келмеуі орындау сапасына ықпал етуі мүмкін. Сондықтан бір реттік бақылау негізінде оқушының тұрақты мүмкіндіктері туралы қорытынды жасау дұрыс емес. Бірнеше жағдайда алынған мәліметтерді салыстыру анағұрлым негізді шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

7. Ата-анамен және мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметімен өзара әрекет

Оқушының танымдық дағдылары тек арнайы сабақта қалыптаспайды. Олар үйде, сыныпта, ойын кезінде және күнделікті тұрмыстық әрекеттер барысында да дамиды. Сондықтан арнайы педагог ата-аналарға баланың дербестігін қолдайтын қарапайым әрі нақты тәсілдерді түсіндіре алады.

Мысалы, үйде заттарды түсіне немесе көлеміне қарай топтастыру, сатып алынатын заттардың тізімін сурет арқылы құрастыру, күн тәртібіндегі әрекеттердің ретін белгілеу, қысқа нұсқауды орындау және оқыған оқиға туралы әңгімелесу пайдалы болуы мүмкін. Бірақ ата-анаға шамадан тыс көп тапсырма жүктеу немесе үйдегі уақытты түгелдей түзете-дамыту жаттығуларына айналдыру дұрыс емес. Жұмыс баланың күнделікті өміріне табиғи түрде кіріктіріліп, оның демалуына, ойнауына және отбасымен қарым-қатынасына жеткілікті уақыт қалдыруы керек.

Ата-анамен қарым-қатынас барысында баланың қиындықтарын ғана емес, жетістіктерін де атап өту маңызды. Арнайы педагог отбасына баланың қай әрекеттерді өздігінен орындай бастағанын, қандай қолдау түрі тиімді болғанын және келесі кезеңде қандай дағдыға назар аударуға болатынын түсіндіреді. Бұл мектеп пен отбасы арасындағы ортақ мақсатты нақтылауға көмектеседі.

Қазақстан Республикасының психологиялық-педагогикалық қолдау қызметіне қатысты қағидалары білім алушыны қолдауды жүйелі және бірлескен жұмыс ретінде қарастырады [1]. Осыған сәйкес арнайы педагог мектептің басқа мамандарымен өзара әрекет етіп, оқушының оқуына қажетті жағдайларды талқылауға қатысады. Қолдау шаралары баланың жеке қажеттіліктеріне және қолданыстағы нормативтік талаптарға сәйкес жоспарлануы қажет.

Мектептің қолдау қызметі аясында арнайы педагог, педагог-психолог, әлеуметтік педагог, сынып жетекшісі, пән мұғалімдері және қажет болған жағдайда басқа мамандар оқушыға көрсетілетін көмектің өзара үйлесімді болуын қамтамасыз етуге ұмтылады. Бұл мамандардың міндеттері бірдей емес, бірақ олардың ортақ мақсаты – оқушының білім алуына, дамуына және мектеп өміріне қатысуына қажетті жағдай жасау.

Қорытынды

Инклюзивті білім беру жағдайында оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту – арнайы педагогтің кәсіби қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі. Бұл жұмыс оқушының зейінін, қабылдауын, есте сақтауын, ойлауын, сөйлеуін және оқу әрекетін ұйымдастыру дағдыларын дамытуға бағытталады. Алайда танымдық дамуды тек жекелеген жаттығуларды орындатумен шектеуге болмайды. Ол оқушының жалпы білім беру үдерісіне қатысуымен, оқу тапсырмаларын меңгеруімен, өздігінен әрекет етуімен және қарым-қатынас орнатуымен тығыз байланысты.

Арнайы педагогтің тиімді жұмысы бірнеше қағидаға сүйенеді: оқушының жеке мүмкіндіктерін ескеру, білім беру қажеттіліктерін нақты бағалау, қолжетімді әрі өлшенетін мақсат қою, тапсырманы кезеңдерге бөлу, қажет көмекті біртіндеп азайту, меңгерілген дағдыларды әртүрлі жағдайда қолдануға мүмкіндік беру және ілгерілеуді жүйелі бақылау. Мұндай жұмыс барысында оқушының әлсіз жақтарымен қатар оның қызығушылығы мен күшті жақтарына да назар аудару қажет.

Пән мұғалімдерімен бірлесіп жұмыс істеу арнайы педагогтің қызметін жалпы білім беру үдерісімен байланыстырады. Оқу материалын қолжетімді ұсыну, нұсқауды нақтылау, жауап беру тәсілдерін әртараптандыру және қолайлы оқу ортасын қалыптастыру оқушының тапсырмаларға қатысуына көмектеседі. Ата-анамен ынтымақтастық та маңызды, себебі меңгерілген дағдыларды күнделікті өмірде қолдану олардың тұрақтануына ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, арнайы педагогтің негізгі міндеті – оқушының орнына әрекет ету емес, оның өз мүмкіндіктерін іске асыруына жағдай жасау. Танымдық қабілеттерді дамытудағы табысты жұмыс оқушының тек дұрыс жауап беруімен емес, тапсырманы түсінуі, өздігінен орындауға ұмтылуы, көмекке қажеттілігінің азаюы және меңгерген дағдыларын жаңа жағдайда қолдана алуы арқылы бағалануы тиіс. Осындай жүйелі әрі ынтымақтастыққа негізделген жұмыс инклюзивті білім беру ортасының сапасын арттыруға және әрбір баланың әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 29 сәуірдегі № 92 бұйрығы. «Білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмыс істеу қағидаларын бекіту туралы». Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2026 жылғы 29 мамырдағы № 144-НҚ бұйрығымен өзгерістер енгізілген редакция. Әділет ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2600038856

2. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

3. CAST. Universal Design for Learning Guidelines, Version 3.0. 2024. URL: https://udlguidelines.cast.org/

4. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III «Білім туралы» Заңы. Әділет ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_

5. World Health Organization. International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Geneva: WHO, 2001. URL: https://www.who.int/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health

6. UNESCO. Inclusion in Education: What You Need to Know. URL: https://www.unesco.org/en/inclusion-education/need-know

7. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

8. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 30 желтоқсандағы № 1143 қаулысы. «Қазақстан Республикасындағы инклюзивті саясаттың 2025–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы». URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400001143

9. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау дегеніміз не?» Ресми ақпараттық материал. URL: https://www.gov.kz/situations/499/1159

10. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. 2025–2026 оқу жылындағы білім беру ұйымдарының (мектептердің) қызметін реттейтін нормативтік құжаттардың негізгі тізбесі. URL: https://www.gov.kz/org/sko-uob/press/article/details/211156?lang=kk

РОЛЬ СПЕЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматривается профессиональная роль специального педагога в развитии познавательных способностей учащихся с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования. В качестве основных компонентов познавательных способностей характеризуются внимание, восприятие, память, мышление, речь, навыки сравнения, анализа, обобщения и самостоятельной организации учебной деятельности. Анализируются основные направления деятельности специального педагога, включая выявление индивидуальных возможностей учащегося, оценку его образовательных потребностей, определение индивидуальной траектории развития, планирование коррекционно-развивающей работы и взаимодействие с учителями-предметниками. Кроме того, предлагаются способы применения игровых методов, наглядных материалов, обучения через практическую деятельность, поэтапного выполнения заданий, многоканального представления информации и формирующего оценивания. В статье учитываются нормативные документы Республики Казахстан в области инклюзивного образования, а также международные научно-методические рекомендации.

Ключевые слова: инклюзивное образование, специальный педагог, особые образовательные потребности, познавательные способности, внимание, память, мышление, коррекционно-развивающая работа, индивидуальная поддержка, психолого-педагогическое сопровождение.

Нурмаганбетова Кания Смагуловна
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
«№2 жалпы білім беретін мектеп» КММ
Маңғыстау облысы, Мұнайлы ауданы

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЕШЕНДІК ҚАБІЛЕТІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ДАМЫТУДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ МАТРИЦАСЫ

Аннотация. Аталған мақалада ұлттық шешендік өнерді заманауи жасанды интеллект мүмкіндіктерімен ұштастырудың педагогикалық әдістемесі қарастырылады. Онда би-шешендердің асыл мұрасы мен цифрлық технологияларды кіріктіре оқытудың тиімді жолдары мен маңыздылығы баяндалады. Оқушылардың сөйлеу мәдениетін, сыни ойлауын және ақпаратты сауатты талдау дағдыларын дамытуға бағытталған «Оқы → Талда → Қолдан → Бағала» авторлық моделі негізделеді. Жасанды интеллектіні академиялық адалдықпен жауапты қолдану арқылы білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін арттыру мүмкіндіктері сипатталады. Материал қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдеріне және білім беру саласының мамандарына әдістемелік көмек ретінде ұсынылады.

Түйін сөздер: шешендік өнер, жасанды интеллект, сөйлеу мәдениеті, сыни ойлау, авторлық модель, цифрлық сауаттылық.

Ақпараттық қоғамда оқушылардың тек ақпаратты меңгеруі жеткіліксіз, оны дұрыс түсіндіріп, өз көзқарасын сауатты жеткізуі және өзгелерді сенімді дәлел арқылы иландыра білуі өте маңызды. Осы орайда ұсынылып отырған «Шешендік өнер және жасанды интеллект» авторлық моделі – заманауи білім беру кеңістігіндегі соны бағыттардың бірі. Бұл бағдарлама қазақ халқының тарихи рухани мұрасын — Төле би, Қазыбек би, Әйтеке билердің сөз саптау шеберлігін заманауи цифрлық технологиялармен ұштастыра отырып, саналы жас буын шешендерін қалыптастыруды көздейді. Бағдарламаның басты идеясы – жасанды интеллектіні оқушының орнына ойлайтын құрал емес, оның шығармашылық ізденісін қолдайтын, сөйлеу мәдениеті мен сыни ойлауын жетілдіретін тиімді көмекші ретінде сауатты пайдалануға баулу болып табылады.

Авторлық модель педагогикалық үдеріске бірнеше маңызды жаңашылдықтарды енгізеді. Мазмұндық тұрғыда дәстүрлі шешендік өнер мен би-шешендердің асыл мұрасы заманауи коммуникация, сыни ойлау және цифрлық ортадағы тілдік қарым-қатынас мәселелерімен тығыз байланыста қарастырылады. Әдістемелік жағынан оқушылардың шешендік қабілетін жүйелі дамытатын «Оқы → Талда → Қолдан → Бағала» сияқты төрт сатылы алгоритм ұсынылған. Ал практикалық және цифрлық жаңашылдық бойынша сабақтарда дебаттар, импровизациялық тапсырмалар, рөлдік ойындармен қатар, жасанды интеллект платформалары арқылы промпт құрастыру, ақпаратты сыни бағалау, фактчекинг жүргізу және ақпараттың шынайылығын тексеру дағдылары орнығады.

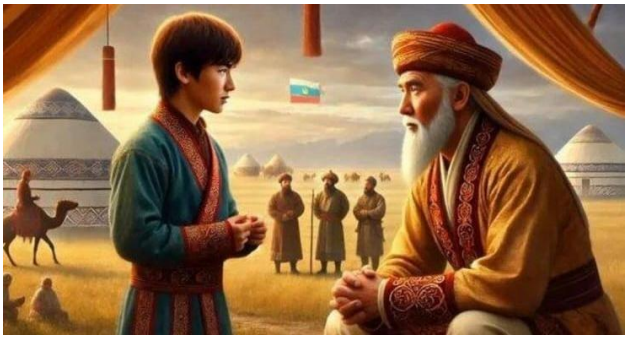
Бағдарламаның әдістемелік негізін құрайтын төрт кезеңдік модель оқушының білім алу әрекетін жүйелі түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Алғашқы «Оқы» кезеңінде оқушылар қазақ би-шешендерінің сөздерін оқып, мәселенің мәнін түсінеді, негізгі идеяны анықтайды және жасанды интеллект көмегімен қосымша көзқарастарды іздестіреді. Практикалық тұрғыдан, бұл кезеңде оқушылар Қазыбек бидің ел бірлігі туралы сөзін талдай отырып, жасанды интеллектке: «Қазыбек бидің сөзіндегі негізгі 3 аргументті бөліп көрсет және оның қазіргі қоғамдағы сөз мәдениетімен байланысын сипаттайтын промпт дайында» деген тапсырма орындайды. Оқушы жасанды интеллект берген жауапты соқыр сеніммен қабылдамай, оны түпнұсқа мәтінмен салыстырып, фактчекинг парағы арқылы тексереді.

Екінші «Талда» кезеңінде білім алушылар жеке пікір қалыптастырып, оны нақты деректермен, өмірлік мысалдармен және логикалық тұжырымдармен дәлелдейді, сондай-ақ қарсы уәждерге сауатты жауап әзірлейді. Нақты практикалық мысал ретінде, «Жасанды

интеллект адамның шығармашылық ойлауын шектей ме?» деген тақырыпта сабақта пікірталас ұйымдастырылады. Оқушылар жақтаушы және даттаушы топтарға бөлініп, жасанды интеллектке қарсы тараптың ықтимал 5 уәжін (counter-arguments) алдын ала болжату арқылы өз аргументтерін күшейтеді. Бұл жерде жасанды интеллект қарсыластың логикасын алдын ала модельдеуші құрал қызметін атқарып, оқушының аргументтік базасын тереңдетеді.

Үшінші «Қолдан» кезеңі мәтіннің құрылымын сақтай отырып (кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды), аудитория алдында сенімді сөйлеуді, дауыс ырғағы мен дене қимылдарын орынды қолдануды және пікірталасқа белсене қатысуды жүзеге асырады. Практикада оқушылар «Билер соты» немесе «Қоғамдық тыңдау» рөлдік ойындары аясында 2-3 минуттық импровизациялық сөз дайындайды. Бұл кезеңде жасанды интеллект арқылы алынған цифрлық қаңқаны немесе тезистерді оқушы жаттап алмай, өз дауыс ырғағымен, ұлттық шешендік сөз оралымдарымен (мақал-мәтелдер, қанатты сөздер) байытып, оны аудиторияға эмоциялық әрі логикалық тұрғыдан әсерлі жеткізеді.

Қорытынды «Бағала» кезеңінде оқушылар өз сөзін талдап, мұғалім мен сыныптастарынан кері байланыс алады, тілдік қателерін түзетеді және жасанды интеллект көмегімен мәтіннің сапасын арттырып, бастапқы мен жетілдірілген нұсқаларды салыстыру арқылы өз дамуын бағалайды. Практикалық тапсырма ретінде оқушы өзінің сөйлеген сөзінің аудио/бейнежазбасын немесе стенограммасын жасанды интеллект стилистикалық және грамматикалық талдау модуліне енгізеді. ЖИ ұсынған түзетулерді сыни бағалап, «Қай өзгеріс менің авторлық ойымды ашты, қайсысы бұрмалады?» деген сұрақ төңірегінде рефлексиялық жазба жазады. Бағдарламаны толық меңгеру нәтижесінде оқушылар ұлттық шешендік мұраны терең түсініп, өз ойын жүйелі, сауатты, дәлелді әрі әсерлі жеткізуге, көпшілік алдында сенімді сөйлеуге және жасанды интеллектіні академиялық адалдық пен цифрлық этика қағидаларын сақтай отырып саналы пайдалануға үйренеді.

Қорыта айтқанда, бұл авторлық модель – ұлттық құндылықтар мен заманауи цифрлық технологияларды тиімді үйлестіріп, білім алушылардың коммуникативтік және шығармашылық әлеуетін кешенді дамытатын баспадан шығаруға әбден лайықты құнды әдістемелік еңбек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шешендік өнер және жасанды интеллект (Авторлық курстың оқу-әдістемелік бағдарламасы). – Астана, 2026. – 45 б.

2. Жұмабаева А.Е., Қабатай Б.Т. Әдебиетті оқытудағы заманауи инновациялық технологиялар мен интербелсенді әдістер. – Алматы: Мектеп, 2022. – 184 б.

3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана, 2023.

4. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 230 p.

Төлеш Зарина Асқарқызы
6В01509 - “Математика мұғалімдерін даярлау” білім беру бағдарламасының
4 курс бакалавриат студенті
Ғылыми жетекші: **Ерназарова Салтанат Бахитжановна**
Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан облысы, Түркістан қаласы

7-СЫНЫП АЛГЕБРА КУРСЫНДА «БІРМҮШЕЛЕР МЕН КӨПМҮШЕЛЕР» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДА ГЕЙМИФИКАЦИЯ МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ КІРІКТІРУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК МОДЕЛІ

Түйіндеме. Зерттеудің алғышарты – 7-сыныпта бірмүшелер мен көпмүшелерді оқытуда оқушылардың таңба, дәреже, коэффициент, ұқсас мүшелер және стандарт түрге келтіру кезінде жиі қате жіберуі, ал бірсарынды жаттығулардың барлық оқушыны бірдей белсендіре бермеуі. Бұл мақалада аталған бөлімді меңгертуде геймификация мен жасанды интеллектіні мұғалім басқаратын біртұтас әдістемелік модельге біріктіру қарастырылды. Зерттеудің мақсаты – мектепте қосымша күрделі инфрақұрылымсыз қолдануға болатын ойын механикалары мен ЖИ-қолдауды оқу мақсаттарына сәйкестендіру. Ғылыми әдебиеттерді салыстырмалы талдау, оқу бағдарламасын талдау, педагогикалық модельдеу, дидактикалық жобалау және критерийлік сараптау әдістері қолданылды. Нәтижесінде төрт кезеңді «Диагностика – Миссия – ЖИ-сүйемелдеу – Рефлексия» моделі, алты жаңашыл әдіс және 45 минуттық сабақ алгоритмі ұсынылды. ЖИ дайын жауап беретін құрал емес, қатені талдататын, жетекші сұрақ қоятын және деңгейлік тапсырма құрастыратын көмекші ретінде белгіленді. Геймификацияда жария рейтингтен гөрі жеке ілгерілеу, топтық миссия және «босс-есеп» басым. Модель мұғалімге мотивация, мазмұн және қалыптастырушы бағалауды бір жүйеге біріктіруге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: геймификация, жасанды интеллект, алгебра, бірмүше, көпмүше, 7-сынып, қалыптастырушы бағалау, әдістемелік модель.

Аннотация. В основе исследования лежит предположение, что в 7 классе учащиеся часто допускают ошибки при изучении одночленов и многочленов со знаками, степенями, коэффициентами, подобными членами и стандартными формами, и что одношаговые упражнения не одинаково активизируют всех учеников. В данной статье рассматривается интеграция геймификации и искусственного интеллекта в единую методическую модель обучения этому разделу под руководством учителя. Цель исследования – выявить игровые механики и поддержку ИИ, которые можно использовать в школе без дополнительной сложной инфраструктуры, и согласовать их с целями обучения. Были использованы методы сравнительного анализа научной литературы, анализа учебных программ, педагогического моделирования, дидактического проектирования и критериального анализа. В результате была предложена четырехэтапная модель «Диагностика – Миссия – Влияние ИИ – Рефлексия», шесть инновационных методов и алгоритм 45-минутного урока. ИИ рассматривается не как инструмент, дающий готовые ответы, а как помощник, анализирующий ошибки, задающий наводящие вопросы и создающий задания разного уровня сложности. Геймификация делает акцент на личностном прогрессе, групповой миссии и «отчётности перед начальством», а не на публичных оценках. Эта модель позволяет учителю интегрировать мотивацию, содержание и формирующее оценивание в единую систему.

Ключевые слова: геймификация, искусственный интеллект, алгебра, одночлен, многочлен, 7 класс, формирующее оценивание, методологическая модель.

Abstract. The study is based on the premise that 7th-grade students frequently make errors when studying monomials and polynomials—specifically regarding signs, exponents, coefficients, like terms, and standard forms—and that single-step exercises do not engage all students equally. This article examines the integration of gamification and artificial intelligence into a unified teacher-led instructional model for this topic. The study aims to identify game mechanics and AI support features that can be implemented in schools without complex additional infrastructure and to align them with learning objectives. Methods employed include comparative analysis of academic literature, curriculum analysis, pedagogical modeling, instructional design, and criteria-based analysis. The study proposes a four-stage model—"Diagnosis – Mission – AI Impact – Reflection"—along with six innovative methods and a 45-minute lesson plan. AI is viewed not as a tool that provides ready-made answers, but as an assistant that analyzes errors, asks guiding questions, and generates tasks of varying difficulty. Gamification emphasizes personal progress, group missions, and "reporting to superiors" rather than public grading. This model enables teachers to integrate motivation, content, and formative assessment into a cohesive system.

Keywords: gamification, artificial intelligence, algebra, monomial, polynomial, 7th grade, formative assessment, methodological model.

Кіріспе

Қазақстанның 7-сынып алгебра бағдарламасында «Көпмүшелер» бөлімі бірмүшенің коэффициенті мен дәрежесін анықтауды, стандарт түрде жазуды, көпмүшенің дәрежесін табуды, стандарт түрге келтіруді және амалдар орындауды қамтиды; мазмұн 7.2.1.4–7.2.1.11 оқу мақсаттарымен нақтыланған [1]. Бұл дағдылар кейінгі түрлендірулерге негіз болғандықтан, ерте кеткен қате келесі тақырыптарда қайталануы мүмкін.

Халықаралық зерттеулер геймификацияның оқу мотивациясы мен қатысуын арттыру әлеуетін көрсетеді. Sailer мен Homner мета-талдауы когнитивтік, мотивациялық және мінез-құлықтық нәтижелерге шағын, бірақ мәнді оң әсерлер тапқан [2]. 2026 жылғы математикаға арналған мета-талдау да мотивацияға оң әсерді көрсетіп, шамадан тыс бәсекелестіктен гөрі жеке прогресс пен ынтымақтастықты ұсынады [3]. Dichev пен Dicheva ойын элементтері оқу мақсатына бағынғанда ғана пайдалы болатынын көрсетеді [4].

ЖИ математика білімінде адаптивті қолдау, тьюторлық, жедел кері байланыс және тапсырманы даралау бағыттарында қолданылады [5; 6]. UNESCO генеративті ЖИ-ді жас ерекшелігіне сай, мұғалім бақылауын сақтап, дербес деректерді қорғау қағидаларымен енгізуді ұсынады [7]. Осыған байланысты жұмыстың мақсаты – 7-сыныптағы «Бірмүшелер мен көпмүшелер» тақырыбына мектепте бірден қолдануға болатын геймификация–ЖИ моделін құрастыру. Міндеттері: оқу мақсаттарын қате типтерімен сәйкестендіру; ойын механикаларын дидактикалық қызметіне қарай таңдау; ЖИ-дің қауіпсіз рөлдерін белгілеу; сабақ сценарийі мен бағалау индикаторларын әзірлеу.

Әдістемелік бөлім

Зерттеу нысаны – 7-сынып алгебра курсындағы «Бірмүшелер мен көпмүшелер» бөлімін оқыту үдерісі. Жұмыс Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті аясында оқу-әдістемелік жобалау форматында орындалды. Мақалада мектеп оқушыларымен жүргізілген эмпирикалық эксперимент туралы жалған дерек берілмейді; нәтиже – мектеп тәжірибесіне енгізуге дайын әдістемелік модель және оны бағалау жүйесі.

Қолданылған зерттеу әдістері

1) ғылыми әдебиеттерді салыстырмалы талдау – Scopus және Web of Science базаларында қамтылған зерттеулердегі геймификация мен ЖИ нәтижелерін салыстыру үшін;

2) нормативтік-мазмұндық талдау – 7.2.1.4–7.2.1.11 оқу мақсаттарын тапсырма типтерімен сәйкестендіру үшін;

3) педагогикалық модельдеу – «мақсат → әрекет → ойын механикасы → ЖИ қолдауы → кері байланыс» байланысын құру үшін;

4) дидактикалық жобалау – миссиялар, қате талдау тапсырмалары және «босс-есептерді» әзірлеу үшін;

5) критерийлік сараптау – әдістердің уақытқа, оқу мақсатына, қауіпсіздікке және мектеп мүмкіндігіне сәйкестігін бағалау үшін.

Модель үш принципке сүйенеді: «алдымен математика, содан кейін технология»; «ЖИ жауап бермейді, ойлауды жетелейді»; «қауіпсіз геймификация». Соңғы принцип бойынша жария рейтингтің орнына жеке прогресс, командалық мақсат, деңгей және бейдж қолданылады. Бұл қазіргі зерттеулердегі шамадан тыс бәсекелестіктің ықтимал кері әсерін ескеруге мүмкіндік береді [3].

Нәтижелер, талдау және талқылау

1. Геймификация–ЖИ әдістемелік моделінің құрылымы

1. Диагностика	2. Ойын миссиясы	3. ЖИ-сүйемелдеу	4. Рефлексия
Қысқа кіріс тапсырма; қате типін анықтау	Деңгей, XP, топ миссиясы, «босс-есеп»	Жетекші сұрақ, қате талдау, деңгейлік көмек	Exit-ticket, өзіндік бағалау, келесі қадам

1-сурет. «Диагностика – Миссия – ЖИ-сүйемелдеу – Рефлексия» циклі

Бірінші кезеңде мұғалім 3–4 қысқа тапсырмамен қате профилін анықтайды: коэффициент пен дәрежені шатастыру, ұқсас мүшелерді ажырата алмау, таңба қатесі, стандарт түрді сақтамау. Екінші кезеңде осы қиындықтар ойын миссияларына айналады. Үшінші кезеңде ЖИ соңғы жауапты шығармай, жетекші сұрақ пен деңгейлік көмек ұсынады. Төртінші кезеңде оқушы «Қай қатені жеңдім?» және «Қай ережені бекітуім керек?» деген рефлексия жасайды. Осылайша ойын механикасы диагностика мен түзетуді байланыстыратын дидактикалық құралға айналады.

2. Мектепте бірден қолдануға болатын алты жаңашыл әдіс

Әдіс	Қалай өткізіледі	ЖИ рөлі	Математикалық нәтиже
1. «AI-қате детекторы»	Әдейі қате шешім беріледі. Топ 3 минутта қатені тауып, ережемен дәлелдейді.	Типтік қате нұсқасын жасайды; соңғы тексеру мұғалімде.	Қатені тану, ережені негіздеу.
2. «Polynomial Quest»	4 станция: стандарт түр, ұқсас мүшелер, қосу/азайту, көбейту.	Қиындыққа сай қосымша мысал не жетекші сұрақ береді.	Дағдыны кезең-кезеңмен бекіту.
3. «Босс-есеп»	Сынып бір күрделі өрнекті кезеңмен шешеді; әр топ бір қадамды қорғайды.	Тек келесі қадамды тексеретін сұрақ қояды.	Көпқадамды түрлендіру, дәлелдеу.
4. «AI-Сократ»	Оқушы «жауабын айтпа, бір сұрақ қой» режимін қолданады.	Сократтық жетекші сұрақтар береді.	Өзіндік ойлау, метатаным.
5. «XP-жеке прогресс»	Әр оқу мақсаты – деңгей; оқушы тек өз прогресін көреді: 0–3 XP.	Мұғалімге қысқа кері байланыс мәтінін ұсынады.	Бәсекесіз мотивация.
6. «Exit-ticket + AI»	Соңғы 3 минутта 2 есеп және 1 түсіндірме сұрағы.	Анонимді жауаптарды қате санаттарына бөлуге көмектеседі.	Қалыптастырушы бағалау.

1-кесте. «Бірмүшелер мен көпмүшелер» тақырыбына арналған жаңашыл әдістер

Әдістердің жаңашылдығы – ЖИ-ді «есеп шығаратын машина» емес, ойын сценарийіндегі интеллектуалды кері байланыс қабаты ретінде пайдалануында. «AI-қате детекторы» кезінде оқушы ЖИ жауабына сенуге емес, оны тексеруге үйренеді. Panqueban және Huincahue шолуы ЖИ-дің математика білімінде тьюторлық, бағалау және бейімдеу рөлдері кең таралғанын көрсетеді [5]; ұсынылған модель осы мүмкіндіктерді қысқа сабақ әрекеттеріне айналдырады.

Геймификация да тек ұпай жинаумен шектелмейді. Ұпай, бейдж және лидерборд жиі қолданылғанымен, әсері контекстке тәуелді [2; 4]. Сондықтан модельде «жеке рекорд», «топ миссиясы», «деңгей ашу», «босс-есеп» және «құпия код» механикалары ұсынылады. Оқушының мақсаты – сыныптасынан озу емес, нақты математикалық кедергіні жеңу.

Практикалық тапсырма үлгілері

«AI-қате детекторы» үшін мұғалім мынадай шешімді ұсына алады: $3a^2b \cdot 2ab^3 = 6a^2b^3$. Оқушы дайын жауапты қабылдамай, дәреже қасиетін қолданып a айнымалысының дәрежесі 2+1=3, b айнымалысының дәрежесі 1+3=4 болуы керектігін дәлелдейді. Дұрыс нәтиже – $6a^3b^4$. Мұнда мақсат тек қатені түзету емес, қатенің себебін математикалық тілде түсіндіру.

«Polynomial Quest» станцияларында тапсырма күрделілігі біртіндеп өседі. Мысалы, 1-станцияда $4x^2 \cdot 3x$ өрнегін стандарт түрге келтіру; 2-станцияда $5a^2–3a+2a^2+a$ өрнегіндегі ұқсас мүшелерді біріктіру; 3-станцияда $(2x^2+3x–1)+(x^2–5x+4)$ қосындысын табу; 4-станцияда $2a(3a^2–a+4)$ өрнегін ашу ұсынылады. Әр дұрыс орындалған станция кодтың бір бөлігін береді, ал толық код «босс-есепті» ашуға мүмкіндік береді.

Әдістерді бір сабаққа түгел енгізу міндетті емес. Мектеп мұғалімі сыныптың дайындығына қарай бір немесе екі элементтен бастап, кейін ғана толық квестке көше алады. Бұл технологияның өзі мақсатқа айналып кету қаупін төмендетеді.

3. 45 минуттық сабаққа арналған практикалық сценарий

Уақыт	Кезең	Мұғалім әрекеті	Оқушы әрекеті
0–5 мин	**Диагностика**	3 қысқа мысал: стандарт түр, дәреже, ұқсас мүшелер.	Жеке орындайды; қате типін белгілейді.
5–9 мин	**Миссияны ашу**	«Полином зертханасы» сюжетін және 4 станция мақсатын түсіндіреді.	Топтасып, рөлдерді бөледі.
9–21 мин	**Quest-станциялар**	Әр станцияда 2 деңгейлі тапсырма береді.	Есептеп, код алады; ереже картасын қолданады.
21–28 мин	**AI-қате детекторы**	Алдын ала жасалған қате шешімді көрсетеді.	Қатені тауып, дұрысын дәлелдейді.
28–35 мин	**AI-Сократ**	Мектеп мақұлдаған ЖИ құралын ортақ құрылғыдан көрсетеді.	Жетекші сұрақ арқылы шешімін түзетеді.
35–41 мин	**Босс-есеп**	Күрделі өрнекті кезеңдерге бөледі.	Әр топ бір қадамды қорғайды.
41–44 мин	**Exit-ticket**	2 есеп + 1 түсіндірме сұрақ береді.	Жеке орындайды; өзіне 0–3 ХР қояды.
44–45 мин	**Рефлексия**	«Қай қатені жеңдің?» деп сұрайды.	Бір сөйлемдік рефлексия жазады.

2-кесте. 45 минуттық сабақта модельді қолдану алгоритмі

4. ЖИ-ге берілетін қауіпсіз педагогикалық промпт үлгілері

1) «7-сыныпқа арналған бірмүше туралы бір қате шешім құрастыр. Қате бір жерде болсын. Дұрыс жауапты көрсетпе.»

2) «Оқушының жауабын тексер. Қате болса, жауабын айтпай, келесі қадамға жетелейтін бір сұрақ қой.»

3) «7.2.1.8 оқу мақсатына сай үш деңгейлі тапсырма құрастыр: базалық, орта, күрделі.»

4) «Есеп шешімін үш критерийге айналдыр: ұқсас мүшелер; коэффициенттер; стандарт түр.»

ЖИ қолданғанда оқушының аты-жөні, телефоны, бағасы және басқа жеке деректері жүйеге енгізілмейді; ЖИ жасаған әр тапсырманы мұғалім сабаққа дейін тексереді. UNESCO нұсқаулығы да генеративті ЖИ-ді жас ерекшелігіне сай, адам бақылауын сақтап және деректер қауіпсіздігін ескеріп енгізуді ұсынады [7]. Сондықтан 7-сыныпта ЖИ-ді мұғалімнің ортақ құрылғысынан немесе мектеп мақұлдаған ортадан қолдану орынды.

5. Бағалау жүйесі және өлшенетін индикаторлар

Апробация кезінде үш дерек көзі ұсынылады: оқу жетістігі, қатысу белсенділігі және қате профилі. Оқу жетістігі үшін 10 балдық қысқа pre-test/post-test; қатысу үшін «бастады – аяқтады – түсіндірді» бақылау парағы; қате профилі үшін бес санат (таңба, дәреже, коэффициент, ұқсас мүше, стандарт түр) қолданылады. Бастапқы дерексіз «20% өсім» сияқты жалған нысаналы нәтиже берілмейді; әр сыныптың бастапқы және соңғы көрсеткіші салыстырылуы тиіс.

Қалыптастырушы бағалау рубрикасы

Қысқа рубрика төрт өлшемнен тұрады: 1 балл – ережені дұрыс анықтады; 1 балл – амалдың ретін сақтады; 1 балл – есептеуді қатесіз орындады; 1 балл – шешімін түсіндірді. Осы төрт өлшем оқушыға «дұрыс/бұрыс» белгісінен гөрі нақты қай әрекетті жақсарту керектігін көрсетеді. Exit-ticket нәтижесі бойынша мұғалім келесі сабақта бір топқа таңба қателеріне, екіншісіне дәреже қасиеттеріне, үшіншісіне ұқсас мүшелерге бағытталған микро-тапсырмалар бере алады.

Егер интернет тұрақсыз болса, ЖИ сабақ үстінде міндетті емес: мұғалім алдын ала ЖИ көмегімен тапсырма нұсқаларын дайындап, оларды қағазға шығарып келеді. Бұл модельді ауылдық немесе құрылғы саны шектеулі мектептерде де қолдануға мүмкіндік береді.

6. Әдістемелік модельдің артықшылықтары мен шектеулері

Модельдің басты артықшылығы – қолжетімділігі: оны бір мұғалім құрылғысы, интерактивті тақта және қағаз карточкаларымен де өткізуге болады. Әр деңгей нақты оқу мақсатына байланысады, ал ЖИ-дің «дайын жауап» қызметі шектеліп, қате талдау, жетекші сұрақ және саралау функциялары алға шығады.

Шектеулері де ескерілуі тиіс. ЖИ математикалық қате немесе жас ерекшелігіне сәйкес емес тапсырма ұсынуы мүмкін, сондықтан мұғалім тексеруі міндетті. Ойын механикасы тым көбейсе, назар мазмұннан ұпайға ауысуы ықтимал; ашық лидерборд әлеуметтік салыстыруды күшейтуі мүмкін. Сол себепті жеке прогресс пен топтық нәтижеге басымдық беріледі [3].

«Бірмүшелер мен көпмүшелер» тақырыбы геймификацияға қолайлы, өйткені мазмұн қысқа операцияларға бөлінеді: стандарт түр – бір миссия, ұқсас мүшелер – келесі миссия, бірнеше амалды біріктіретін тапсырма – «босс-деңгей». Бұл күрделі мазмұнды басқарылатын шағын қадамдар арқылы игеруге мүмкіндік береді [2; 4].

ЖИ мұғалімнің саралау жұмысын жеделдетеді: бір есептің үш деңгейін, типтік қателердің нұсқаларын немесе жетекші сұрақтарды жылдам құрастырады. Бірақ соңғы педагогикалық шешімді мұғалім қабылдайды. 2024 жылғы математика біліміндегі ЖИ шолулары да технологияны мұғалімді алмастыратын емес, оқу үдерісін қолдайтын құрал ретінде қарастыру қажеттігін көрсетеді [5; 6].

7. Мектепке енгізудің қысқа жол картасы

1-апта: бір оқу мақсатына «AI-қате детекторы» мен exit-ticket қолдану;

2-апта: XP жеке прогресс картасын қосу, ашық рейтингтен бас тарту;

3-апта: 4 станциядан тұратын «Polynomial Quest» сабағын өткізу;

4-апта: pre-test/post-test, бақылау парағы және қате профилі арқылы нәтижені салыстыру;

5-қадам: тиімді элементтерді ғана тұрақты практикаға қалдыру.

Қорытынды

Зерттеу 7-сынып алгебрасындағы «Бірмүшелер мен көпмүшелер» тақырыбын оқытуда геймификация мен жасанды интеллектіні біртұтас әдістемелік модельге біріктіруге бағытталды. Нәтижесінде төрт кезеңді цикл, алты мектепке бейімделген әдіс, 45 минуттық сабақ алгоритмі, төрт педагогикалық промпт және бес санатты қате профилі әзірленді. Модельдің өзегі – оқу мақсатына сәйкестік, жеке прогресс, топтық ынтымақтастық, ЖИ-дің жетекші сұрақ беруі және мұғалімнің міндетті тексеруі. Мақалада жүргізілмеген мектеп экспериментінің нәтижелері қолдан жасалмайды; келесі кезеңде модель нақты 7-сыныптарда pre-test/post-test, қатысу бақылауы және қате динамикасы арқылы тексерілуі тиіс. Ұсынылған жүйе қымбат инфрақұрылымды талап етпейді және мұғалімнің күнделікті сабағына кезең-кезеңімен енгізуге арналған.

Мектеп жағдайында енгізу шарттары

Модельді тұрақты қолдану үшін мұғалімге үш қарапайым ресурс жеткілікті: оқу мақсаттары жазылған прогресс картасы, қате типтері белгіленетін бақылау парағы және алдын ала тексерілген ЖИ-промпттар банкі. Әр сабақтан кейін мұғалім тек екі сұраққа жауап береді: қай ойын элементі математикалық әрекетті күшейтті және қай элемент артық уақыт алды? Осы рефлексия келесі сабақтың дизайнын ықшамдауға көмектеседі.

Әдістемелік модель инклюзивті сыныпқа да бейімделе алады: уақытты ұзартып беру, мәтінді қысқарту, тапсырманы дауыстап оқу, жұппен орындау немесе визуалды қадам картасын қолдану қарастырылады. ЖИ бұл жерде де жеке білім қажеттіліктері туралы құпия ақпаратты енгізбей, тек тапсырманың тілін жеңілдету немесе мысал санын өзгерту үшін пайдаланылуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Жалпы білім беру ұйымдарына арналған 7-сынып «Алгебра» оқу бағдарламасы. «Әділет» АҚЖ. https://old.adilet.zan.kz/kaz/docs/V13008424_4

2. Sailer, M., & Homner, L. (2020). The Gamification of Learning: a Meta-analysis. Educational Psychology Review, 32, 77–112. https://doi.org/10.1007/s10648-019-09498-w

3. Ratinho, E., Figueiredo, M., Estêvão, D., et al. (2026). Gamification on Mathematics Engagement and Motivation in Secondary School and Higher Education: A Systematic Review and Meta-Analysis. Educational Psychology Review, 38, 16. https://doi.org/10.1007/s10648-025-1018-1

4. Dichev, C., & Dicheva, D. (2017). Gamifying education: what is known, what is believed and what remains uncertain: a critical review. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 14, 9. https://doi.org/10.1186/s41239-017-0042-5

5. Panqueban, D., & Huincahue, J. (2024). Artificial Intelligence in Mathematics Education: A Systematic Review. Uniciencia, 38(1), 1–17. https://doi.org/10.15359/ru.38-1.20

6. Opesemowo, O. A. G., & Adewuyi, H. O. (2024). A systematic review of artificial intelligence in mathematics education: The emergence of 4IR. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 20(7), em2478. https://doi.org/10.29333/ejmste/14762

7. Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. UNESCO. https://doi.org/10.54675/EWZM9535

8. Jutin, N. T., & Maat, S. M. (2024). The Effectiveness of Gamification in Teaching and Learning Mathematics: A Systematic Literature Review. IJARPED, 13(1). https://doi.org/10.6007/IJARPED/v13-i1/20703

9. Cabanilla, A., Batolbatol, G. B., Jacaban, F. S., & Bonotan, A. (2023). Gamified Instruction in Mathematics: A Meta-Synthesis. Human Behavior, Development and Society. https://so01.tci-thaijo.org/index.php/hbds/article/view/264101

10. Moreno-Rus, A., Ventura, M., Ventura-Campos, N., et al. (2026). A gamified interactive educational tool to support algebraic thinking. Journal of New Approaches in Educational Research, 15, 17. https://doi.org/10.1007/s44322-026-00066-z

Калиева Жадыра Сыдыковна
Информатика пәні мұғалімі
Маңғыстау облысының білім басқармасының Ақтау қаласы бойынша білім бөлімінің
«№25 жалпы білім беретін мектеп» КММ

«ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ»

Әдістемелік құрал

Аңдатпа. Мақалада оқушылардың цифрлық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастырудың өзектілігі, негізгі бағыттары және оны білім беру үдерісінде жүзеге асыру жолдары қарастырылады. «Оқушылардың цифрлық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру» тақырыбындағы әдістемелік құралдың мазмұны мен практикалық мүмкіндіктері сипатталады. Оқушылардың жеке деректерін қорғау, интернеттегі қауіп-қатерлерді тану, кибербуллингтің алдын алу, ақпараттың шынайылығын тексеру және цифрлық ортада жауапты әрекет ету дағдыларын дамытуға бағытталған әдістер ұсынылады.

Түйін сөздер: цифрлық қауіпсіздік, цифрлық сауаттылық, ақпараттық мәдениет, кибербуллинг, жеке деректер, цифрлық із, медиасауаттылық, жауапты мінез-құлық.

Кіріспе

Қазіргі қоғамда цифрлық технологиялар білім алу, қарым-қатынас жасау және ақпарат алмасу үдерісінің ажырамас бөлігіне айналды. Оқушылар интернет ресурстарын, әлеуметтік желілерді, мессенджерлер мен түрлі цифрлық платформаларды күнделікті пайдаланады. Бұл мүмкіндіктер білім көкжиегін кеңейткенімен, жеке деректердің таралуы, интернет-алаяқтық, жалған ақпарат, кибербуллинг және желідегі жауапсыз әрекеттер сияқты қауіптерді де туындатады.

Сондықтан оқушыға интернетті пайдалануға рұқсат беру немесе қауіптер туралы ескерту жеткіліксіз. Ең маңыздысы – оның цифрлық ортадағы жағдайларды дұрыс бағалап, қауіпсіз шешім қабылдауына, жеке ақпаратын қорғауына және өз әрекетінің салдарын түсінуіне жағдай жасау.

ЮНЕСКО-ның цифрлық дәуірдегі жаһандық азаматтық білім беру жөніндегі ұсынымдарында білім алушылардың цифрлық ортада сыни ойлау, ақпаратпен саналы жұмыс істеу және жауапкершілікпен әрекет ету қабілеттерін дамытуға назар аударылады [1]. Бұл бағыт мектеп тәжірибесінде цифрлық қауіпсіздік мәдениетін жүйелі қалыптастырудың маңызын көрсетеді.

Әдістемелік құралдың өзектілігі мен мақсаты

Оқушылардың цифрлық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру – тек информатика пәнінің міндеті емес, бүкіл мектеп ұжымының, ата-аналардың және білім беру үдерісіне

қатысушылардың ортақ жауапкершілігі. Цифрлық қауіпсіздік мәселелерін тәрбие жұмысына кіріктіру оқушылардың технологияларды дұрыс пайдалануымен қатар, адамгершілік құндылықтарын, жауапкершілігін және сыни ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Осы қажеттілікті ескере отырып, «Оқушылардың цифрлық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру» тақырыбында әдістемелік құрал әзірленді.

Құралдың мақсаты – оқушылардың цифрлық ортада қауіпсіз, саналы және жауапты әрекет ету дағдыларын қалыптастыруға педагогтерге әдістемелік қолдау көрсету.

Негізгі міндеттері:

- оқушыларға жеке деректерді қорғаудың маңызын түсіндіру;
- цифрлық із және интернеттегі жарияланымдардың салдары туралы түсінік қалыптастыру;
- күмәнді хабарламалар мен интернет-алаяқтық белгілерін анықтауға үйрету;
- кибербуллингтің алдын алу және қиын жағдайда көмек сұрау дағдыларын дамыту;
- ақпарат көздерін тексеру, жалған ақпаратты ажырату және авторлық құқықты сақтау мәдениетін қалыптастыру;
- оқушылардың цифрлық қауіпсіздік дағдыларын бағалау мен бақылаудың тиімді тәсілдерін ұсыну.

Әдістемелік құралдың мазмұны мен құрылымы

Әдістемелік құрал цифрлық қауіпсіздіктің негізгі бағыттарын қамтитын өзара байланысты тақырыптық модульдерден тұрады.

Бірінші бағыт – **жеке деректерді қорғау және цифрлық із**. Оқушылар жеке мәліметтерді жариялаудың ықтимал салдарын түсініп, өздерінің және өзге адамдардың құпиялылығын құрметтеуге үйренеді.

Екінші бағыт – **аккаунт қауіпсіздігі**. Бұл бөлімде сенімді әрі бірегей құпиясөздерді қолдану, растау кодтарын ешкімге бермеу және мүмкін болған жағдайда көпфакторлы аутентификацияны пайдалану мәселелері қарастырылады.

Үшінші бағыт – **интернет-алаяқтық пен фишингті тану**. Оқушылар күмәнді сілтемелерді, күтпеген сыйлықтар туралы хабарламаларды, асықтыру немесе құпия кодты сұрау сияқты белгілерді талдап, ақпаратты ресми арна арқылы тексеру жолдарын меңгереді.

Төртінші бағыт – **кибербуллингтің алдын алу және желідегі қарым-қатынас мәдениеті**. Оқушылар интернетте өзара құрмет сақтау, зиянды мазмұнды таратпау, дәлелдерді қауіпсіз сақтау, бұғаттау және шағымдану мүмкіндіктерін пайдалану, сенімді ересек адамға жүгіну жолдарын үйренеді.

Бесінші бағыт – **ақпараттың шынайылығын тексеру**. Ақпарат авторын, жарияланған уақытын, бастапқы дереккөзін және дәлелдерін анықтау арқылы оқушылардың сыни ойлау және медиасауат

Юсупова Гульмира Аскаровна
Дефектолог, педагог-модератор
Шалқар ауданындағы психологиялық педагогикалық түзеу кабинеті
Ақтөбе облысы, Шалқар ауданы

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ДЕФЕКТОЛОГТЫҢ РӨЛІ

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім беру жағдайындағы дефектолог маманның негізгі қызметтері, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі рөлі қарастырылады. Дефектологтың баланың жеке мүмкіндіктерін анықтау, танымдық үдерістерін дамыту, оқу материалын меңгеруіне көмектесу және әлеуметтік ортаға бейімделуін қолдау бағытындағы жұмысына назар аударылады. Сонымен қатар педагогтермен, ата-аналармен және психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарымен бірлесіп жұмыс істеудің маңызы ашылады. Инклюзивті білім беру кеңістігінде әр баланың қабілетін дамытуға, дербестігін арттыруға және білім алуға тең мүмкіндік жасауға бағытталған тиімді педагогикалық тәсілдер ұсынылады.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, дефектолог, ерекше білім беру қажеттіліктері, жеке қолдау, түзету-дамыту жұмысы, әлеуметтік бейімделу, педагогикалық қолдау, білім алудағы теңдік.

Қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі – әр баланың жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне қарамастан сапалы білім алуына жағдай жасау. Осы міндетті жүзеге асыруда инклюзивті білім берудің маңызы зор. Инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың басқа білім алушылармен бірге оқып, тәрбиеленуіне, қоғамдық өмірге белсенді араласуына және өз қабілеттерін дамытуына мүмкіндік беретін білім беру үдерісі. Оның негізгі мақсаты – балаларды белгілі бір талаптарға бейімдеу ғана емес, әр баланың қажеттіліктерін ескеретін қолайлы әрі қолжетімді білім беру ортасын қалыптастыру.

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің, педагог-психологтың, логопедтің және дефектологтың қызметі өзара тығыз байланысты. Олардың әрқайсысы баланың дамуына, білім алуына және әлеуметтік бейімделуіне өзіндік үлес қосады. Әсіресе дефектолог маманның рөлі ерекше, өйткені ол ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың танымдық, тілдік, сенсорлық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталған арнайы педагогикалық қолдау көрсетеді. Дефектолог баланың мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу үдерісіне қатысуын жеңілдетеді, білімді меңгеруіне көмектеседі және оның өз күшіне деген сенімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Дефектологтың жұмысы баланың қиындықтарын анықтаумен ғана шектелмейді. Ол баланың күшті жақтарын, қызығушылықтарын, даму қарқынын және оқу барысында

кездесетін кедергілерді зерттейді. Әрбір баланың даму ерекшелігі әртүрлі болғандықтан, барлығына бірдей әдісті қолдану тиімді нәтиже бере бермейді. Сондықтан дефектолог оқушының жеке мүмкіндіктеріне сәйкес жұмыс жоспарын әзірлеп, оқу тапсырмаларын бейімдейді және баланың жетістігін жүйелі түрде бақылап отырады. Бұл жұмыс баланың тек академиялық білім алуына емес, сонымен қатар қарым-қатынас жасау, өзіне қызмет көрсету, шешім қабылдау және күнделікті өмірде дербес әрекет ету дағдыларын қалыптастыруға бағытталады.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы дефектолог қызметінің негізгі бағыттарының бірі – баланың жеке білім беру қажеттіліктерін анықтау және оған сәйкес педагогикалық қолдау ұйымдастыру. Бұл үдерісте баланың оқу тапсырмаларын орындауы, нұсқауларды түсінуі, зейінін шоғырландыруы, есте сақтауы, ойлауы, қабылдауы және өз ойын жеткізуі сияқты ерекшеліктері ескеріледі. Мамандар баланың даму деңгейін бақылау, педагогикалық тапсырмалар ұсыну және мұғалімдер мен ата-аналардан алынған ақпаратты талдау арқылы қажетті қолдау бағыттарын айқындайды. Мұндай бағалаудың мақсаты – баланың кемшіліктерін атап көрсету емес, оның оқуына кедергі келтіретін факторларды анықтап, дамуына мүмкіндік беретін жағдайларды белгілеу.

Баланың қажеттіліктерін анықтағаннан кейін дефектолог жеке немесе шағын топтық түзету-дамыту сабақтарын ұйымдастырады. Сабақ барысында көрнекілік, ойын, практикалық жаттығулар, заттық әрекеттер, үлгі бойынша орындау және қайталау әдістері қолданылады. Мысалы, зейіні тұрақсыз оқушымен жұмыс істегенде тапсырмалар шағын бөліктерге бөлініп, қысқа әрі нақты нұсқаулар беріледі. Есте сақтау қабілетін дамыту үшін суреттерді салыстыру, заттарды топтастыру, реттілікті қалпына келтіру және есте сақталған ақпаратты қайталау жаттығулары орындалады. Ойлау қабілетін дамытуда заттардың ұқсастығы мен айырмашылығын табу, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау және қарапайым мәселелерді шешу тапсырмалары тиімді қолданылады.

Дефектологтың маңызды міндеттерінің бірі – оқу материалын баланың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес бейімдеу. Кейбір балалар тапсырманы түсіну үшін қосымша уақытты, көрнекі тіректерді немесе мұғалімнің жеке түсіндіруін қажет етеді. Мұндай жағдайда дефектолог пән мұғаліміне оқу тапсырмаларын кезеңдерге бөлуді, нұсқауларды қарапайым тілмен беруді, суреттер мен сызбаларды пайдалануды және білімді әртүрлі тәсілдер арқылы көрсетуге мүмкіндік жасауды ұсынады. Мысалы, оқушының жазбаша жауап беруі қиын болса, оған жауапты ауызша айтуға, суретпен көрсетуге немесе дайын нұсқалардың ішінен таңдауға мүмкіндік берілуі мүмкін. Мұндай бейімдеу оқу мақсатын негізсіз төмендетпей, баланың білімін қолжетімді жолмен көрсетуіне көмектеседі.

Инклюзивті білім беру жүйесінде дефектологтың қызметі баланың танымдық дамуын қолдаумен қатар, оның эмоциялық жай-күйі мен әлеуметтік бейімделуіне де байланысты. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар кейбір балалар құрдастарымен қарым-қатынас орнатуда, топтық тапсырмаларға қатысуда немесе жаңа ортаға үйренуде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Мұндай жағдайда маман баланың өз ойын білдіруіне, көмек сұрауына, кезек күтуіне, ортақ ережелерді сақтауына және басқа балалармен бірлесіп әрекет етуіне бағытталған жаттығулар өткізеді. Рөлдік ойындар, жағдаяттық тапсырмалар, жұппен жұмыс және күнделікті өмірге байланысты практикалық әрекеттер әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Баланың мектепке немесе сыныпқа бейімделуіне қолайлы жағдай жасау үшін дефектолог оқу ортасының ерекшеліктерін де ескереді. Сыныптағы артық дыбыстар, көрнекі ақпараттың шамадан тыс көп болуы, тапсырмалардың күрделілігі немесе күн тәртібінің жиі өзгеруі кейбір балалардың оқуына кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан баланың қажеттілігіне қарай жұмыс орнын ыңғайлы ұйымдастыру, күн тәртібін көрнекі түрде көрсету, тапсырмалардың ретін алдын ала түсіндіру және тыныш жұмыс істеуге мүмкіндік беру ұсынылады. Осындай қарапайым шаралар баланың мазасыздығын азайтып, оқу әрекетіне белсенді қатысуына ықпал етеді.

Дефектологтың тиімді жұмысы басқа педагогтермен және мамандармен бірлескен әрекетке негізделеді. Инклюзивті білім беру жағдайында пән мұғалімі оқу бағдарламасын жүзеге асырса, дефектолог баланың материалды меңгеруіне кедергі келтіретін қиындықтарды азайтуға көмектеседі. Педагог-психолог баланың эмоциялық жағдайы мен қарым-қатынас ерекшеліктерін қолдайды, логопед сөйлеу тіліндегі қиындықтарды түзетуге бағытталған жұмыс жүргізеді. Қажет болған жағдайда басқа да мамандар тартылады. Мамандар арасындағы жүйелі байланыс баланың қажеттіліктеріне қатысты ортақ түсінік қалыптастырып, қолдау шараларының бірізді жүзеге асуына мүмкіндік береді.

Мұндай ынтымақтастықтың маңызды бөлігі – пән мұғаліміне әдістемелік көмек көрсету. Дефектолог мұғалімге тапсырмаларды бейімдеу, оқушыға түсінікті нұсқаулар әзірлеу, көрнекі материалдарды пайдалану және білімді бағалау тәсілдерін таңдау бойынша ұсыныстар бере алады. Сонымен бірге ол баланың сыныптағы оқу әрекетіне қатысуын бақылап, қандай қолдау түрлерінің тиімді екенін анықтайды. Мысалы, оқушы тапсырманы өздігінен орындай алмаса, алдымен үлгі көрсету, кейін жетекші сұрақтар беру, соңында баланың дербес орындауына мүмкіндік жасау тәсілін қолдануға болады. Уақыт өте келе көмек көлемін біртіндеп азайту баланың тәуелсіз әрекет етуін қалыптастырады.

Ата-аналармен жұмыс та дефектолог қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады. Отбасы – баланың күнделікті дағдылары қалыптасатын негізгі орта, сондықтан үйде көрсетілетін қолдау мен білім беру ұйымындағы жұмыс өзара үйлесуі қажет. Дефектолог ата-аналарға баланың даму ерекшеліктерін түсіндіріп, үй жағдайында орындалатын қарапайым жаттығулар мен күнделікті әрекеттер арқылы дағдыларды бекіту жолдарын ұсынады. Мысалы, баланы киімін реттеуге, заттарын жинауға, дүкенде қажетті өнімді таңдауға, қарапайым нұсқауларды орындауға және өз қалауын сөзбен немесе басқа қолжетімді тәсілмен білдіруге үйретуге болады. Мұндай әрекеттер баланың дербестігін арттырып, алған дағдыларын күнделікті өмірде қолдануына көмектеседі.

Ата-аналармен қарым-қатынас орнатқанда дефектологтың кәсіби әдепті сақтауы ерекше маңызды. Мамандар баланың қиындықтарын асыра көрсетпей, оның жетістіктері мен даму мүмкіндіктеріне де назар аударуы керек. Ата-аналарға түсінікті тілде ақпарат беру, олардың сұрақтарына жауап беру және баланың дамуына қатысты ортақ мақсаттарды белгілеу өзара сенімді нығайтады. Сонымен бірге баланың жеке мәліметтерінің құпиялылығын сақтау және оның қадір-қасиетін құрметтеу кәсіби қызметтің негізгі қағидаларының бірі болып саналады.

Қазіргі кезде инклюзивті білім беру саласында цифрлық технологиялар мен арнайы оқу құралдарын пайдалану мүмкіндіктері кеңейіп келеді. Дефектолог сабақ барысында интерактивті тапсырмаларды, электрондық суреттерді, дыбыстық материалдарды, бейнероликтерді және баланың жеке қажеттілігіне сәйкес таңдалған цифрлық ресурстарды қолдана алады. Көрнекі кестелер, күн тәртібінің суретті үлгілері, әріптер мен сандардың ірі бейнелері, тактильді материалдар және манипуляциялық құралдар оқу мазмұнын түсінуді жеңілдетуі мүмкін. Алайда технологияларды пайдалану баланың жасына, даму ерекшеліктеріне және нақты оқу мақсатына сай болуы тиіс. Цифрлық құралдар педагогтің кәсіби қолдауын алмастырмайды, керісінше оны толықтыратын әдіс ретінде қарастырылуы қажет.

Дефектолог жұмысының нәтижелілігін бағалау кезінде баланың жетістігін басқа оқушылармен салыстырудан гөрі, оның жеке даму динамикасына назар аударған дұрыс. Мысалы, бұрын тапсырманы тек ересектің көмегімен орындаған оқушының оны ішінара немесе өздігінен орындай бастауы маңызды жетістік болып саналады. Сол сияқты нұсқауды жақсырақ түсінуі, тапсырмаға зейінін ұзақ уақыт шоғырландыруы, сыныптастарымен қарым-қатынасқа белсенді қатысуы және өз қажеттіліктерін білдіре алуы да оң өзгерістерге жатады. Жетістіктерді жүйелі тіркеу маманға қолданылған әдістердің тиімділігін анықтауға және қажет болған жағдайда жеке қолдау жоспарына өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру жағдайында дефектологтың кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар да артып келеді. Мамандандырылған біліммен қатар, педагогке шыдамдылық,

байқағыштық, икемділік, қарым-қатынас мәдениеті және кәсіби жауапкершілік қажет. Ол әр баланың ерекшелігін қабылдап, оқыту әдістерін жағдайға қарай өзгерте білуі керек. Сонымен қатар дефектолог жаңа әдістемелерді меңгеріп, біліктілігін үнемі жетілдіріп, педагогикалық тәжірибесін талдап отыруы маңызды. Кәсіби даму маманға балалардың өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне сәйкес тиімді шешімдер қабылдауға көмектеседі.

Инклюзивті білім беруді дамытуда кездесетін қиындықтардың бірі – мамандардың жеткіліксіздігі, оқу-әдістемелік ресурстардың шектеулілігі және педагогтердің инклюзивті оқытуға дайындығының әркелкі болуы. Кейбір жағдайларда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау тек дефектологтың міндеті ретінде қабылдануы мүмкін. Алайда инклюзияның табысты болуы бүкіл білім беру ұйымының ортақ жұмысына байланысты. Сондықтан басшылық, мұғалімдер, мамандар және ата-аналар өзара әрекеттесіп, әр баланың білім алуына қолайлы жағдай жасауға ұмтылуы қажет. Дефектолог осы үдерісте арнайы педагогикалық білім мен жалпы білім беру тәжірибесін байланыстыратын маңызды маман ретінде қызмет етеді.

Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру саласындағы дефектологтың рөлі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға түзету-дамыту көмегін көрсетумен ғана шектелмейді. Ол баланың жеке мүмкіндіктерін анықтауға, оқу материалын меңгеруіне, танымдық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға, дербестігін арттыруға және білім беру ортасына бейімделуіне ықпал етеді. Дефектологтың нәтижелі жұмысы баланың қажеттіліктерін дұрыс түсінуге, жеке қолдау тәсілдерін таңдауға, басқа мамандармен ынтымақтасуға және ата-аналармен тұрақты байланыс орнатуға негізделеді. Әр баланың шағын жетістігін бағалап, оның мүмкіндіктерін дамытуға жағдай жасау – инклюзивті білім берудің негізгі ұстанымдарының бірі. Сондықтан дефектологтың кәсіби қызметі балалардың сапалы білім алуына, қоғам өміріне белсенді қатысуына және өз әлеуетін жүзеге асыруына маңызды үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарова Н. М. (ред.). Специальная педагогика: учебник для студентов высших учебных заведений. – Москва: Академия, 2010. – 400 с. Электрондық каталогтағы мәліметтер.

2. Ахметова Д. З., Челнокова Т. А. Инклюзивная педагогика: учебник для студентов педагогических направлений образования. – Казань: Познание, 2019. – 173 с. Ұлттық электрондық кітапханадағы библиографиялық сипаттама.

3. Богданова Т. Г., Гусейнова А. А., Назарова Н. М. және т.б. Педагогика инклюзивного образования: учебник / под ред. Н. М. Назаровой. – Москва: ИНФРА-М, 2018. – 333 с. Ұлттық электрондық кітапханадағы мәліметтер.

4. Пузанов Б. П. (ред.). Коррекционная педагогика: основы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии. – Москва: Academia, 1999. – 141 с. Российская государственная библиотека каталогы.

5. Принципы инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательной школе // КиберЛенинка. Электрондық мақала.

6. Рындак В. Г., Сальдаева О. В., Аитбаева Р. Р. және т.б. Педагогика инклюзивного образования: учебник для студентов высших учебных заведений. – Москва: ИНФРА-М, 2024. – 438 с. Электрондық кітапхана каталогы.

Қуанышбаева Гүлсім Кенжебайқызы
Бастауыш сынып мұғалімі
№ 82 орта мектеп
Қызылорда облысы Арал ауданы Қаратерең ауылы

БІЗДІҢ ЖОБАМЫЗ

Пәні:	**Қазақ тілі**			
Бөлім:	Менің Отаным-Қазақстан			
Педагогтің аты-жөні:	Қуанышбаева Г			
Күні:				
Сынып:	4 Б сынып			
Сабақтың тақырыбы:	**№14 сабақ. Біздің жобамыз**			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:	4.1.7.1.сөз ішіндегі және сөз бен сөздің арасындағы буын,дыбыс үндестігін сақтап айту ; ЕБҚ:4.1.1.1.күнделікті іс әрекетке байланысты сөздерді түсіну,сурет бойынша жауап беру;			
Сабақтың мақсаты	сөз ішіндегі және сөз бен сөздің арасындағы буын,дыбыс үндестігін сақтап айтады ЕБҚ:күнделікті іс әрекетке байланысты сөздерді түсінеді,сурет бойынша жауап береді			
Құндылықтарға баулу: Қыркүйек айы: Еңбеккорлық және кәсіби біліктілік	**Апта дәйексөзі**: «Еңбек жай ғана қызмет емес, адам болмысының айнасы» Абай			
Сабақтың барысы				
Сабақтың кезеңі// уақыты	**Педагогтің әрекеті**	**Оқушының әрекеті**	**Бағалау**	**Ресурстар**
Сабақтың басы 5 минут	Ұйымдастыру кезеңі Психологиялық ахуалды жақсарту 	Бір-біріне сәттілік тілейді Оқушылар дың ойлау қабілетін дамыту.	Мақтап, мадақтап отыру Тамаша!	Слайд Қима қағаздар

5 минут	Өткенді пысықтау сұрақтары «Сиқырлы буындар» әдісі 	Өткен білімдерін еске түсіреді Ойын арқылы буындар тақырыбын қорытады	 Жарайсыңдар!	Үлестірме парақтар
Сабақтың ортасы 24 минут	**Тақырыпты ашу** **Фонетика** **«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы: Жасына байланысты қол жетімді еңбек, еңбек қызметінің әртүрлі түрлеріне қатысуға дайын болу** Жаңа сабақ ЖИ: «Дыбыс пен әріп» видеоролик қарау «Сандар мен әріптер» ойыны Әріптер мен сандарды пайдаланып, сөздерді тап. с о з н ж р 1 2 3 4 5 6 921584 - Досжан 58318 - жазса 7868- қара Оқулықпен жұмыс: 1-топ **«Дыбыстар патшалығында»** мәтінін оқу және қимылмен көрсету 2-топ: **«Конверттегі ертегі»** дыбыстар туралы ертегі құрау Керекті сөздер: бір үйде, дыбыстар, тұрған , ән жарысы, дауысы ашық бопты, келіспеу, ажырап кету, бөлек тұрыпты 3-топ: **«Зертте» әдісі** Әдебиеттік оу кітабынан кез келген өлеңді ашып оқы. Тапсырмаларды орында	Фонетика ғылымы туралы біледі Сөздер құрастырады Топпен бірлесе жұмыс орындайды Өз жұмыстарын қорғайды	Бағалау критерйі: Фонетика туралы біледі-1б Керемет! Бағалау критерийі: Әріптер мен сандарды пайдаланып сөз құрайды-1б Сөздердің мағынасын біледі-1б Дыбыстардың айтылуы мен жазылуын ажыратады-1б Тамаша	Ереже жазылған плакат https://youtu.be/-0kbmtEilJw оқулық Ойын тақтасы Оқулық «Әдебиеттік оқу» пәні үлестірме

	Буын үндестігіне бағынбайтын сөз бар ма? Өлеңнен айтылуы мен жазылуында өзгешелік бар сөзді тап Жұмысыңды топ алдында қорғауға жаттық		Кереметсіңдер	
Сабақты соңы 6 минут	ҚБ тапсырмасы «Дұрыс жауабын тап» әдісі 1. Қай сөзде дыбыс үндестігі дұрыс сақталған? A) кітапда B) мектепқа C) қалаға D) гүлға ✅ Дұрыс жауап: C 2. Қай қатарда тек қатаң дауыссыз дыбыстар берілген? A) б, в, г, д B) п, қ, т, с C) м, н, ң, л D) з, ж, р, й ✅ Дұрыс жауап: B 3.Буын үндестігіне бағынбайтын сөзді тап. A) Балалар Б) Қонақта C) Әсемпаз Д) Өнерлі E)Қора-қора ✅ Дұрыс жауап: C 4.Ашық буыннан құралған сөзді көрсет. A) Өрнек Б) Атты C) Кітап Д) Болады E) Еңбек 5. Қазақ тіліне тән дыбыстар саны қанша? A) 9 Б) 10 C) 12 Д) 5 E) 7 ✅ Дұрыс жауап: C ә,ө,ү,ұ,і,ң,қ,ғ,h 6. Бітеу буыннан құралған сөзді тап. A) балапан Б) аспан C) арайлы	Тест тапсырмаларын орындайды	Бағалау критерийі:: дыбыс үндестігі дұрыс сақталғанын табады-1б қатаң дауыссыз дыбыстарды-1б Буын үндестігіне бағынбайтын сөзді табады-1б. Ашық буыннан құралған сөзді табады-1б Қазақ тіліне тән дыбыстар санын табады-1 б Бітеу буыннан құралған сөзді табады-1б	Тест парақшалары
Кері байланыс 5 минут		Тест жауаптары: 1. C 2. Д 3. 9 4. A Үй тапсырмасын алады	 Жарайсыңдар	оқулық «СМС» парақтар

	Д) келді Е) арман ✅ Дұрыс жауап: Үй тапсырмасы Өткенді қайталау **Рефлексия** 	Кері байланыс жасайды		

Раева Женискул Кенесовна
Мектепалды даярлық сынып мұғалімі
№82 орта мектеп
Қызылорда облысы Арал ауданы Қаратерең ауылы

«ДЫБЫСТЫҚ ТАЛДАУ»

Оқу іс-әрекетінің мақсаты: балаларға дауысты және дауыссыз дыбыстардың айтылу ерекшелігі туралы түсінік беру.

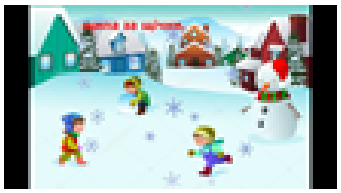
Жаттығулар орындату арқылы дауысты дыбыс туралы білімдерін жетілдіру.

Балалардың сөйлеу тілін, сөздік қорларын байыту, жалпы ой-өрісін дамыту, байқағыштыққа тәрбиелеу. Жазуға қолдарын жаттықтыру.

Оқу іс-әрекетінің көрнекіліктері: кестелер, кеспе әріптер, суреттер, үлестірмелі дидактикалық материалдар.

Әдіс-тәсілдер: әңгімелеу, түсіндіру, көрнекілік, сұрақ-жауап.

Іс-әрекет кезеңдері	**Тәрбиешінің іс-әрекеті**	**Балалардың іс-әрекеті**
Мативациялық қозғаушы	Оқу іс-әрекетінің барысы: I. Ұйымдастыру кезеңі. 1. Балалар шаттық шеңберіне тұрады, бір-бірлеріне жылы лебіздерін білдіреді. – Балалар, қазір жылдың қай мезгілі? – Қай ай? – Аптаның қай күні?	Балалар шаттық шеңберін жасады. -қыс мезгілі -қаңтар айы

	-қазақша қалай атаймыз – Балалар, біз өткен оқу іс-әрекетіндегі дыбыс туралы не білетіндерімізді еске түсіріп көрейікші. – Дыбыс дегеніміз не? – Дыбыстар нешеге бөлінеді?	-төртінші күн -бейсенбі -Кдыбысын өттік - к дыбысынан көйлек, күрек, көрпе , кәмпит т.б -Естиміз, айтамыз -Екіге бөлінеді
Ізденушілік ұйымдастырушы	– Дауысты, дауыссыз дыбыстарды қандай текшелермен белгілейміз? – Ал әріп дегеніміз не? – Әріп дегеніміз – дыбыстарды таңбалау. – Әріпті көреміз, жазамыз, оқи аламыз. 2. дауысты және дауыссыз дыбыстар туралы түсіндіреді. «Кім жылдам» ойыны Дауысты, дауыссыз дыбыстар: а, ә, и, о, ө, е, э, у, ұ, ү, ы, і, ю, я, ё.к,г,ғ,ң.л,п,с,ш,р,д,н,ж,т,б.з,м 3. Жұмбақтардың жауабын суреттен табу топтарға жауаптары суреттер беріледі сол бойынша балалар жұмбақ шешеді. Жел, Балық, Найзағай, Бақа Кірпі. **5. Сергіту сәтін өткізу.** Дыбыстық талдау жаттығулары Қар жауды, айнала аппақ Аяз бетті тоңдырды. Ақ қарды кешіп етікпен Жүріп келем аулада Аулада қарды тазартқан Әкеме көмек беремін. Балалар қимылмен жасайды. Оқулықпен жұмыс: жұмыс жүргізу. 1. а) Сурет бойынша дыбыстық талдау жасату (бала, төрт, қозы). – 1) Суреттегі сөздерге дыбыстық талдау жасайды. **«Кір қыстырғыш» әдісі** Топқа тапсырма: -Балалар қазір алдарыңа сурет берем қозы, бала ,төрт соған дыбыстық талдау жасаймыз көк және қызыл қарындаштарымызбен бояп тапсырыманы орындап болған балалар кір қыстырғышпен тақтаға іледі. - Үзік сызықтарды бастыр жалғастырып жаз. Мадақтау: Балалар бүгінгі сабақ ұнадыма түсіндіңіздерма жақсы олай болса сабаққа жақсы қатысып отырдыңдар барлықтарыңызды мадақтаймын жұлдызшамен бағалаймын.	-қызыл,көк текшемен белгілейміз Әріпті жазамыз,көреміз Балалар оқулықпен жұмыс жасады. Әр бала өзінше жұмыс жасап тақтаға іліп отырды. Балалар сурет бойынша қызыға тапсырма орындады. Барлық балаларды жұлдызшамен бағаланып мадақталды.
Рефлексифті коорекциялаушы	III. Қорытындылау. - Балалар, біз бүгін қандай тақырыппен таныстық? - Дыбыстар нешеге бөлінеді?	Дыбыстық талдау Екіге бөлінеді дауысты, дауыссыз болып

Дүйсенғалиева Жанар
Бастауыш сынып мұғалімі
«Қызылорда облысының білім басқармасының Арал ауданы бойынша білім бөлімінің
«№82 орта мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі

МЕНІҢ ДЕНСАУЛЫҒЫМ. ЖЕКЕ БАСЫМНЫҢ ГИГИЕНАСЫ

Бөлім	Дені саудың- жаны сау
Педагогтің аты-жөні:	Дюсенгалиева Ж
Күні:	
Сыныбы: 1А	Қатысқаны: Қатыспағаны:
Сабақтың тақырыбы:	30-сабақ Менің денсаулығым.Жеке басымның гигиенасы. ӨҚН №6 Денсаулыққа әсер ететін факторлар Жеке гигиена ережелері
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаты	1.1.4.1 жеке бас гигиенасын сақтаудың маңыздылығын түсіндіру;
Сабақтың мақсаттары	Жеке бас гигиенасын сақтаудың маңыздылығын түсінеді;
Құндылықтары:	Сабақ құндылығы: Бірлік пен ынтымақ - топта жұмыс жай білу - өзгені тыңдау,түсіну және диалог жүргізе алу
Сәуір айы: ЕҢБЕККОРЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІБИ БІЛІКТІЛІК	Апта дәйексөзі:«Білікті білім жинап кәсіп етер, білімнің дәмін татып өсіп өнер»

Сабақтың барысы

Сабақ кезеңі/ уақыты	Педагогтің іс-әрекеті	Білім алушының іс-әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Сабақтың басы 3 минут	Сабаққа психологиялық тұрғыдан даярлау Ұйымдастыру кезеңі Табиғат – біздің анамыз, Табиғатқа баламыз. Табиғатты қорғайтын, Біз әдепті баламыз. Жер байлығы көп екен, Меңгеруді қалайды. Осының бәрін меңгертер, Дүниетану сабағы. Бір, екі, үш, Сынып іші тып-тыныш. Жалқаулықты тастаймыз, Сабақты біз бастаймыз. Сынып «Денсаулық», «Тазалық», «Ұқыптылық» сөздерімен топқа бөлінеді.	Өлең жолдарын қайталайды. Топқа бөлінеді Үй тапсырмасын тексертеді	 «Жарайсың» Керемет Тамаша	 Қима қағаздар
5 минут	Үй тапсырмасы: Біздің қажеттіліктеріміз бен мүмкіндіктеріміз	Сұрақтарға жауап береді.	ЖарайсыңI	

3 минут	**«Қажетті ме, әлде қалауы ма?» ойыны арқылы үй тапсырмасын пысықтау.** -Қажеттілік дегеніміз не? -Адамдарға қажетті заттарды ата. **«Миға шабуыл» әдісі** - Тазалық дегеніміз не? - Жеке бас гигиенасы. - Денені қалай шынықтырасыңдар? **Жаңа сабақ** Сабақтың тақырыбы мен мақсатын жариялау *Гигиена деген не екенін білетін боласың; *Жеке бас гигиенасын сақтаудың маңыздылығын үйренесің;	Жаңа сабақтың мақсатымен танысады	 	
Сабақтың ортасы 7 минут 7 минут	**Мағынаны тану** **Оқулықпен жұмыс.** **«Ой қозғау» әдісі** -Денсаулықты сақтау дегенімізді қалай түсінесіңдер? -Денені таза ұстауға, ағзаңды шынықтыруға не көмектеседі? - Сау адам қалай ауру жұқтырады? - Ауру қайдан тарайды? **Топтық жұмыс** **1-топ: «Суреттер сөйлейді» әдісі** Суреттерге қара. Бұл заттардың қайсысы денені таза ұстауға, ағзаңды шынықтыруға көмектеседі. **2- топ: «Ойлан , топтас, ой бөліс» әдісі** Суретке қарап, түрлі аурулардың қайдан пайда болатыны туралы әңгіме құра. **3-топ: «Не қажет?» сәйкестендіру** Тапсырма: Балаларға гигиена құралдары	Оқулықпен жұмыс жасайды Сұраққа жауап береді. Топтық тапсырманы орындайды Сурет бойынша әңгімелейді. Кестемен жұмыс жасайды	 **Бағалау критерийі:** -денені таза ұстауға көмектесетін заттарды атайды; суретке қарап, түрлі аурулардың қайдан пайда болатыны туралы әңгіме құрайды;	 оқулық

	(сабын, тіс щеткасы, тарақ, сүлгі) және әрекеттер беріледі. Тіс тазалау тарақ Шаш тарау тіс пастасы Тіс тазалау – орамал Шаш тарау – Тіс щеткасы Қол сүрту – тарақ Денені ысқылау – сабын Қолды тазалап жуу – ысқыш			
4 минут	**Жұптық жұмыс** **«Дұрыс ретті тап» ойыны** 1. Сүлгімен құрғату ☐ 2. Жуу ☐ 3. Қолды сулау ☐ 4. Сабындау ☐ 1.Қолды сулау 2. Сабындау 3. Жуу 4. Сүлгімен құрғату	Жұптық тапсырма орындайды		Жұмыс дәптері
1 минут	**Сергіту сәті** «Көңілді би» музыкалық сергіту жаттығуы	Сергіту жаттығуын жасайды.		
6 минут	**Жеке жұмыс** **1-тапсырма** Суретке мұқият қара. Балаға тазалық сақтауға қажетті заттарды анықтауға көмектес. Суреттерді сәйкестендір. 2- тапсырма: -Жеке бас тазалығына қажетті заттардың тізімін жаз. _____ _____ 3-тапсырма: -Оқулық мәтіні мен өз тәжірибеңді пайдаланып, кестені толтыр. Адам денсаулығына зиян / Адам денсаулығына пайдалы ( ) / ( ) ( ) / ( ) ( ) / ( ) ( ) / ( )	Жеке жұмыс жасайды	**Дескриптор:** -Суретпен танысады; -тазалық сақтауға қажетті заттарды анықтауға көмектеседі; Суреттерді сәйкестендіреді; -гигиена ережесін сақтамаудың салдарын айтады; -жекебас тазалығына қажетті заттардың тізімін жазады; Мәтін сөздерін пайдаланады; Тірек сөздермен танысады; Адам денсаулығына зиян сөздерді жазады;	

	Тірек сөздер: алма, газды сусын, сәбіз, қытырлақ картоп, қызанақ шырыны. Бағалау: « » әдісі		Адам денсаулығына пайдалы сөздерді теріп жазады; Кестені толтырады;	
Сабақтың соңы 5 минут 4 минут	**Сабақты бекіту** **«Пікірлер алаңы» әдісі** Гигиена ережесін сақтамаса не болатынын болжап айт. **Есіңде болсын** ➢ Арнайы тазартылған немесе қайнаған су іш. ➢ Бөлмені желдетіп отыр. ➢ Жуылған көкөністер мен жемістерді же. ➢ Үйіңді жәндіктерден қорға. ➢ Жекебасының гигиенасын сақта. **Біліміңді тексер «Дұрыс, бұрыс» ойыны** 1. Қолды тамақ ішер алдында жуу керек. ☐ 2. Лас жемістерді жей беруге болады. ☐ 3. Тісті күніне 1–2 рет тазалау керек. ☐ 4. Қайнамаған суды іше беруге болады. ☐ 5. Жуыну – денсаулыққа пайдалы. ☐ 6.Үйді желдетудің қажеті жоқ. ☐ 7.Таза киім кию керек. ☐ 8. Қоқысты кез келген жерге тастауға болады. ☐ 9. Жәндіктерден қорғану керек. ☐ 10. Ауру адамның қасында сақ болу керек. ☐ Оқушы бағалануы Үйге тапсырма: Рефлексия:	Пікірлерді тыңдайды. Ережемен танысады. Үй тапсырмасын алады Кері байланыс береді.	 . 	 .

Тлепбаева Гүлдана
Бастауыш сынып мұғалімі
«Қызылорда облысының білім басқармасының Арал ауданы бойынша білім бөлімінің
«№82 орта мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі

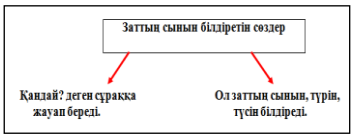
ЗАТТЫҢ СЫНЫН БІЛДІРЕТІН СӨЗДЕР

Пәні:	**Ана тілі**	
Бөлім:	Сөз және оның мағынасы	
Педагогтің аты-жөні:	Тлепбаева Г	
Күні:		
Сынып: 1б	Қатысқаны:	Қатыспағаны:
Сабақтың тақырыбы:	**№81 сабақ. Заттың сынын білдіретін сөздер. Мұғалім**	
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:	1.2.1.2 оқу түрлерін (тұтас оқу, мәнерлеп оқу, түсініп оқу) қолдану; 1.4.2.1* заттың атын, қимыл-әрекетін, сынын, санын білдіретін сөздерді ажыратып, орынды қолдану;	
Сабақтың мақсаты	Мәтінді оқиды, орны ауысқан сөйлемдерді реттеп сөйлем құрайды,суретпен жұмыс жасайды	
Құндылықтар:	Бірлік және ынтымақ Басқалармен бірлескен жұмыс нәтижесін қорғай білу; Өзгені тыңдау, түсіну және диалог жүргізе алу;	
Апта дәйексөзі:	Білікті білім жинап кәсіп етер, білімнің дәмін татып өсіп-өнер.	

Сабақтың барысы

Сабақтың кезеңі// уақыты	**Педагогтің әрекеті**	**Оқушының әрекеті**	**Бағалау**	**Ресурстар**
Сабақтың басы 8 минут	Психологиялық ахуал қалыптастыру «Біртұтас тәрбие» тәрбие бағдарламасындағы құндылықтарды оқу процесіне ұйымдастыру кезінен бастап, сабақтың әрбір кезеңінде жүргіземін. Өткенді пысықтау «Жұмыртқа жинау» әдісі Жұмыртқаларда жазылған заттың қимылын білдіретін сөздерді оқы. Жүгірді, оқыды, барады, келмекші, табады, ұшты, өрмеледі, айдады,қуанды	Өлеңді хормен, мәнерлеп оқиды, қимылдар жасайды Заттың қимылын білдіретін сөздерді оқиды	Көңіл күйлерін көтеріп отыру Тамаша ! «Чупа чупс» әдісі бойынша мадақтап отыру 	Суреттер Чупа чупс конфеттері

Сабақтың ортасы 20 минут	Тақырыпты ашу ФС тапсырмасы Мектеп, мұғалім туралы суреттермен жұмыс жасату. Мектептегі оқу түрлері туралы айта келіп, сабақ тақырыбын хабарлау. Жаңа тақырып 1-жаттығу Оқулықпен жұмыс. «Мұғалім» өлеңінің мазмұны бойынша жүргізілетін жұмыстар: 1.Мұғалім оқушылардың назарын өзіне аударады. 2. Өлеңді өзі мәнерлеп, түсіндіре отырып оқиды 3.Жеке оқушыларға оқытады. 4.Мазмұнына байланысты сұрақтар қояды. -Бұл мәтін ба, өлең ба? -Өлең не туралы? -Мұғалімнің қызметі қандай? Ережемен жұмыс Шуақты, ыстық сөздеріне сұрақ қой Қандай?	Тапсырманы орындайды Өлеңді мәнерлеп оқиды Сұраққа жауап бере отырып өлең мазмұнын ашады	Тамаша! Дескриптор: Өлеңді мәнерлеп, түсініп оқиды Өлең мазмұны бойынша сұрақтарға жауап береді	Суреттер Кітаптар Суреттер Оқулық Суреттер
2 мин	Топтық жұмыс Мақсаты: затқа сипаттама айтуды үйрету Алмаға сипаттама бер -Алма қандай? -Алма сопақ, қатты, тәтті,шырынды...	Ережемен танысады	Тамаша! Дескриптор: Мәтінді жүргізе оқиды Мазмұны бойынша сұрақтарға жауап береді	Ереже жазылған плакат Таратпа парақтар
5 мин	Жұптық жұмыс Мақсаты: затқа сипаттама айтуды үйрету «Көктем сәні» тақырыбына арналған сөздерді оқы. Көктемді сипаттайтын сөздерді ата Әдемі, таза,жылы.	Топтық, жұптық жұмыс жасайды	Тамаша! Керемет!	Түстер атауы жазылған плакат

<table>
<tr>
<td>Сабақтың соңы
10 минут</td>
<td>«Мұғалім-ол біздің» әнін хормен айтып шығу
Дәптермен жұмыс
2-жаттығу
Сөйлемдерді көшіріп жаз. Қандай? Сұрағына жауап беретін сөздердің астын сыз.
Мұғалім-мейірімді адам. Ол барлық баланы жақсы көреді.Бізге сапалы білім береді.Мұғалімді сыйлаймыз.

3-жаттығу
Жаңылтпашты тыңдап, жатқа жаз.
Қол ұстас.
Бұл ұстаз-
Жас ұстаз.

ЖИ: «wordwall.» ойыны

ҚЖ:
Жеке жұмыс
«Кестені толтыр» әдісі
Заттың атын,қимылын, сынын білдіретін сөздерді тап
<table><tr><th>Заттың атауы</th><th>Заттың қимылы</th><th>Заттың сыны</th></tr><tr><td></td><td></td><td></td></tr></table>
Сабақты бекіту:
«Дұрыс,бұрыс» әдісі
Үйге тапсырма беру
Рефлексия: «Бағдаршам» әдісі</td>
<td>Ән айтады

Тапсырманы орындайды
_____

Жаңылтпашты жатқа жазады

Кестені толтырады

Таратпа парақтармен жұмыс жасайды</td>
<td>
Дескриптор:
Сөйлемдерді көшіріп жазады.
Қандай? Сұрағына жауап беретін сөздердің астын сызады

Дескриптор:
Көркем жазу емлесін сақтап жазады
Жаңылтпашты жатқа жазады

Дескриптор:
Заттың атын, қимылын, сынын білдіретін сөздерді ажырата алады
Тапсырманы топпен, жылдам орындайды</td>
<td>
Музыка

Оқулық

Оқулық

Жұмыс дәптері

https://wordwall.net/kk/resource/73209558</td>
</tr>
</table>

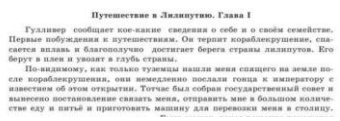
Батырбаева Салтанат Еркиновна
Учитель русского языка и литературы
КГУ «Средняя школа имени Турара Рыскулова» Тарбагатайского района ВКО

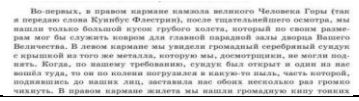

ПУТЕШЕСТВИЕ И ДОСТОПРИМЕЧЕТЕЛЬНОСТИ

урок РЯиЛ 7класс/9	**Путешествие и достопримечетельности**	Дж. Свифт «Путешествие Гуливера»1-й урок	**учитель:**	**дата:**
Цели обучения	7.1.3.1 понимать содержание небольших прозаических и поэтических произведений/ фрагментов, определяя сюжетную линию или настроение стихотворения 7.2.4.1 создавать аргументированное высказывание; 7.3.5.1 составлять план текста;			
Цель урока	научится понимать содержание небольших прозаических и поэтических произведений/ фрагментов; определяет сюжетную линию или настроение стихотворения: создает аргументированное высказывание; составляет план текста			

Этапы урока	**Деятельность учителя**	**Деятельность обучающихся**	**Оценивание**	**Ресурсы**
1.Начало урока 3 мин	Создание коллаборативной среды. Подарите улыбки друг другу. Улыбнитесь друг другу, себе. Приятного вам учебного дня! Приветствие учеников	Создают настрой к уроку Определяют тему урока по ключевым словам	**/О** **Самооценивание** **Взаимооценивание** **прием «Сосед по парте»**	**Учебник** **Тетради** **Ссылка:** **https://www.youtube.com/watch?v=mGz4PPKWIZc** **Сюжетные картинки**
3. Актуализация знаний. 5 мин.	Наверное, нет такого человека, который с детства не мечтал бы о далеких странах и городах, не хотел бы увидеть, как живут другие народы. Став взрослыми, многие люди осуществляют свою мечту - путешествуют по свету. Но путешествовать можно не только куда - то уезжая. Путешествовать человеку помогают книги. Угадайте, о чем мы сегодня будем говорить? Аквариум:	Читают текст Работают по сигнальным карточками		 Джонатан Свифт (1667–1745) **Ключевые слова:** Путешествие,

	Вопросы: *1. Кто такой Джонатан Свифт и какие его произведения вы знаете?* *2. Что такое приключенческая литература и какие произведения этого жанра вы читали?* *3. .Как вы думаете, почему писатели используют фантастические страны и необычных героев в своих произведениях?*		**Стратегия «Верно - не верно»** **Оценивание по дескрипторам:** -выразительно читает отрывок романа -выражает свое мнение по прочитанным цитатам -соблюдает речевые нормы -понимает прочитанный отрывок романа -отвечает на вопросы -составляет план текста -находит описание Гуливера -создает высказывание на основе прочитанного текста -соблюдает морфологические нормы -формулирует вопросы по содержанию текста	английский писатель, страна Лилипутия, Гуливер. **Карточки с цитатами** (учащиеся вытягивают карточки, читают вслух и комментируют) **«По его** мнению, всякий, кто вместо одного колоса или одного стебля травы сумеет вырастить на том же поле два, окажет человечеству и своей родине большую услугу, чем все политики, взятые вместе». «**Самые** высокие умственные дарования не могут заменить нравственных достоинств». **«Лилипуты** считают мошенничество более тяжким преступлением, чем воровство…» «**Каждая и**з наций гордится древностью, красотой и выразительностью своего языка…» «**Речь дана нам** для того, чтобы понимать друг друга и получать знания о назначении и пользе вещей…»
4. Усвоение новых знаний и способов действий 25 мин.	**Стадия осмысления ГР.** ПР. метод **«Джигсо»** Прослушивание аудиоматериала или чтение двух глав (на выбор учителя) Чтение 1 части произведения. Пересказ по кругу. (Каждый ученик получает 1 часть текста). Знакомство с биографией Джонатана Свифта Просмотр мультфильма. Работа по учебнику.п**рием «Чтение с пометками»** *1.Чтение отрывка из 1-й части романа «Путешествия Гулливера»* Путешествие в Лилипутию. Глава I Гулливер сообщает кое-какие сведения о себе и о своём семействе. Первые побуждения к путешествиям. Он терпит кораблекрушение, спасается вплавь и благополучно достигает берега страны лилипутов. Его берут в плен и увозят в глубь страны. По-видимому, как только туземцы нашли меня спящего на земле после кораблекрушения, они немедленно послали гонца к императору с известием об этом открытии. Тотчас был собран государственный совет и вынесено постановление связать меня, отправить мне в большом количестве еду и питьё и приготовить машину для перевозки меня в столицу. **Задание для первой группы ГР.** 1. Составьте план к 1-й главе 1-й части романа, опираясь на инструкцию. 2. Работа по таблице. Ответьте на вопросы. 1. В какую страну попал Гулливер? 2. Была ли ему знакома эта страна? 3. Как автору удалось показать, что в стране, где жил Гулливер, были великаны? 4. Какие детали позволяют судить о том, что жители	Учащиеся читают цитаты отрывка романа 1-2 части.. Выражают свои мнения по прочитанной цитате Знакомятся в биографией автора Просмотр отрывка фильма Выразительно читают 1-ю часть отрывка романа Отвечают на вопросы		

	относились к Гулливеру как к карлику? 5. Как вы думаете, почему жители страны не убили спасшего Гулливера? 6. Какое желание отведено Гулливеру? 7. Почему Гулливер стал гением превосходным математиком? *2 Чтение отрывка из 2-й главы романа «Путешествия Гулливера»* **Задание для второй группы:** 1. Составьте вопросный простой план ко 2-й главе 1-й части романа. 2. Работа по таблице. 			**эти цитаты из произведения Д.Свифта. Тексты 1, 2 глав произведения**
5. Закрепление изученного материала 7 мин	**Беседа по прочитанному тексту** *4. **Составьте «тонкие» и «толстые» вопросы и ответьте на них.*** Учащиеся делятся своими впечатлениями по прочитанному фрагменту из произведения Д.Свифта «Путешествия Гулливера» - Часть первая. Путешествие в Лилипутию. - Кто такой Гулливер? - Какое впечатление произвело на вас Путешествие Гулливера в страну Лилипутию? – Что вас особенно поразило? - Когда вы впервые встретились со словом «лилипут»? Кто их придумал и назвал лилипутами? (Дж.Свифт) - Что вы можете сказать об этих человечках, живущих в необыкновенной стране?	Учащиеся подытоживают свои знания по изучаемой теме.		
6. Рефлексия 5 мин.	***Метод «Светофор+Парковка».*** Учитель предлагает ученикам установить по результатам их работы степень достижения ими учебной цели и	Учащиеся, которые подняли стикеры желтого и красного цвета пишут на них свои	Словесное оценивание	карта «Светофор»

	приобретение уверенности в своих знаниях. • ***Зеленый*** – цели достигнуты, уверенно движутся вперед. • ***Желтый*** – частичная динамика, достигнуты отдельные элементы успеха, не достаточная степень уверенности, обращаются за советом, помощью. • ***Красный*** – цели не достигнуты, находятся в замешательстве, о чем ставят в известность учителя **Домашнее задание** 3 **Чтение и пересказ прочитанных глав от 3-го лица.**	фамилии и отражают моменты, вызвавшие затруднения.		

Дубирбаева Жангуль Какимжановна
Мектепке дейінгі шағын орталық ұзартылған күн "Ботақан" тобының тәрбиешісі
"Амантоғай жалпы білім беретін мектебі" КММ
Қостанай облысы Амангелді ауданы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесі қазіргі білім беру жүйесінің өзекті бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Автор баланың ерте жастағы дамуының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін талдай отырып, шығармашылық әлеуетті қалыптастырудың тиімді жолдарын ғылыми-публицистикалық тұрғыдан негіздейді. Зерттеу барысында ойын, көркемдік әрекет, тіл дамыту, зерттеушілік іс-әрекет және инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану арқылы баланың қиялын, ойлауын, дербестігін дамыту мүмкіндіктері ашып көрсетіледі. Балабақшадағы мектепалды даярлық тобы тәрбиешісінің кәсіби құзыреттілігі мен шығармашылық орта құрудағы рөлі ерекше мәнге ие екендігі дәлелденеді. Мақалада ұсынылған тұжырымдар мен әдістемелік бағыттар мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиелеу мен оқыту үдерісін жетілдіруге ықпал етеді.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі тәрбие, шығармашылық қабілет, баланың дамуы, қиял, ойын технологиясы, педагогикалық әдістер, мектепалды даярлық, тұлғалық қалыптасу, инновациялық тәсілдер, танымдық белсенділік.

Мектепке дейінгі кезең – тұлғаның іргетасы қаланатын, оның болашақ интеллектуалдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуының негіздері қалыптасатын аса маңызды уақыт аралығы болып табылады. Бұл кезеңде баланың шығармашылық қабілеттерін дамыту тек қосымша міндет емес, ол негізгі педагогикалық мақсаттардың біріне айналуы тиіс, себебі шығармашылық – баланың өзін қоршаған ортаны тануының, оны қайта құруының, жаңа мазмұн қалыптастыруының басты құралы. Қазіргі қоғамның жылдам өзгерістерге

бейімделетін, сыни тұрғыдан ойлай алатын, бастамашыл тұлғаға деген сұранысы мектепке дейінгі ұйымдардағы білім беру мазмұнын қайта қарауды талап етеді. Осындай жағдайда тәрбиеші тек білім беруші емес, баланың шығармашылық әлеуетін ашушы, бағыттаушы, қолдаушы тұлға ретінде көрінеді. Баланың шығармашылығы оның табиғи қажеттілігі ретінде қарастырылуы қажет, өйткені ол ойын барысында, сурет салғанда, ертегі құрастырғанда немесе қарапайым сұрақтарға жауап іздеген кезде көрініс табады. Осы тұрғыдан алғанда, мектепалды даярлық тобының тәрбиешісі әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған арнайы педагогикалық орта құруы тиіс. Мұндай ортада еркіндік, қолдау, қателесуге деген төзімділік және жаңалыққа ашықтық басым болуы қажет. Баланың шығармашылық дамуы оның өзіндік пікір қалыптастыруына, дербес шешім қабылдауына, өз әрекетінің нәтижесін бағалай алуына ықпал етеді. Сондықтан да мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде шығармашылықты дамыту мәселесі кешенді әрі жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс.

Шығармашылық қабілеттің қалыптасуы баланың психикалық дамуымен тығыз байланысты күрделі үдеріс ретінде қарастырылады, өйткені қиял, ойлау, есте сақтау, қабылдау сияқты танымдық процестердің үйлесімді дамуы шығармашылық әрекеттің негізін құрайды. Мектепке дейінгі жастағы бала үшін қиял ерекше маңызға ие, себебі ол шынайы өмір мен ойдан шығарылған әлем арасындағы шекараны еркін игере алады, бұл оның шығармашылық белсенділігін арттырады. Тәрбиеші осы ерекшелікті ескере отырып, баланың қиялын шектемей, керісінше оны дамытуға бағытталған тапсырмалар ұсынуы тиіс. Мысалы, ертегі құрастыру, рөлдік ойындар ұйымдастыру, бейнелеу әрекеті арқылы өз ойын жеткізу сияқты жұмыстар баланың ішкі әлемін ашуға мүмкіндік береді. Баланың шығармашылық қабілеті тек көркемдік әрекеттермен шектелмейді, ол математикалық тапсырмаларды орындау барысында да, табиғат құбылыстарын зерттеу кезінде де көрініс табады. Осыған байланысты тәрбиеші әртүрлі білім салаларын біріктіре отырып, интеграцияланған сабақтар ұйымдастыруы қажет. Мұндай сабақтар баланың дүниетанымын кеңейтеді, байланыстарды көру қабілетін дамытады және жаңа идеялар туғызуға ықпал етеді. Баланың шығармашылық дамуы үшін эмоционалдық қолайлы орта да аса маңызды, себебі қорқыныш пен сенімсіздік шығармашылық белсенділікті тежейді. Сондықтан тәрбиеші әр баланың жетістігін байқап, оны қолдап, мадақтап отыруы тиіс.

Ойын – мектепке дейінгі жастағы балалардың жетекші іс-әрекеті ретінде олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда шешуші рөл атқарады. Ойын барысында бала өз қиялын еркін пайдалана отырып, түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгереді, өмірлік жағдайларды модельдейді, жаңа шешімдер табуға ұмтылады. Рөлдік ойындар баланың сөйлеу мәдениетін, қарым-қатынас дағдыларын және эмоционалдық интеллектісін дамытуға ықпал етеді. Тәрбиеші ойын үдерісіне тікелей араласпай, оны бағыттап, қажетті жағдай жасап, баланың өз бетінше әрекет етуіне мүмкіндік беруі қажет. Ойын барысында қолданылатын материалдардың әртүрлілігі де маңызды, өйткені әртүрлі заттар баланың қиялын кеңейтеді және жаңа идеялар туғызады. Құрылыс ойындары, сюжеттік-рөлдік ойындар, дидактикалық ойындар – барлығы да шығармашылықты дамытуға бағытталған тиімді құралдар болып табылады. Балалар ойын арқылы тек көңіл көтеріп қана қоймай, өз тәжірибесін кеңейтеді, қоршаған әлемді тереңірек түсіне бастайды. Тәрбиеші ойын барысында балалардың бастамаларын қолдап, олардың идеяларын жүзеге асыруға жағдай жасауы тиіс. Мұндай тәсіл баланың өзіндік құндылығын сезінуіне және шығармашылық белсенділігінің артуына ықпал етеді.

Көркемдік-эстетикалық әрекеттер баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ерекше орын алады, өйткені олар арқылы бала өз сезімін, ойын, әсерін бейнелі түрде жеткізе алады. Сурет салу, мүсіндеу, жапсыру, музыка тыңдау және би қимылдары баланың эстетикалық талғамын қалыптастырып қана қоймай, оның қиялын, ойлауын, моторикасын дамытады. Тәрбиеші балаларға дайын үлгіні көшіртуден гөрі, олардың өзіндік идеяларын жүзеге асыруына мүмкіндік беруі тиіс. Әр баланың жұмысы бірегей екенін ескеріп, оны

салыстырудан аулақ болу қажет, себебі салыстыру шығармашылық еркіндікті шектейді. Баланың жасаған туындысы оның ішкі әлемінің көрінісі ретінде бағалануы тиіс. Көркемдік әрекеттер барысында түрлі материалдарды қолдану баланың қызығушылығын арттырады және жаңа тәсілдерді меңгеруіне мүмкіндік береді. Музыкалық әрекеттер де шығармашылықты дамытуда маңызды рөл атқарады, өйткені музыка баланың эмоциялық әлемін байытады және ырғақ сезімін қалыптастырады. Тәрбиеші балаларды ән айтуға, би билеуге, музыкалық аспаптарда ойнауға ынталандыруы тиіс. Мұндай әрекеттер баланың өзіне деген сенімін арттырып, шығармашылық белсенділігін күшейтеді.

Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда зерттеушілік іс-әрекеттің де маңызы зор, себебі бала қоршаған ортаны тану барысында сұрақтар қойып, жауап іздеуге ұмтылады. Тәрбиеші балалардың қызығушылығын қолдай отырып, қарапайым тәжірибелер мен бақылаулар ұйымдастыруы қажет. Мысалы, табиғаттағы өзгерістерді бақылау, су мен құммен тәжірибе жасау, өсімдіктерді өсіру сияқты әрекеттер баланың танымдық белсенділігін арттырады. Зерттеушілік әрекет барысында бала себеп-салдарлық байланыстарды түсінуге, болжам жасауға, нәтижені талдауға үйренеді. Бұл да шығармашылық ойлаудың маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Тәрбиеші балаларға дайын жауап беруден гөрі, оларды өз бетінше ойлануға бағыттауы тиіс. Мұндай тәсіл баланың дербестігін, жауапкершілігін және шығармашылық қабілетін дамытады. Балалардың сұрақтарына қызығушылықпен қарап, оларды қолдау – тәрбиешінің кәсіби шеберлігінің көрсеткіші.

Мектепалды даярлық тобы тәрбиешісінің кәсіби құзыреттілігі шығармашылық қабілеттерді дамытуда шешуші факторлардың бірі болып табылады. Тәрбиеші заманауи педагогикалық технологияларды меңгеріп, оларды тәжірибеде тиімді қолдана білуі қажет. Инновациялық әдістер, жобалық оқыту, ойын технологиялары, ақпараттық-коммуникациялық құралдар баланың қызығушылығын арттырып, шығармашылық белсенділігін күшейтеді. Тәрбиеші үнемі өзін-өзі жетілдіріп, жаңа әдістерді іздестіріп отыруы тиіс. Оның шығармашылық көзқарасы балаларға да әсер етеді, өйткені бала ересектердің мінез-құлқын үлгі ретінде қабылдайды. Тәрбиеші балалармен қарым-қатынаста ашық, қолдаушы, ынталандырушы болуы қажет. Баланың әрбір жетістігін бағалап, оның мүмкіндіктеріне сенім білдіру маңызды. Осындай жағдайда ғана бала өз қабілеттерін толық ашып, шығармашылық тұрғыдан дамиды.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі жастағы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту – кешенді, жүйелі және мақсатты ұйымдастырылған педагогикалық үдерісті талап ететін маңызды міндет болып табылады. Бұл үдерісте ойын, көркемдік әрекет, зерттеушілік іс-әрекет және заманауи технологиялар өзара байланыста қолданылуы тиіс. Тәрбиеші баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталған қолайлы орта құруы қажет. Баланың еркіндігі, бастамашылдығы, қиялы мен ойлау қабілеті осындай ортада ғана толық дамиды. Шығармашылық қабілеттері дамыған бала болашақта өз бетінше шешім қабылдай алатын, жаңа идеялар ұсына алатын, қоғамның белсенді мүшесі ретінде қалыптасады. Сондықтан мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде шығармашылықты дамыту мәселесіне ерекше назар аудару қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Горячева Е. И. Развитие творческих способностей детей дошкольного возраста // Символ науки : международный научный журнал. – 2016. – № 7. – С. 174–176. – ISSN 2410-700X.

2. Никитин Б. Н. Развивающие игры / Б. Н. Никитин. – 5-е изд., доп. – Москва : Знание, 1994. – 192 с. – ISBN 5-07-002555-3.

3. Alves-Oliveira P. Creativity landscapes: Systematic review spanning 70 years of creativity interventions for children / P. Alves-Oliveira [et al.] // The Journal of Creative Behavior. – 2022. – Vol. 56, № 1. – P. 16–40. – DOI: 10.1002/jocb.514.

Алтынбек Сериқгул
Бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор
“Ново-Хайрузовка орта мектебі” КММ
ШҚО, Үлкен-Нарын ауданы, Ново-Хайрузовка ауылы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақала бастауыш мектептегі әдебиеттік оқу сабақтарының қызықты саласына тереңірек үңіліп, мұғалімдердің мәтіндік материалдармен жас саналарды қызықтыруының әртүрлі тәсілдеріне жарық түсіреді. Оқуға деген сүйіспеншілікті және түсіну дағдыларын ерте бастан тәрбиелеудің маңыздылығын түсіне отырып, біз әдеби сабақтарды тек білімді ғана емес, сонымен қатар жас оқушылар үшін қызықты ететін әр түрлі іс-әрекет түрлерін зерттейміз.

Кілт сөздер: әдебиеттік оқу, бастауыш сынып, мәтінмен жұмыс, оқу құзыреттілігі.

Әдебиеттік оқу – бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі маңызды пәндердің бірі, оқушы тұлғасын қалыптастырудың негізі. Әдебиеттік оқуды оқып-үйрену барысында білім алушыларда сөйлеудің негізгі дағдылары қалыптасады. Әдебиеттік оқуға шынайы қызығушылық танытқан бала болашақта басқа адамдармен араласқанда өз ойын дұрыс жеткізуге мүмкіндік алады.

Оқушылардың жан-жақты және үйлесімді дамуы үшін әдеби оқудың маңыздылығы бастауыш сынып мұғалімінің қызметін реттейтін нормативтік құжаттарда айтылған.

Бастауыш білім берудің оқу бағдарламасында төменгі сынып оқушыларының әдебиетті оқу процесінде көркем әдебиетті толық қабылдауға, өз қиялында сөздік көркем бейнелерді жаңғыртуға, оқығандарына эмоционалды түрде жауап беруге, өз көзқарасын білдіру және әңгімелесушінің пікірін құрметтеуге баса назар аударылады. Білім алушылар өнер туындысын өнердің ерекше түрі ретінде қабылдауға, оны эстетикалық қажеттіліктер мен сезімдерді қалыптастырудың қайнар көздері ретінде өнердің басқа түрлерімен байланыстыруға, көркем шығармаларда көрініс табатын ана тілінің кейбір коммуникативті және эстетикалық мүмкіндіктерімен танысуға мүмкіндік алады, өзінің өмірлік тәжірибесін көркем әсермен байланыстыра білуге үйренеді.

Әдебиеттік оқу сабақтарының негізгі міндеттері:

- оқу дағдыларын қалыптастыру, бекіту және бірте-бірте жетілдіру;
- дауыстап және өз бетінше дұрыс, еркін және мәнерлеп оқу;
- көркем шығарманы толық қабылдау, мазмұнына эмоционалды түрде жауап беру дағдыларын қалыптастыру;

- адамгершілік-эстетикалық идеялар мен сезімдерді, шығармашылық және рекреативті қиялды дамыту;
- сөздік қорын және байланыстырып сөйлеуін дамыту, ана тілі туралы мағлұмат беру;
- балалардың қоршаған әлем туралы алғашқы білімдері мен түсініктерін кеңейту, ой-өрісін кеңейту, сенсорлық тәжірибені байыту және танымдық белсенділікті дамыту;
- кітапқа, өз бетінше оқуға, шығармашылыққа деген қызығушылықтарын ояту.

Оқуға үйретудің сан алуан міндеттері мәтінмен жұмыс негізінде сыныпта және сыныптан тыс оқу нәтижесінде шешіледі. Балалар оқығандары туралы сұрақтарға жауап беруге және оқығандарымен байланысты бақылауларына, оқу нәтижесінде алған білімдерін өз тәжірибелерімен, бақылауларымен және бұрын оқылған мәтіндермен салыстыруға үйренеді. Сұрақтарға жауап беруден оқушылар «мәтін» ұғымын оның негізгі белгілерімен: тақырыптық бірлігімен және құрылымдық тұтастығымен практикалық түрде меңгере отырып, біртұтас мәлімдеме жасауға көшеді. Осы бағыттағы жүйелі жұмыстың нәтижесінде оқушылар алдымен мұғалімнің көмегімен қабілетті меңгереді, содан кейін шығарманың негізгі идеясын (тақырыбын) өз бетінше анықтайды, мәтінді басы (кіріспе), орта (негізгі), соңғы (қорытынды) бөлімдерге бөліп және олардың тақырыбы бойынша жоспар құру үшін ұжымдық жұмысқа қатысу, сондай-ақ оқылған материалдың мазмұнын және оған иллюстрацияларды жеткізуге дағдыланады.

Балаларда көркем шығармаларды талдау нәтижесінде, сонымен қатар мұғалімнің әртүрлі тапсырмаларын орындау кезінде өзіндік сөйлеу тәжірибесінде игерілетін мәтіннің әртүрлі түрлері – баяндау, суреттеу, пайымдау туралы бастапқы түсінік қалыптасады.

Мәтінді түсінудегі, логикалық байланыстарды орнатудағы қиындықтарды жеңу үшін балаларға мәтіндерде сипатталған заттар, құбылыстар мен оқиғалар туралы жарқын түсініктер жасауға, тікелей бақылаулар мен экскурсиялар арқылы өздерінің сенсорлық тәжірибесін қалыптастыруға бағытталған оқуларына байланысты жүргізілетін арнайы дайындық жұмыстары қажет.

Оқу сабағында сөйлеу мәдениетіне, сөздік қорын дамытып, белсендіруге үнемі көңіл бөлінеді. Балаларды қайталауда авторлық сөйлеу үлгілерін пайдалануға, мақал-мәтелдерді қолдануға, сөйлемдерді грамматикалық жағынан дұрыс құрастыруға, әдеби дыбыстауға үйретіледі.

Жоғарыда аталған міндеттер мен әрекет түрлерінің барлығы дерлік оқушылардың сөйлеуін дамытуға қолайлы жағдай жасау қажеттігін бірдіреді. Бұл бағыттағы ең тиімді әдіс иллюстрация болады, өйткені дәл осы мемлекеттік білім стандартының нормаларымен белгіленген оқуға жүйелік-белсенділік тәсілін енгізуге ықпал етеді және үлкен тәрбиелік мәні бар. Иллюстрация оқушылардың зерттеу объектісіне эмоционалды-құндылық қатынасын қалыптастыруға мүмкіндік береді, олардың танымдық белсенділігін ынталандырады, оқушылардың диалогтық және монологтық сөйлеуін дамытады.

В.П. Глухова пікірі бойынша, «Әдебиеттік оқу сабақтарында монологты оқыту кезінде мәтін тіл мен сөйлеудің дербес бірлігі ретінде әрекет етуі керек, өйткені ол тіл қызметінің жүйеленген үлгісі болып табылады. Мәтін деңгейінде қабылдау, ойлау, есте сақтау сияқты психикалық процестердің белсенділігі мүмкін болғандықтан, тілді табысты меңгеру факторы ретінде мәтінді талдау және айтылымның логикалық құрылысы дағдыларын қалыптастыру, сондай-ақ мәтінді сөйлеу және ойлау әрекетінің өнімі ретінде қарастыру керек».

Көркем шығарманы толыққанды қабылдау мәселесімен көптеген танымал отандық ғалымдар, психологтар, әдіскерлер жұмыс істеді және айналысуда. Білімді эффективті меңгеру үшін көрнекі материалдарды қолдану көмектеседі.

Иллюстративті материал дәстүрлі түрде кез келген мектеп оқулығының маңызды құрамдас бөлігі болып саналады, ол мәтіндік материалды органикалық түрде толықтырады, балалардың оқу материалын қабылдауына көрнекі тірек жасайды және кейбір құбылыстарды, түсініктерді көрнекі бейне формасында түсіреді. Дегенмен, сабақта оқу қарым-қатынасын ұйымдастыру үшін көбінесе тақырыптық және сюжетті суреттер түрінде ұсынылатын

иллюстрациялық материалдың ресурстары, әдетте, ескерілмейді және зерттелмейді. Біріншіден, «Әдебиеттік оқу» пәнін көркем мәтін арқылы жүргізілетін мұғалім мен оқушылар арасындағы тәрбиелік байланысты ұйымдастыру кеңістігі ретінде қарастыруға болады. Екіншіден, иллюстрациялардың негізгі бөлігі мәтіндерді сүйемелдесе, екінші (кіші) бөлігі сыныптағы оқу-тәрбие процесіне қызмет етіп, қосалқы рөл атқарады. Үшіншіден, мәтіннің басымдылығы мен иллюстрацияның екіншілік сипаты туралы ұстанымға сүйене отырып, көркем мәтінмен жұмыс істеу кезінде сөз бен көрнекі бейненің қалай біріктірілгенін түсіну маңызды.

Бастауыш сыныптардағы әдеби оқу сабақтарында оқушылардың оқу құзіреттілігін қалыптастыру мақсатында мұғалімнің тәжірибесіне келесі заманауи технологиялар мен оқыту әдістерін енгізіп, әрі қарай пайдаланған жөн:

Продуктивті оқу технологиясы**.** Бұл технологияның мақсаты бастауыш сынып оқушыларының мәтінді оқуға дейінгі, мәтінді оқу әрі қарай мәтінді оқығаннан кейінгі жұмыс барысында дұрыс оқу әрекетін қалыптастыру болып табылады.

Продуктивті оқу технологиясы мәтіннің кез келген түрімен жұмыс істеудің үш кезеңін қамтиды:

оқу алдында мәтінмен жұмыс: антиципация (алдағы оқуды болжау) – мәтіннің мағыналық, тақырыптық, эмоционалдық бағытын анықтау. *«Логикалық тізбектер» әдісі* (бұл стратегияны мәтінді оқығаннан кейінгі кезеңде де қолдануға болады). Бұл стратегияда оқушыларға логикалық мәлімдемелердің үзілген тізбегі ұсынылады және тапсырма берілген мәлімдемелердің ретін қалпына келтіру болып табылады.

мәтінді оқу барысындағы жұмыс: алғашқы оқудан кейін оқушылардың алғашқы болжамдарының мазмұнымен сәйкестігін және оқылғанның эмоционалдық бояуын анықтау; қайта оқу, тірек сөздерді ерекшелеу, мәтін арқылы автормен диалог жүргізу, оқуға түсініктеме беру.

Кестелерді құрастыру. Бұл стратегияның мақсаты таңдап оқу дағдыларын үйрету және мәтіндік ақпаратты басқа формаға айналдыру болып табылады.

«G - S - R» (аннотация - қысқаша қайталау - түсінік айту).

Стратегияның атауы латын әріптерімен көрсетіледі, мұнда G – Gist – мәтіндік аннотация, S – Summare – мәтін мазмұнының қосындысы, ол мәтіннің рефераты да, оның қысқаша түсінігі де бола алады, R – Reteling – оқылған мәтінді баяндау. Бұл стратегия өте күрделі және оқушылардан мәтінге түсініктеме беруді, қысқаша және толық қайталауды талап етеді, бұл өз кезегінде мәтіннің мазмұнын құрайтын ақпаратпен жұмыс істеудің ең сұранысқа ие дағдыларының бірі болып табылады.

Бұл стратегияны әзірлеу оқушылар мен мұғалімдердің басқа сипаттағы мәтіндермен бірлескен жұмысын талап етеді.

оқылған соң мәтінмен жұмыс: оқылғанды ұжымдық талқылау. Жазушымен танысу, иллюстрациямен жұмыс; оқу әрекетінің кейбір саласына негізделген шығармашылық тапсырмалар. *«Блум текшесі» әдісі.* Белгілі американдық педагог Бенджамин Блум педагогикалық техниканың бірнеше стратегияларының авторы, олардың бірі – «Блум текшесі» әдісі.

Мәселелік оқыту технологиясын қолдану бастауыш сынып оқушыларының білімді тереңірек меңгеруіне мүмкіндік береді, аналитикалық әрі логикалық ойлауды дамытуға ықпал етеді, білімді кешенді пайдалануға бағыттайды.

Әдебиеттік оқу сабағында оқушыларға мұғалім әдеби шығарманың тақырыбын, тараулардың атауларын, әдеби шығарманың шағын фрагментін оқып, балаларды бұл шығарманың не туралы екенін, басты кейіпкерлер кім болуы мүмкін екендігі, сонымен қатар іс-әрекеттердің жұмыста қалай дамитындығы, тараулардың қайсысы шарықтау шегіне айналуы мүмкін екенін ойлануға шақырады.

Іскерлік, рөлдік, сюжетті, дидактикалық ойындармен ұсынылған және бастауыш сынып оқушыларының оқу-тәрбие процесінде маңызды орын алатын **ойын технологиялары**, олар

оқушылардың танымдық қызығушылықтарын тәрбиелеуге және белсендіруге ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар басқа да бірқатар функцияларды орындайды:

- материалдың ерекшеліктерін ескере отырып, дұрыс ұйымдастырылған ойын есте сақтауды жаттықтырады;
- балалардың сөйлеу дағдылары мен қабілеттерін дамытуға көмектеседі;
- оқушылардың ақыл-ой белсенділігін ынталандырады;
- әдеби оқуға және бастауыш сыныптың басқа да пәндеріне зейіні мен танымдық қызығушылығын дамытады.

Қорытындылай келе, әдебиеттік оқу пәнінде мәтінмен жұмыс жасау арқылы бастауыш сынып оқушыларының оқу құзыреттілігін дамытуға бағытталған технологиялар деп коммуникативті-танымдық тапсырмаға сәйкес графикалық түрде жобаланған мәтіндік ақпаратты қабылдау және оны тұлғалық-семантикалық қатынасқа өңдеу үшін қолданатын әдіс-тәсілдердің әртүрлі комбинациялары түсініледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Калдыкозова С.Е., Темирбекова Г.А., Баймурзаева К.Б., Таутаева Г., Имамсидикова Х. Формирование читательской грамотности при работе с несплошными текстами // Наука и мир. 2021. Т. 2. № 4 (92). С. 18-24.

2. Москалькова Н.П. Работа с текстом как предпосылка формирования читательской грамотности // В сборнике: Актуальные проблемы методики начального обучения и эстетического воспитания учащихся. материалы IV республиканской научно-практической конференции. 2017. С. 160-163.

3. Яковлева В.И. Пути совершенствования навыков чтения [Текст] / В.И. Яковлева // Начальная школа. - 2016. - № 6. – С.14-20.

ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПОСРЕДСТВОМ ПРЕДМЕТА «ЛИТЕРАТУРНОЕ ЧТЕНИЕ»

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования читательской грамотности на уроках литературного чтения в начальной школе. Освещаются различные способы вовлечения младших школьников в работу с текстами с учётом их возрастных особенностей. Подчёркивается важность воспитания интереса к чтению и развития навыков осмысленного восприятия прочитанного с раннего возраста. Рассматриваются разнообразные виды деятельности, позволяющие сделать уроки литературного чтения не только познавательными, но и увлекательными для младших школьников.

Ключевые слова: литературное чтение, начальные классы, работа с текстом, читательская компетентность.

Құрманжанова Асылтас Саябекқызы
Тәрбиеші
ЖШС Эквижн Мейірім балабақшасы
Ақмола облысы, Целиноград ауданы, Қоянды ауылы

ОЙЫН АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ-МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ

Аннотация: мақалада мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ойын арқылы оқытудың педагогикалық маңызы мен заманауи мүмкіндіктері қарастырылады. Ойынның мектеп жасына дейінгі баланың танымдық белсенділігін, тілдік қарым қатынасын, әлеуметтік дағдыларын және шығармашылық қабілетін дамытудағы рөлі ғылыми тұрғыдан талданады. Ойын арқылы оқытуды баланың табиғи қажеттілігіне негізделген педагогикалық технология ретінде қарастырудың тиімділігі айқындалады.

Кілт сөздер: ойын арқылы оқыту, мектепке дейінгі білім беру, ойын технологиясы, баланың танымдық белсенділігі, мектепке дейінгі педагогика, тәрбиеші, ойын ортасы, шығармашылық даму, әлеуметтік дағды, инновациялық әдістер.

Мектепке дейінгі кезең бала өміріндегі ең маңызды әрі тұлғалық дамуға ерекше ықпал ететін уақыт болып саналады. Осы кезеңде бала қоршаған ортаны тану, адамдармен қарым қатынас жасау, өз ойын білдіру және түрлі әрекеттер арқылы өмірлік тәжірибе жинақтау үдерісінен өтеді. Баланың табиғи дамуы оның белсенді әрекетімен тікелей байланысты. Ал мектеп жасына дейінгі бала үшін ең табиғи әрі ең жақын әрекет түрі ойын болып табылады. Сондықтан ойын арқылы оқыту мектепке дейінгі білім берудің негізгі құралдарының бірі ғана емес, баланың танымдық және тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін табиғи педагогикалық орта ретінде қарастырылуы қажет.

Ойын баланың өміріндегі жай ғана көңіл көтеру әрекеті емес. Ол баланың дүниені түсінуіне, әлеуметтік рөлдерді меңгеруіне және өзін қоршаған ортада сынап көруіне мүмкіндік беретін күрделі психологиялық педагогикалық үдеріс. Бала ойын барысында белгілі бір ережені сақтайды, шешім қабылдайды, қателеседі, қайта әрекет етеді және өз тәжірибесін толықтырады. Мұндай әрекеттер баланың ойлау қабілетін дамытып, оның дербестігі мен белсенділігін арттырады. Сондықтан ойынға негізделген оқыту баланың табиғи даму логикасына сәйкес келеді.

Қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланы дайын ақпаратты қабылдаушы ретінде қарастырудан бас тарту маңызды. Бүгінгі бала өз бетінше ойлайтын, сұрақ қоятын, салыстыратын және қорытынды жасайтын белсенді тұлға ретінде қалыптасуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда ойын технологиясы баланың белсенді субъект ретіндегі рөлін күшейтеді.

Тәрбиеші баланың орнына барлық тапсырманы орындамайды, керісінше оған ізденуге, таңдау жасауға және өз шешімін табуға мүмкіндік береді.

Ойын арқылы оқыту баланың танымдық қызығушылығын қалыптастыруда ерекше орын алады. Баланың белгілі бір білімді ойын барысында меңгеруі оның есте сақтау қабілетіне де оң әсер етеді. Себебі ойын кезінде бала ақпаратты жай ғана тыңдамайды, оны әрекет арқылы қабылдайды. Мысалы, түстерді ажырату барысында бала тек түстердің атауын қайталамай, оларды белгілі бір заттармен сәйкестендіреді. Сан ұғымын меңгеруде ойыншықтарды санау, салыстыру және топтастыру әрекеттерін орындайды. Осылайша білім баланың нақты тәжірибесімен байланысады.

Ойынның маңызды ерекшелігі оның эмоционалдық мазмұнымен байланысты. Баланың көңіл күйі оның оқу әрекетіне тікелей ықпал етеді. Егер бала өзін еркін әрі қауіпсіз сезінсе, ол жаңа әрекетке белсенді қатысады. Ойын баланың психологиялық жайлылығын қамтамасыз ететін қолайлы орта қалыптастырады. Ойын барысында қателесу қорқынышы төмендейді, себебі бала қателікті табиғи әрекеттің бір бөлігі ретінде қабылдайды. Бұл баланың өзіне деген сенімін арттырады.

Балабақша тәрбиешісінің кәсіби шеберлігі ойын арқылы оқытуды дұрыс ұйымдастырудан көрінеді. Ойынның педагогикалық тиімділігі оның мазмұнына, мақсатына және баланың жас ерекшелігіне сәйкестігіне байланысты. Кез келген ойынды оқу мақсатына механикалық түрде қолдану жеткіліксіз. Тәрбиеші ойынның баланың қандай қабілетін дамытуға бағытталғанын алдын ала анықтауы қажет. Бір ойын баланың сөйлеу тілін дамытса, екіншісі логикалық ойлауын жетілдіреді, үшіншісі әлеуметтік қарым қатынас дағдыларын қалыптастырады.

Мектепке дейінгі білім беру тәжірибесінде дидактикалық ойындардың орны ерекше. Дидактикалық ойындар баланың танымдық белсенділігін арттыруға бағытталады. Олар арқылы бала заттарды салыстыруды, белгілеріне қарай топтастыруды, себеп пен салдарды ажыратуды үйренеді. Дидактикалық ойынның тиімділігі оның күрделілігін біртіндеп арттыруға байланысты. Бала белгілі бір тапсырманы орындауды меңгергеннен кейін, оған жаңа деңгейдегі сұрақтар мен міндеттер ұсынылуы қажет.

Рөлдік ойындар баланың әлеуметтік тәжірибесін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. «Дәрігер», «дүкен», «отбасы», «құрылысшы» сияқты ойындар барысында бала ересектердің әлеуметтік рөлдерін бақылап, оларды ойын арқылы қайта құрады. Бұл үдерісте бала қарым қатынас жасау, келісу, кезек күту және басқа адамның әрекетін түсіну дағдыларын меңгереді. Рөлдік ойындар баланың әлеуметтік эмоциялық дамуына оң әсер етеді.

Қазіргі педагогикалық тәжірибеде сюжеттік рөлдік ойындарды жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік мол. Тәрбиеші ойын сюжетін балалардың қызығушылығына қарай бірлесіп құра алады. Балаларға дайын сценарий ұсынудың орнына, «Бүгін біз қандай оқиға ойлап таба аламыз?» деген сұрақ қою олардың шығармашылық ойлауын дамытады. Баланың ойын сюжетін өз бетінше құрастыруы оның қиялын, тілдік белсенділігін және шешім қабылдау қабілетін арттырады.

Қимылды ойындар да мектепке дейінгі жастағы баланың дамуы үшін аса маңызды. Қимыл әрекеті баланың дене белсенділігін арттырып қана қоймай, оның кеңістікті бағдарлау, жылдам шешім қабылдау және ережені сақтау қабілеттерін дамытады. Қимылды ойындарды танымдық тапсырмалармен біріктіру арқылы тәрбиеші бір мезетте бірнеше даму бағытын жүзеге асыра алады. Мысалы, бала қозғалыс барысында түстерді, пішіндерді немесе сандарды ажыратуы мүмкін.

Қазіргі заманғы ойын арқылы оқытуда зерттеу элементтерін енгізудің маңызы артып келеді. Балаларға қарапайым тәжірибелер, бақылау және ізденіс тапсырмаларын ойын түрінде ұсынуға болады. Мысалы, «Қай зат суда жүзеді?», «Қайсысы ауыр?», «Жасырын белгіні тап» сияқты ойындар баланың зерттеушілік қызығушылығын оятады. Мұндай әрекеттер баланың сұрақ қоюына және өз болжамын ұсынуына мүмкіндік береді. Сондай-ақ, ойын арқылы оқытуда шығармашылық ойындардың орны ерекше. Сурет салу, мүсіндеу, құрастыру және

музыкамен байланысты ойындар баланың эстетикалық талғамын қалыптастырып қана қоймай, оның өзіндік ойын еркін білдіруіне мүмкіндік береді. Шығармашылық ойында нақты бір дұрыс жауаптың болмауы баланың еркіндігін арттырады. Бала өз шешімін ұсыну арқылы жеке тұлғалық ерекшелігін көрсетеді.

Цифрлық технологиялардың дамуы ойын арқылы оқытудың мазмұнына да әсер етуде. Бүгінде интерактивті ойындар, цифрлық пазлдар және анимациялық тапсырмалар балалардың қызығушылығын арттыра алады. Алайда цифрлық ойындарды қолдануда педагогикалық тепе теңдікті сақтау маңызды. Цифрлық құрал баланың шынайы әрекетін алмастырмауы тиіс. Ол нақты ойын, қарым қатынас және шығармашылық әрекетпен үйлескен жағдайда ғана тиімді болады.

Ойын ортасын ұйымдастыру тәрбиешінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Ойынға арналған кеңістік баланың дербес әрекет етуіне мүмкіндік беруі керек. Ойыншықтар мен материалдар баланың қолы жететін жерде орналасып, оларды еркін таңдауына жағдай жасалғаны дұрыс. Ойын ортасы баланың қызығушылығын үнемі қолдап отыруы қажет. Сондықтан тәрбиеші ойын материалдарын белгілі бір уақыт аралығында жаңартып, балалардың жаңа тақырыптарға қызығушылығына қарай өзгертіп отырғаны жөн.

Осылайша, ойын арқылы оқыту мектепке дейінгі білім берудің негізгі педагогикалық құралдарының бірі болып табылады. Ойын баланың табиғи даму қажеттіліктеріне жауап береді, оның танымдық белсенділігін арттырады, тілдік және әлеуметтік дағдыларын дамытады, шығармашылық қабілетін ашады. Тәрбиеші ойын үдерісін сауатты ұйымдастыра отырып, баланың білім алуын қызықты әрі мағыналы әрекетке айналдырады. Заманауи балабақшада ойын тек бос уақытты ұйымдастыру тәсілі ретінде емес, баланың толыққанды тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін педагогикалық жүйе ретінде қарастырылуы қажет. Ойын арқылы білім алған бала қоршаған ортаны еркін танып, өз мүмкіндігін сынап, жаңа тәжірибе жинақтайды. Сондықтан ойынға негізделген оқыту мектепке дейінгі білім берудің болашағын айқындайтын ең тиімді және табиғи бағыттардың бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Голубь И. Б., Гордиенко Н. А. Специфика игровой деятельности детей 3–4 лет // Мир науки. – 2020. – Т. 8, № 5.
2. Герман И. Б., Рязанцева Т. А. Особенности игровой деятельности детей раннего возраста // Мировая наука. – 2021. – № 5.
3. Иванкова М. Л. Игровая деятельность как основа формирования межличностных отношений у детей дошкольного возраста // Теория и практика современной науки. – 2021. – [Электронный ресурс].
4. Critten V., Hagon H., Messer D. Can Pre-school Children Learn Programming and Coding Through Guided Play Activities? A Case Study in Computational Thinking // Early Childhood Education Journal. – 2022. – Vol. 50. – P. 969–981. – DOI: 10.1007/s10643-021-01236-8.
5. Zudaire I., Buil R., Uriz I. et al. Mars Explorers: A Science Inquiry-Based Learning Project in Preschool // International Journal of Early Childhood. – 2022. – Vol. 54. – P. 297–320. – DOI: 10.1007/s13158-021-00308-5.

Токен Ерханат
Математика пәні мұғалімі
"Белоградов орта мектебі" КММ
Солтүстік Қазақстан облысы Тимирязев ауданы Белоградов ауылы

ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ГЕЙМИФИКАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Аннотация: мақалада математика сабағында геймификация технологиясын қолдану арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру жолдары қарастырылады. Зерттеу барысында дербестендірілген оқыту, ойын элементтері арқылы бағалау, сыни ойлау мен эмоциялық интеллектіні дамыту мәселелері талданады. Автор геймификацияның оқыту процесін тиімді ұйымдастырудағы рөлін ғылыми тұрғыда негіздейді.

Кілт сөздер: геймификация, математика, оқу мотивациясы, дербестендірілген оқыту, ойын технологиялары, сыни ойлау, қалыптастырушы бағалау, цифрлық білім беру, оқыту әдістері, педагогикалық инновация.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың оқу мотивациясын арттыру, олардың пәнге деген қызығушылығын тұрақты қалыптастыру – педагогикалық қызметтің негізгі стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Әсіресе математика пәні бойынша бұл мәселе ерекше өзектілікке ие, себебі көптеген оқушылар үшін математика абстрактілі ұғымдар мен күрделі логикалық құрылымдарға негізделген қиын пән ретінде қабылданады. Осыған байланысты оқыту процесіне инновациялық технологияларды енгізу, соның ішінде геймификация элементтерін тиімді пайдалану – математикалық білім сапасын арттырудың және оқушылардың танымдық белсенділігін күшейтудің маңызды құралы болып табылады.

Геймификация – бұл ойын элементтерін ойын емес контексте қолдану арқылы оқушылардың белсенділігін, мотивациясын және қызығушылығын арттыруға бағытталған педагогикалық технология. Математика сабағында геймификацияны қолдану оқушылардың оқу процесіне эмоционалдық тұрғыдан тартылуын қамтамасыз етеді, себебі ойын барысында білім алу табиғи және еркін түрде жүзеге асады. Оқушы тапсырманы орындауды міндет ретінде емес, қызықты әрекет ретінде қабылдайды, бұл оның ішкі мотивациясын қалыптастырады.

Математиканы оқытуда геймификация технологиясын енгізу ең алдымен оқу процесін құрылымдаудың жаңа тәсілдерін талап етеді. Сабақ барысында деңгейлік тапсырмалар, балл жинау жүйесі, марапаттау механизмдері, рейтингтік кестелер сияқты ойын элементтерін қолдану оқушылардың бәсекелестік рухын оятып, олардың оқу нәтижелеріне деген жауапкершілігін арттырады. Сонымен қатар, мұндай тәсіл оқушылардың өз жетістіктерін бақылауына және өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Геймификацияның маңызды компоненттерінің бірі – мақсат қою және оған жету процесін визуализациялау. Мысалы, оқушыларға белгілі бір «миссиялар» немесе «квесттер» ұсыну арқылы математикалық тапсырмаларды кезең-кезеңімен орындау ұсынылады. Әрбір орындалған тапсырма оқушыны келесі деңгейге жетелейді, бұл олардың қызығушылығын сақтауға және оқу процесіне тұрақты қатысуын қамтамасыз етеді. Мұндай тәсіл күрделі математикалық ұғымдарды меңгеруді жеңілдетеді және оқушының табысқа жету сезімін қалыптастырады.

Математика сабағында геймификацияны қолдану барысында когнитивтік және эмоционалдық факторларды үйлестіру маңызды. Ойын элементтері тек көңіл көтеру құралы ретінде емес, нақты білім беру мақсаттарына бағытталуы тиіс. Тапсырмалар логикалық ойлауды, есеп шығару дағдыларын, талдау және синтез қабілеттерін дамытуға бағытталуы

қажет. Осылайша, геймификация оқу мазмұнын жеңілдетпей, керісінше оны меңгеруді тиімді етеді.

Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып геймификация элементтерін таңдау да маңызды. Бастауыш сыныптарда қарапайым ойындар, визуалды элементтер, кейіпкерлер арқылы жұмыс тиімді болса, жоғары сыныптарда күрделірек квесттер, логикалық тапсырмалар, стратегиялық ойын элементтері тиімді нәтиже береді. Бұл тәсіл әр жастағы оқушылардың танымдық қажеттіліктеріне сәйкес оқыту процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялардың дамуы геймификация мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді. Онлайн платформалар (Kahoot, Quizizz, Blooket) арқылы математикалық тапсырмаларды ойын форматында ұсыну оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, оқу процесін интерактивті етеді. Бұл құралдар арқылы оқушылар бірден кері байланыс алып, өз нәтижелерін көре алады, бұл олардың оқу мотивациясын күшейтеді.

Геймификация технологиясы оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға да ықпал етеді. Топтық ойындар, командалық жарыстар арқылы оқушылар бірлесіп жұмыс істеуді, өз пікірін білдіруді, жауапкершілікті бөлісуді үйренеді. Бұл дағдылар қазіргі қоғамда өте маңызды болып табылады және оқушылардың тұлғалық дамуына әсер етеді.

Математика сабағында геймификацияны тиімді қолдану үшін мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі ерекше рөл атқарады. Мұғалім ойын элементтерін дұрыс таңдап, оларды оқу мақсаттарымен үйлестіре білуі тиіс. Сонымен қатар, сабақ барысында уақытты тиімді басқару, барлық оқушыларды қамту, оқу нәтижелерін бағалау сияқты мәселелерді ескеру қажет.

Геймификацияның тағы бір маңызды артықшылығы – оқушылардың қателерге деген көзқарасын өзгертуі. Ойын барысында қателесу – қалыпты жағдай ретінде қабылданады, бұл оқушылардың қорқынышын азайтып, оларды белсенді әрекет етуге ынталандырады. Нәтижесінде оқушылар күрделі есептерді шешуден қорықпай, жаңа тәсілдерді қолдануға дайын болады.

Геймификация технологиясын математика сабағында тиімді қолданудың маңызды бағыттарының бірі – дербестендірілген оқыту траекторияларын құру болып табылады. Әрбір оқушының білім деңгейі, оқу қарқыны, қызығушылығы әртүрлі болғандықтан, ойын элементтері арқылы жеке оқу жолдарын ұйымдастыру ерекше нәтиже береді. Мысалы, оқушыларға әртүрлі деңгейдегі «квесттер» немесе «миссиялар» ұсынылып, олар өз мүмкіндіктеріне сәйкес тапсырмаларды таңдай алады. Бұл тәсіл оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етіп, олардың өзіндік жауапкершілігін арттырады.

Геймификация аясында «бейджде» мен «жетістіктер жүйесін» енгізу оқушылардың ұзақ мерзімді мотивациясын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Әрбір жетістік үшін арнайы белгілер беру, белгілі бір кезеңдерді өткені үшін марапаттау – оқушылардың жетістікке ұмтылысын күшейтеді. Бұл жүйе оқушылардың өз жетістіктерін визуалды түрде көруіне мүмкіндік беріп, олардың оқу барысындағы ілгерілеуін айқын көрсетеді.

Математикалық мазмұнды ойын сюжеттері арқылы ұсыну да тиімді әдістердің бірі болып табылады. Абстрактілі ұғымдарды нақты өмірлік жағдайлармен байланыстырып, оларды ойын сценарийі ретінде беру оқушылардың түсіну деңгейін арттырады. Мысалы, «қазына іздеу», «логикалық лабиринт», «математикалық саяхат» сияқты сюжеттер арқылы тапсырмалар беру оқушылардың қызығушылығын оятып, пәнге деген жағымды көзқарасын қалыптастырады.

Геймификация технологиясы арқылы қалыптастырушы бағалау жүйесін жетілдіру де маңызды бағыттардың бірі. Ойын барысында оқушылардың әрбір әрекеті бағаланып, олар бірден кері байланыс алады. Бұл тәсіл дәстүрлі бағалаудан ерекшеленеді, себебі мұнда баға тек қорытынды нәтиже үшін емес, оқу процесінің әр кезеңі үшін беріледі. Мұндай бағалау оқушылардың қателерін уақытында түзетуге және білімін жүйелі түрде жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар геймификация технологиясын қолдану барысында оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытуға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Логикалық тапсырмалар, стратегиялық

ойындар, проблемалық жағдайлар арқылы оқушылар талдау, салыстыру, қорытынды жасау дағдыларын дамытады. Бұл математикалық ойлаудың негізін қалыптастырып, оқушылардың интеллектуалдық дамуына ықпал етеді.

Геймификацияның тағы бір маңызды аспектісі – эмоциялық интеллектіні дамытуға ықпалы. Ойын барысында оқушылар жеңіске жету, жеңілісті қабылдау, топпен жұмыс істеу сияқты әлеуметтік және эмоциялық тәжірибе жинақтайды. Бұл олардың тұлғалық дамуына оң әсер етіп, оқу процесін жағымды эмоциялармен байланыстырады.

Сабақтан тыс уақытта да геймификация элементтерін қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруда тиімді болып табылады. Математикалық клубтар, онлайн жарыстар, интеллектуалдық ойындар ұйымдастыру арқылы оқушылардың білімін тереңдетуге және олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға болады. Мұндай іс-шаралар оқушылардың өзара бәсекелестігін арттырып, пәнге деген тұрақты қызығушылық қалыптастырады.

Геймификация технологиясын енгізу барысында мұғалімнің рефлексивтік қызметі де маңызды. Әр сабақтан кейін қолданылған әдістердің тиімділігін талдау, оқушылардың кері байланысын ескеру, жаңа тәсілдерді енгізу – педагогикалық процестің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл мұғалімнің кәсіби дамуына да ықпал етеді. Сонымен қатар, геймификацияны қолдануда педагогикалық этика мен тепе-теңдікті сақтау қажет. Ойын элементтері шамадан тыс қолданылған жағдайда, оқу мазмұны екінші орынға ығысып қалуы мүмкін. Сондықтан мұғалім ойын мен оқу мақсаттарының арасындағы үйлесімділікті сақтауы тиіс.

Осылайша, геймификация технологиясы математика сабағында оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырудың, оқу мотивациясын қалыптастырудың және білім сапасын жақсартудың тиімді құралы болып табылады. Оны жүйелі және мақсатты түрде қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық және логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кларин М.В. Инновационные модели обучения. – М.: Академия, 2010. – 192 с.
2. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. From Game Design Elements to Gamefulness. – New York: ACM, 2011. – 15 p.
3. Kapp K.M. The Gamification of Learning and Instruction. – San Francisco: Pfeiffer, 2012. – 302 p.
4. Gee J.P. What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. – New York: Palgrave Macmillan, 2007. – 256 p.
5. Prensky M. Digital Game-Based Learning. – New York: McGraw-Hill, 2001. – 442 p.
6. Hamari J., Koivisto J., Sarsa H. Does Gamification Work? – Hawaii: HICSS, 2014. – 10 p.

Нурлыбекова Жансая Ержановна
Ағылшын тілі пәні мұғалімі
Мырзатай орта мектебі
Жамбыл облысы Байзақ ауданы Мырзатай ауылы

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ

Аннотация. Мақалада ағылшын тілі сабағында жоғары сынып оқушыларының лексикалық дағдыларын дамытуда мобильді қосымшаларды қолданудың теориялық және практикалық негіздері кешенді түрде қарастырылады. Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында білім беру үдерісінің мазмұны мен формалары түбегейлі өзгеріске ұшырап отырғаны белгілі, осыған байланысты тіл үйрету әдістемесінде де инновациялық технологияларды тиімді пайдалану өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Зерттеу барысында мобильді қосымшалардың оқушылардың сөздік қорын байытудағы, сөздерді есте сақтау мен қолдану дағдыларын жетілдірудегі рөлі жан-жақты талданады. Сонымен бірге оқыту үдерісінде мобильді платформаларды қолданудың артықшылықтары мен шектеулері, оқушылардың танымдық белсенділігіне әсер ету механизмдері, мотивациялық факторлардың өзгерісі қарастырылады. Мақалада шетелдік және отандық зерттеулерге сүйене отырып, мобильді оқытудың тиімді әдістері мен тәсілдері сипатталады, нақты педагогикалық тәжірибелер негізінде ұсыныстар беріледі. Нәтижесінде мобильді қосымшалардың жоғары сынып оқушыларының лексикалық құзыреттілігін қалыптастырудағы маңыздылығы дәлелденіп, олардың оқу үдерісіне енгізілуінің ғылыми-әдістемелік негіздері айқындалады.

Кілт сөздер: мобильді оқыту, лексикалық дағды, ағылшын тілі, цифрлық технология, білім беру, оқыту әдістемесі, сөздік қор, инновация, оқушы мотивациясы, интерактивті орта.

Қазіргі білім беру кеңістігінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы оқыту мазмұны мен әдістерінің жаңаруына алып келіп отыр, бұл үдеріс әсіресе шет тілдерін оқыту саласында айқын байқалады, себебі тіл – үнемі дамып, жаңарып отыратын тірі құбылыс болғандықтан оны меңгерудің дәстүрлі тәсілдері жаңа талаптарға толық жауап бере алмайды, осы тұрғыдан алғанда мобильді қосымшаларды қолдану оқушылардың лексикалық дағдыларын дамытуда тиімді құрал ретінде қарастырылады, өйткені олар оқу материалын тек қабылдаумен шектелмей, оны интерактивті ортада қолдануға мүмкіндік береді, мұндай тәсіл оқушының танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, білімді ұзақ мерзімді есте сақтауға ықпал етеді, бұл өз кезегінде тілдік құзыреттіліктің қалыптасуына оң әсер етеді, сондай-ақ мобильді қосымшалар арқылы ұсынылатын тапсырмалар әртүрлі деңгейде берілуі оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге жағдай жасайды, нәтижесінде оқыту үдерісі сараланып, әрбір білім алушының қажеттілігіне бейімделеді, мұндай жағдай дәстүрлі сабақ құрылымында жиі жүзеге аса бермейтінін ескерсек, мобильді технологиялардың артықшылығы айқын көрінеді.

Жоғары сынып оқушыларының лексикалық дағдыларын дамыту мәселесі тіл үйретудің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады, себебі сөздік қордың жеткілікті деңгейде қалыптасуы оқушылардың сөйлеу, жазу, тыңдау және оқу қабілеттерінің үйлесімді дамуына тікелей әсер етеді, алайда тәжірибеде көптеген оқушылар жаңа сөздерді механикалық түрде жаттап, оларды шынайы коммуникативтік жағдайларда қолдануда қиындықтарға тап болады, бұл мәселені шешуде мобильді қосымшалардың мүмкіндіктері ерекше, өйткені олар сөздерді контексте меңгеруге, түрлі жаттығулар арқылы бекітуге, ойын элементтері арқылы қызығушылықты арттыруға мүмкіндік береді, осындай тәсілдер оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді, нәтижесінде білім сапасы артады, сонымен қатар мобильді платформалар арқылы ұсынылатын мультимедиялық материалдар оқушылардың

қабылдауын жеңілдетіп, ақпаратты тез әрі тиімді меңгеруге көмектеседі, бұл әсіресе қазіргі цифрлық буын үшін аса маңызды.

Мобильді қосымшалардың білім беру саласында кеңінен қолданылуы олардың қолжетімділігімен және икемділігімен түсіндіріледі, себебі оқушылар кез келген уақытта және кез келген жерде оқу материалдарын қайталап, жаңа ақпаратты меңгере алады, мұндай мүмкіндік дәстүрлі оқыту жүйесінде шектеулі болғандықтан, мобильді технологиялар оқу процесін үздіксіз етуге жағдай жасайды, бұл өз кезегінде білімнің беріктігін арттырады, сондай-ақ мобильді қосымшаларда қолданылатын геймификация элементтері оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді, нәтижесінде оқушылар оқу әрекетін міндет ретінде емес, қызықты процесс ретінде қабылдайды, бұл психологиялық тұрғыдан алғанда өте маңызды, өйткені мотивацияның жоғары деңгейі білімді меңгерудің тиімділігін арттырады.

Ағылшын тілі сабағында мобильді қосымшаларды қолдану оқытудың коммуникативтік бағытын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, себебі олар нақты өмірлік жағдайларға ұқсас тапсырмалар арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға бағытталған, мұндай тәсіл оқушылардың тек сөздерді жаттап қана қоймай, оларды сөйлеу барысында дұрыс қолдануына ықпал етеді, бұл тіл үйренудің негізгі мақсатына сәйкес келеді, сондай-ақ мобильді қосымшалар арқылы оқушылар өз білімдерін өз бетінше тексеріп, қателерін түзете алады, бұл өзіндік бақылау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді, нәтижесінде оқушылардың оқу жауапкершілігі артады, бұл фактор білім сапасына тікелей әсер етеді.

Лексикалық дағдыларды дамытуда мобильді қосымшаларды қолданудың тағы бір маңызды аспектісі – дербестендірілген оқыту мүмкіндігі, себебі әрбір оқушының білім деңгейі мен оқу қарқыны әртүрлі болғандықтан, бірдей әдістер барлық оқушыларға бірдей тиімді бола бермейді, ал мобильді платформалар оқушыларға өз қарқынымен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, бұл олардың жеке ерекшеліктерін ескеруге жағдай жасайды, нәтижесінде оқу процесі тиімді әрі нәтижелі болады, сондай-ақ мұндай тәсіл оқушылардың өзіндік жұмыс жасау дағдыларын қалыптастырады, бұл қазіргі білім беру жүйесінің басты талаптарының бірі болып табылады.

Мобильді қосымшаларды тиімді қолдану үшін мұғалімнің рөлі ерекше маңызды, себебі технологияның өзі нәтиже бермейді, оны дұрыс ұйымдастырылған педагогикалық үдеріс қана тиімді етеді, осы тұрғыдан алғанда мұғалім мобильді қосымшаларды таңдау кезінде олардың мазмұнына, әдістемелік негізіне, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкестігіне назар аударуы тиіс, сонымен бірге сабақ барысында мобильді технологияларды қолдану белгілі бір мақсатқа бағытталуы қажет, тек осы жағдайда ғана олар оқу процесінің тиімділігін арттыра алады, бұл талаптарды ескермеу технологияны қолданудың формалды сипат алуына әкелуі мүмкін. Сонымен қатар мобильді қосымшаларды қолдану барысында белгілі бір қиындықтар да туындауы мүмкін, олардың қатарында техникалық мәселелер, интернетке тәуелділік, оқушылардың назарын басқа ақпаратқа аудару қаупі сияқты факторларды атап өтуге болады, мұндай жағдайлар оқу процесінің тиімділігіне кері әсер етуі мүмкін, сондықтан мұғалім бұл мәселелерді алдын ала ескеріп, оларды болдырмау жолдарын қарастыруы қажет, мысалы, сабақ құрылымын нақты жоспарлау, оқушылардың әрекетін бақылау, қажетті ресурстарды алдын ала дайындау арқылы бұл қиындықтарды азайтуға болады, нәтижесінде мобильді технологияларды қолдану тиімді әрі нәтижелі болады.

Маңызды тұжырымдардың бірі ретінде мобильді қосымшалардың оқушылардың лексикалық дағдыларын дамытуда тек қосымша құрал емес, толыққанды оқу ресурсы ретінде қарастырылуы қажеттігін атап өтуге болады, себебі цифрлық ортада ұсынылатын тілдік материалдар құрылымдық жағынан жүйеленіп, семантикалық өрістер арқылы ұйымдастырылған жағдайда оқушылардың сөздерді тек жеке бірліктер ретінде емес, өзара байланысқан мағыналық желі ретінде қабылдауына мүмкіндік береді, мұндай тәсіл лексикалық бірліктердің когнитивтік деңгейде терең меңгерілуіне жағдай жасайды, бұл өз кезегінде оқушының тілдік санасының қалыптасуына ықпал етеді, әрі сөздерді түрлі

контекстерде еркін қолдану қабілетін дамытады, нәтижесінде оқушылардың тілдік икемділігі артып, олар жаңа ақпаратты бұрынғы білімдерімен байланыстыра алады, бұл үдеріс білімнің интериоризациялануына алып келеді, сондай-ақ мобильді қосымшаларда қолданылатын адаптивті алгоритмдер оқушының қателіктерін талдай отырып, оған сәйкес тапсырмалар ұсыну арқылы жеке оқу траекториясын қалыптастырады, бұл оқытудың тиімділігін арттырып қана қоймай, оқушының өз жетістіктерін бақылауына мүмкіндік береді, осындай жағдайларда білім алушы оқу процесінің белсенді субъектісіне айналады, оның нәтижесінде білім тек сыртқы ықпалдың нәтижесі емес, ішкі қажеттілікке негізделген танымдық әрекет ретінде қалыптасады.

Сонымен бірге мобильді қосымшалардың толыққанды оқу ресурсы ретіндегі маңыздылығы олардың интегративтік мүмкіндіктерімен де анықталады, өйткені бұл платформалар тек лексиканы меңгерумен шектелмей, оны грамматикалық құрылымдармен, фонетикалық ерекшеліктермен, прагматикалық қолданыстармен байланыстыра отырып кешенді түрде ұсынады, мұндай ықпалдасқан тәсіл тілдік құзыреттіліктің барлық компоненттерінің үйлесімді дамуына ықпал етеді, бұл өз кезегінде оқушылардың тілдік бірліктерді саналы түрде қолдануына негіз болады, әрі тілдік материалды механикалық жаттаудан арылтып, оны функционалдық деңгейде меңгеруге бағыттайды, сондай-ақ мобильді ортаның интерактивті сипаты оқушылардың түрлі сценарийлерде тілдік әрекеттерді модельдеуіне мүмкіндік береді, бұл олардың коммуникативтік құзыреттілігін арттырады, нәтижесінде оқушылар тілдік бірліктерді нақты өмірлік жағдаяттарда қолдануға дайын болады, мұндай дайындық олардың әлеуметтік бейімделуіне де оң әсер етеді, себебі тіл тек қарым-қатынас құралы ғана емес, мәдениаралық өзара әрекеттесудің маңызды тетігі болып табылады, осы тұрғыдан алғанда мобильді технологияларды оқу ресурсы ретінде қарастыру олардың педагогикалық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Тағы бір маңызды мәселе ретінде мобильді қосымшалардың оқушылардың өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырудағы рөлін ерекше атап өтуге болады, себебі цифрлық білім беру ортасында оқушы ақпаратты пассивті қабылдаушыдан белсенді ізденушіге айналады, бұл үдеріс оның оқу стратегияларын қайта қарастыруына ықпал етеді, нәтижесінде оқушы өз оқу мақсаттарын айқындап, оған жету жолдарын өз бетінше жоспарлай алады, мұндай қабілеттер метатанымдық дағдылардың қалыптасуына негіз болады, бұл өз кезегінде білім сапасының артуына әсер етеді, сондай-ақ мобильді қосымшаларда ұсынылатын өзін-өзі тексеру құралдары оқушының рефлексия жасау қабілетін дамытады, ол өз жетістіктерін бағалап, әлсіз тұстарын анықтай алады, бұл оның әрі қарайғы оқу әрекетін тиімді ұйымдастыруына мүмкіндік береді, осындай жағдайда оқушы оқу процесін сыртқы бақылаусыз да жалғастыра алады, бұл оның дербестігін арттырады, нәтижесінде білім алу үдерісі үздіксіз сипатқа ие болады, ал бұл қазіргі заманғы білім беру парадигмасының негізгі талаптарының бірі болып табылады.

Бұдан бөлек мобильді қосымшалардың өзіндік білім алу дағдыларын қалыптастырудағы ықпалы олардың ақпараттық кеңістікті тиімді пайдалану мүмкіндіктерімен де байланысты, себебі оқушылар әртүрлі дереккөздерден алынған мәліметтерді салыстырып, талдап, оларды жүйелеу арқылы өз білімін тереңдете алады, мұндай әрекеттер сыни ойлаудың дамуына ықпал етеді, бұл қазіргі қоғамда аса маңызды құзыреттердің бірі болып саналады, сондай-ақ мобильді технологиялар арқылы алынған білімнің практикалық бағыттылығы оқушылардың оны нақты жағдайларда қолдануына мүмкіндік береді, бұл олардың оқу мотивациясын арттырады, нәтижесінде оқушылар білімді тек теориялық деңгейде емес, практикалық тұрғыда да меңгереді, бұл өз кезегінде олардың кәсіби бағдарлануына әсер етеді, әрі болашақта еңбек нарығында бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасуына негіз болады, осындай кешенді ықпал нәтижесінде мобильді қосымшалар тек білім беру құралы ғана емес, тұлғаның жан-жақты дамуына әсер ететін маңызды фактор ретінде айқындалады.

Қорытындылай келе, ағылшын тілі сабағында жоғары сынып оқушыларының лексикалық дағдыларын дамытуда мобильді қосымшаларды қолдану тиімді әрі болашағы зор

бағыттардың бірі болып табылады, олар оқыту процесін жаңғыртып, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады, білім сапасын жақсартады, осыған байланысты мобильді технологияларды оқу процесіне енгізу заманауи білім беру талаптарына толық сәйкес келеді және оларды тиімді пайдалану мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты жүзеге асады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Смоленцева, А. С. Применение мобильных технологий для развития лексических навыков школьников при изучении английского языка / А. С. Смоленцева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 23 (261). — С. 388-390. — URL: https://moluch.ru/archive/261/60349.

2. Schofield, et al., Going Mobile in Executive Education. How mobile technologies are changing the executive learning landscape, 2015.

3. Сон, И. С. Мобильное обучение в изучении иностранных языков / И. С. Сон. — Текст : непосредственный // Теория и практика образования в современном мире : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, май 2013 г.). — Т. 0. — Санкт-Петербург : Реноме, 2013. — С. 164-167. — URL: https://moluch.ru/conf/ped/archive/70/3844.

РАЗВИТИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ С ПОМОЩЬЮ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В статье комплексно рассматриваются теоретические и практические основы использования мобильных приложений для развития лексических навыков учащихся старших классов на уроках английского языка. В условиях современного цифрового общества содержание и формы образовательного процесса претерпевают существенные изменения, в связи с чем эффективное использование инновационных технологий становится одним из актуальных направлений методики преподавания иностранных языков. В ходе исследования всесторонне анализируется роль мобильных приложений в обогащении словарного запаса учащихся, совершенствовании навыков запоминания и практического использования лексических единиц. Кроме того, рассматриваются преимущества и ограничения применения мобильных платформ в образовательном процессе, механизмы их влияния на познавательную активность учащихся, а также изменения мотивационных факторов. На основе зарубежных и отечественных исследований описываются эффективные методы и приёмы мобильного обучения, формулируются рекомендации с опорой на конкретный педагогический опыт. В результате обосновывается значимость мобильных приложений в формировании лексической компетенции учащихся старших классов и определяются научно-методические основы их внедрения в образовательный процесс.

Ключевые слова: мобильное обучение, лексические навыки, английский язык, цифровые технологии, образование, методика обучения, словарный запас, инновации, мотивация учащихся, интерактивная среда.

Мусаева Гульнара Елдосовна
Тәрбиеші
«Әсем» бөбекжай-бақшасы
Жамбыл облысы Шу ауданы Төле би ауылы

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ БОЙЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада балабақша жағдайында ұлттық құндылықтар негізінде тәрбие беру арқылы баланың тұлғалық дамуын қамтамасыз ету мәселесі қарастырылады. Қазіргі кезеңдегі қоғам дамуының қарқынды өзгерістері жағдайында мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ұлттық рухани мұраны сақтау және оны бала санасына ерте жастан сіңірудің маңыздылығы айқындалады. Ұлттық құндылықтардың мазмұны ретінде тіл, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ауыз әдебиеті, ұлттық ойындар мен көркем мәдениет элементтері алынып, олардың баланың адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы рөлі ғылыми-педагогикалық тұрғыдан талданады. Сонымен қатар балабақшадағы күн тәртібі әрекеттерін ұлттық мазмұнмен байыту, тәрбиешінің кәсіби рөлі, ата-анамен серіктестік орнату және халық педагогикасын тиімді пайдалану мәселелері қарастырылады. Мақалада ұлттық құндылықтар баланың адалдық, жауапкершілік, үлкенді құрметтеу, кішіге ізет көрсету сияқты қасиеттерін дамытудағы негізгі фактор ретінде негізделеді. Ұлттық тәрбие мен заманауи педагогикалық әдістердің үйлесуі арқылы баланың рухани-адамгершілік бейнесін қалыптастыру жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: балабақша тәрбиесі, ұлттық құндылықтар, адамгершілік тәрбие, адал азамат, мектепке дейінгі білім беру, ұлттық сана, халық педагогикасы, рухани даму, тәрбиеші рөлі, отбасы және балабақша ынтымақтастығы, патриоттық тәрбие, тілдік тәрбие, ұлттық ойындар, салт-дәстүр, тұлға қалыптастыру.

Қазіргі кезеңде қоғам дамуының қарқынды өзгерістері білім беру жүйесіне түбегейлі жаңа талаптар қойып отыр, бұл талаптардың ішінде ұлттық құндылықтарды сақтай отырып ұрпақ тәрбиелеу мәселесі ерекше маңызға ие болып келеді, өйткені жаһандану үдерісі мәдениеттердің бір-бірімен тоғысуына ықпал ете отырып кей жағдайда ұлттық ерекшеліктердің әлсіреуіне әкелуі мүмкін, сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда баланың бойына ұлттық рухты сіңіру тәрбиенің басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылуы тиіс. Балабақшадағы тәрбие жұмысы тек білім берумен шектелмей, баланың ішкі дүниесін байытуға, оның ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға бағытталуы қажет, осы тұрғыда ұлттық құндылықтар тәрбие мазмұнының өзегіне айналуы заңды құбылыс болып табылады. Ұлттық құндылықтар ұғымы халықтың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесі мен дүниетанымын қамтиды, оған тіл, дәстүр, әдет-ғұрып, салт-саналар мен рухани мұралар кіреді, ал бұл элементтер баланың тұлғалық дамуына тікелей әсер ететін маңызды құралдар болып саналады. Балабақша жасындағы балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, ұлттық тәрбиені ойын, көркем әдебиет, музыка және шығармашылық әрекеттер арқылы жүзеге асыру тиімді нәтиже береді, себебі бұл кезеңде бала қоршаған ортаны сезім арқылы қабылдайды және көргенін тез меңгереді. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие баланың бойында патриотизм сезімін қалыптастырып қана қоймай, оның адамгершілік қасиеттерін де дамытады, мұндай қасиеттерге үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу, адалдық, еңбекқорлық сияқты мінез-құлық нормалары жатады. Осы тұрғыдан алғанда балабақшадағы әрбір ұйымдастырылған іс-әрекет тәрбиелік мәнге ие болуы тиіс және ол ұлттық мазмұнмен толықтырылуы қажет.

Ұлттық құндылықтарды тәрбие үдерісіне енгізудің әдістемелік негіздері халық педагогикасымен тығыз байланысты, өйткені халық педагогикасы ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбие тәжірибесінің жиынтығы ретінде баланың жан-жақты дамуына бағытталған тиімді құралдарды ұсынады, сондықтан тәрбиеші осы мұраны заманауи

педагогикалық технологиялармен ұштастыра білуі тиіс. Мысалы, қазақтың ұлттық ойындары баланың дене дамуын ғана емес, оның ойлау қабілетін, тапқырлығын және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады, осы ойындарды оқу қызметіне енгізу арқылы тәрбиеші баланың қызығушылығын арттырып, ұлттық мазмұнды табиғи түрде меңгертуге мүмкіндік алады. Сонымен қатар ертегілер мен аңыз-әңгімелерді пайдалану арқылы балаларға ұлттық дүниетанымды жеткізуге болады, өйткені көркем сөз баланың қиялын дамытып, оның рухани әлемін байытады. Музыкалық тәрбие барысында ұлттық әндер мен күйлерді қолдану баланың эстетикалық талғамын қалыптастыруға ықпал етеді, бұл ретте тәрбиеші әрбір шығарманың мазмұнын түсіндіріп, оның тәрбиелік мәнін ашуы қажет. Тіл дамыту сабақтарында мақал-мәтелдер мен жаңылтпаштарды қолдану баланың сөздік қорын кеңейтіп қана қоймай, оның ойлау жүйесін жетілдіреді, осындай әдістер арқылы ұлттық құндылықтар баланың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналады. Бұл үдерісте тәрбиешінің кәсіби шеберлігі ерекше маңызға ие, өйткені ол балаларға тек ақпарат беруші ғана емес, олардың рухани жетекшісі ретінде әрекет етеді.

Балабақшадағы тәрбиелік үдерісті күн тәртібінің барлық кезеңдерінде ұлттық мазмұнмен байыту баланың дүниетанымын жүйелі түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді, өйткені әрбір қайталанатын әрекет оның санасында тұрақты мінез-құлық үлгілерін орнықтырады және бұл үлгілер кейін оның өмірлік ұстанымдарына айналуы ықтимал. Таңертеңгілік қабылдау сәтінде баланың көңіл күйін ескере отырып, ұлттық сипаттағы жылы қарым-қатынас үлгілерін қолдану оның эмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етеді, мұндай жағдайда бала өзін қауіпсіз әрі құрметтелген ортада сезінеді, бұл оның балабақшаға деген жағымды көзқарасын қалыптастырады. Күн тәртібіндегі әрбір ұйымдастырылған әрекеттің мазмұнына ұлттық реңк беру арқылы тәрбиеші баланың қоршаған әлемді қабылдау ерекшелігін өзгертеді, өйткені ол әрбір құбылысты ұлттық мәдениетпен байланыстыра бастайды. Тамақтану кезінде тағамның шығу тарихы мен оның дайындалу ерекшеліктерін түсіндіру баланың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, оның мәдени сәйкестігін қалыптастыруға ықпал етеді, мұндай тәсіл арқылы бала тек тұтынушы емес, мәдени мұраны жалғастырушы ретінде қалыптасады. Серуен барысында табиғат құбылыстарын ұлттық дүниетаным тұрғысынан түсіндіру баланың қоршаған ортаға деген көзқарасын тереңдетеді, ол табиғатты тек ресурс ретінде емес, рухани құндылық ретінде қабылдай бастайды. Осындай жүйелі ықпалдың нәтижесінде балада ұлттық мәдениет элементтері біртіндеп ішкі қажеттілікке айналады, бұл оның мінез-құлқынан айқын көрініс табады.

Күн тәртібіндегі әрекеттерді ұлттық мазмұнмен толықтыру барысында тәрбиеші тек ақпарат беруші рөлінде қалмай, мәдениет тасымалдаушысы ретінде әрекет етуі тиіс, өйткені оның әрбір сөзі мен іс-әрекеті бала үшін үлгі болып табылады және бұл үлгі баланың санасында ұзақ уақыт сақталады. Баланың күнделікті әрекеттерін ұйымдастыру кезінде ұлттық ойын элементтерін енгізу оның белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, себебі ойын арқылы берілген ақпарат балаға жеңіл әрі қызықты қабылданады. Сонымен бірге көркемдік әрекеттер барысында ұлттық өрнектер мен символдарды қолдану баланың эстетикалық талғамын қалыптастырып, оның мәдени кодын нығайтады, мұндай тәсіл арқылы бала өз халқының көркемдік ерекшеліктерін ерте жастан меңгереді. Ұйымдастырылған әрекеттердің мазмұнын ұлттық құндылықтармен байланыстыру баланың ойлау жүйесін кешенді түрде дамытады, өйткені ол әрбір ақпаратты белгілі бір мәдени контекст арқылы қабылдайды. Баланың күн тәртібіндегі қайталанатын әрекеттерге ұлттық мән беру оның мінез-құлқын реттеуге де ықпал етеді, себебі ол белгілі бір нормаларды табиғи түрде меңгереді және оларды саналы түрде қолдана бастайды. Осындай педагогикалық ықпал нәтижесінде баланың тұлғасы үйлесімді дамып, оның ұлттық болмысы айқын көрініс табады.

Ұлттық тәрбие беру үдерісінде ата-анамен серіктестік орнату тек ақпарат алмасу деңгейінде қалып қоймай, бірлескен тәрбиелік кеңістік құруға бағытталуы тиіс, өйткені бала үшін ең тиімді тәрбие үлгісі – үй мен балабақшадағы талаптардың бірізділігі болып табылады

және бұл бірізділік оның мінез-құлқында тұрақтылық қалыптастырады. Ата-аналарды тәрбиелік үдерістің белсенді қатысушысына айналдыру үшін олардың қызығушылықтарын ескере отырып, түрлі форматтағы іс-шаралар ұйымдастыру қажет, мұндай іс-шаралар олардың педагогикалық көзқарасын кеңейтіп, бала тәрбиесіне деген жауапкершілігін арттырады. Отбасындағы ұлттық дәстүрлерді зерттеу және оларды балабақша тәжірибесіне енгізу арқылы тәрбие жұмысының мазмұнын байытуға болады, бұл өз кезегінде баланың өз отбасына деген құрметін арттырады. Ата-аналардың қатысуымен өткізілетін шығармашылық жобалар баланың өзіндік «Мен» тұжырымдамасын қалыптастыруға ықпал етеді, себебі ол өз жетістігін жақындарымен бөлісу арқылы өзін бағалауды үйренеді. Осындай бірлескен әрекеттер нәтижесінде бала өзін қоғамның маңызды мүшесі ретінде сезінеді, бұл оның әлеуметтік бейімделуін жеңілдетеді.

Отбасы мен балабақша арасындағы өзара әрекеттестікті жүйелі түрде ұйымдастыру баланың тәрбиесінде ұзақ мерзімді нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді, өйткені тұрақты байланыс арқылы тәрбиешілер мен ата-аналар баланың дамуын бірлесіп бақылап, қажет болған жағдайда түзету жұмыстарын жүргізе алады. Ата-аналарға ұлттық тәрбиенің мәнін терең түсіндіру олардың бала тәрбиесіне саналы көзқарасын қалыптастырады, мұндай жағдайда олар күнделікті өмірде ұлттық құндылықтарды қолдануға ұмтылады және бұл әрекет балаға тікелей әсер етеді. Баланың отбасында көрген үлгілері оның мінез-құлқында басым рөл атқарады, сондықтан ата-аналардың тәрбиеге деген жауапкершілігін арттыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз ету мақсатында үлкен буын өкілдерін тәрбиелік үдеріске тарту баланың тарихи жадысын қалыптастыруға ықпал етеді, өйткені ол өткен мен бүгіннің арасындағы байланысты нақты мысалдар арқылы түсінеді. Осындай кешенді жұмыс нәтижесінде бала ұлттық құндылықтарды тек теориялық деңгейде емес, өмірлік тәжірибе арқылы меңгереді, бұл оның тұлғалық дамуының берік негізін қалайды.

Қорытындылай келе, балабақшада ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие беру баланың тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін маңызды бағыттардың бірі болып табылады, бұл үдеріс кешенді әрі жүйелі түрде ұйымдастырылған жағдайда ғана тиімді нәтиже береді, сондықтан тәрбиеші ұлттық мұраны терең меңгеріп, оны заманауи педагогикалық әдістермен ұштастыра білуі тиіс. Ұлттық тәрбие баланың бойында рухани байлықты қалыптастырып қана қоймай, оның болашақта елінің жанашыры болатын азамат ретінде қалыптасуына негіз болады, мұндай мақсатқа жету үшін тәрбие үдерісінде әрбір әрекеттің тәрбиелік мәнін ескеру қажет. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие жүйесі қоғамның тұрақты дамуына ықпал етеді, өйткені рухани бай ұрпақ қана елдің болашағын айқындай алады. Осы тұрғыда балабақша тәрбиешісінің рөлі ерекше, ол ұлттық тәрбиенің негізгі таратушысы ретінде балалардың жүрегіне ұлттық рухты сіңіре білуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. National Values in Early Childhood Curriculum: International Perspectives / Ed. by M. Fleer, B. van Oers. – Springer, 2019. – 294 p.
2. Павлова, Л.Н. Этнокультурное воспитание детей дошкольного возраста / Л.Н. Павлова // Дошкольное воспитание. – 2019. – № 6. – С. 22-29.
3. Формирование этнокультурной идентичности у детей дошкольного возраста в условиях полиэтнической среды / Авт.-сост. Г.И. Рахманова. – СПб.: Детство-Пресс, 2021. – 144 с.

Оразалин Куат Аманжолович
Тарих пәні мұғалімі
"Ы.Алтынсарин атындағы №37 гимназиясы"
Абай облысы Семей қаласы

АЛТЫН ОРДА КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДІҢ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ МЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

Аңдатпа. Мақалада XIII–XV ғасырлардағы Алтын Орда мемлекетінің қолданбалы өнері және оның қазақ халқының дәстүрлі материалдық мәдениетімен тарихи сабақтастығы қарастырылады. Ортағасырлық қалалардан табылған археологиялық жәдігерлер негізінде зергерлік өнер, керамика өндірісі, металды өңдеу, тұрмыстық бұйымдарды безендіру және көркемдік өрнектердің даму ерекшеліктері талданады. Сонымен қатар көшпелі және отырықшы мәдениеттердің өзара ықпалы, Ұлы Жібек жолының қолөнердің дамуына әсері, дәстүрлі өнерді зерттеудің ғылыми-әдістемелік мәселелері сипатталады. Мақала тарих пәні мұғалімдеріне Алтын Орда кезеңіндегі мәдени үдерістерді тарихи деректер арқылы түсіндіруге және оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған.

Түйін сөздер: Алтын Орда, қолданбалы өнер, қазақ мәдениеті, тарихи сабақтастық, зергерлік өнер, керамика, ою-өрнек, археологиялық жәдігерлер, материалдық мәдениет, тарихи білім.

Кіріспе

Қазақ халқының мәдени тарихын терең түсіну үшін ортағасырлық Қазақстан аумағында қалыптасқан саяси, әлеуметтік және мәдени үдерістерді өзара байланыста қарастыру маңызды. Осы тұрғыдан алғанда, XIII–XV ғасырлардағы Алтын Орда мемлекетінің тарихы ерекше орын алады. Жошы ұлысының негізінде қалыптасқан бұл мемлекет Еуразия кеңістігіндегі саяси және экономикалық қатынастарға ықпал етіп қана қоймай, әртүрлі халықтардың мәдени байланыстарының дамуына да жағдай жасады.

Алтын Орда дәуіріндегі мәдени өмірдің маңызды бағыттарының бірі – қолданбалы өнер. Ол адамның күнделікті тұрмысында пайдаланылған заттарды жасаумен қатар, қоғамның дүниетанымын, әлеуметтік мәртебесін, эстетикалық талғамын және технологиялық мүмкіндіктерін танытты. Зергерлік бұйымдар, металл ыдыстар, керамикалық құмыралар, сәндік әшекейлер, киім бөліктері мен тұрмыстық заттар сол кезеңдегі қоғамның материалдық мәдениеті туралы құнды мәлімет береді.

Қазақстан аумағындағы Сарайшық, Ақтөбе-Лаэти және басқа да ортағасырлық қоныстарды зерттеу Алтын Орда кезеңінде қолөнер өндірісінің дамығанын көрсетеді. Археологиялық зерттеулерде табылған керамикалық бұйымдар, металл заттар мен сәндік элементтер аймақтың сауда байланыстарын және мәдени ықпалдастығын зерделеуге мүмкіндік береді [1; 2].

Бұл тақырыптың өзектілігі Алтын Орда дәуіріндегі көркемдік дәстүрлерді қазақ халқының дәстүрлі мәдениетімен байланыстыра зерттеу қажеттілігімен түсіндіріледі. Мұндай зерттеу тарихи сабақтастықты ғылыми тұрғыдан пайымдауға, мәдени мұраны бағалауға және оқушылардың ұлттық тарихқа деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Мақаланың мақсаты – Алтын Орда кезеңіндегі қолданбалы өнердің негізгі бағыттарын талдау және олардың қазақ халқының дәстүрлі материалдық мәдениетімен сабақтастығын ғылыми-тарихи деректер негізінде көрсету.

1. Алтын Орда кезеңіндегі қолданбалы өнердің тарихи негіздері

Алтын Орда XIII ғасырдың ортасында Жошы ұлысының негізінде қалыптасып, XIV ғасырда Еуразиядағы маңызды саяси-экономикалық мемлекеттердің біріне айналды. Оның аумағында көшпелі мал шаруашылығымен айналысқан қауымдармен қатар, қалалық және

отырықшы егіншілік мәдениеті дамыған аймақтар да болды. Мұндай әлеуметтік-экономикалық әртүрлілік қолөнер өндірісінің бірнеше бағытта өркендеуіне ықпал етті. Алтын Орданың Еуропа, Таяу Шығыс, Орта Азия және Еуразия даласын байланыстыратын географиялық орны сауда қатынастарының дамуына, шеберлер тәжірибесінің таралуына және әртүрлі көркемдік дәстүрлердің өзара ықпалдасуына мүмкіндік берді [1].

Қолданбалы өнердің дамуын тек билеушілердің мәдени саясатымен немесе бір ғана этностың дәстүрімен түсіндіру жеткіліксіз. Алтын Орда кеңістігінде түркі және моңғол дәстүрлері, бұрыннан қалыптасқан қалалық қолөнер тәжірибелері, исламдық көркемдік үлгілер және халықаралық сауда арқылы таралған технологиялар өзара ықпалдасты. Археологиялық зерттеулер мемлекет аумағындағы материалдық мәдениеттің біркелкі болмағанын, оның аймақтық ерекшеліктері мен түрлі мәдени ықпалдарды бойына сіңіргенін көрсетеді. Бұл ерекшелік тұрмыстық бұйымдардың пішінінен, оларды жасау технологиясынан және сәндік безендірілуінен байқалады [1].

Мемлекеттің экономикалық өмірінде қалалар мен сауда жолдары маңызды рөл атқарды. Еділ бойы, Солтүстік Каспий маңы, Хорезм және Қазақстанның батыс аймақтары арасындағы байланыстар қолөнер бұйымдарының таралуына жағдай жасады. Қалаларда өндірілген заттар жергілікті тұрғындардың сұранысын қанағаттандырып қана қоймай, айырбас пен сауда айналымына да түсті. Қолөнердің дамуы шикізаттың қолжетімділігіне, тұтынушылардың қажеттілігіне және сауда керуендерінің қозғалысына байланысты болды. Осы тұрғыдан алғанда, қолданбалы өнерді ортағасырлық қоғамның экономикалық және әлеуметтік өмірімен байланыстыра зерттеу маңызды.

Қазақстанның батысындағы Ақтөбе-Лаэти қалашығы Алтын Орда кезеңіндегі қолөнер өндірісін зерттеуге мүмкіндік беретін маңызды археологиялық ескерткіштердің бірі болып саналады. Г.Қ. Уәлиева мен С.Б. Ихановтың зерттеуінде бұл қоныстың XIII–XIV ғасырлардағы керуен жолдарымен байланысы және қолөнер орталығы ретіндегі маңызы қарастырылады [2]. Археологиялық қазбалар барысында тұрғын және шаруашылық орындары, керамикалық ыдыстар, балық аулауға арналған қыш жүкшелер, сүйектен жасалған бұйымдар мен олардың дайындамалары, сондай-ақ күміс және мыс тиындар табылған. Бұл олжалар тұрғындардың тұрмысы мен шаруашылық әрекетін сипаттап қана қоймай, қолөнердің бірнеше түрі қатар дамығанын көрсетеді [3].

Ақтөбе-Лаэти материалдарының ішінде керамика ерекше орын алады. А. Марғұланның зерттеуінде XIII–XV ғасырлардағы қалашықтың қыш өндірісі, оның ішінде жылтыр қабатпен қапталған керамикалық бұйымдар қарастырылған. Зерттеуші керамикалық өндірістің Жошы ұлысы кезеңіндегі жалпы мәдени даму үдерістерімен байланысын көрсетеді [4]. Қыш ыдыстардың пішіні, жасалу тәсілі және безендірілуі сол кезеңдегі шеберлердің кәсіби тәжірибесі туралы мәлімет береді. Сонымен қатар керамикалық бұйымдарды басқа ортағасырлық қалалардан табылған үлгілермен салыстыру өндірістік және мәдени байланыстарды анықтауға көмектеседі.

Қолөнердің дамуы тек қыш өндірісімен шектелмеді. Ақтөбе-Лаэтиден табылған құю қалыптары, металл өңдеу қалдықтары, моншақтар, сақиналар мен білезіктер осы қоныста металды және басқа материалдарды өңдеуге байланысты жұмыстар жүргізілгенін аңғартады [5]. Мұндай олжалар қолөнершілердің белгілі бір бұйымдарды жасауға маманданғанын және олардың өнімдері жергілікті қажеттіліктермен қатар сауда қатынастарына да қызмет етуі мүмкін екенін көрсетеді. Дегенмен әрбір заттың нақты өндірілген орнын анықтау үшін оның археологиялық контексі мен технологиялық ерекшеліктері ескерілуі қажет.

Алтын Орда дәуіріндегі қолөнердің тарихи маңызын түсіну үшін көшпелі және отырықшы мәдениеттердің байланысын да назардан тыс қалдыруға болмайды. Көшпелі ортада пайдаланылған ат әбзелдері, белдік әшекейлері мен жеке сәндік бұйымдар қалалық қолөнер өнімдерімен қатар өмір сүрді. Сауда, қонысаралық қатынастар және халықтардың өзара байланысы материалдық мәдениеттің дамуына ықпал етті. Осы үдерістер нәтижесінде

бұйымдардың пішіні, безендірілуі мен қолданылу ерекшеліктерінде әртүрлі мәдени дәстүрлердің белгілері көрініс табуы мүмкін.

Демек, Алтын Орда кезеңіндегі қолданбалы өнердің дамуы қалалардың экономикалық қызметімен, сауда жолдарымен, өндірістік тәжірибемен және мәдени ықпалдастықпен тығыз байланысты болды. Бұл тарихи негіздерді зерделеу қазақ халқының дәстүрлі материалдық мәдениетін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге ортағасырлық жәдігерлер мен кейінгі қазақ қолөнері арасындағы сабақтастықты анықтағанда, сыртқы ұқсастықтарды ғана емес, олардың мерзімін, қызметін, жасалу технологиясын және тарихи таралу жолдарын да салыстыра қарастыру қажет.

2. Алтын Орда дәуіріндегі қолданбалы өнердің негізгі бағыттары

Алтын Орда кезеңіндегі қолданбалы өнер ортағасырлық қоғамның шаруашылық ерекшеліктерін, технологиялық жетістіктерін, эстетикалық талғамын және мәдени байланыстарын танытатын маңызды тарихи құбылыс болды. Бұл кезеңде бұйымдар жасау тәжірибесі көшпелі және отырықшы халықтардың тұрмысымен, қалалардың экономикалық қызметімен және халықаралық сауда қатынастарымен тығыз байланысты дамыды. Қолданбалы өнердің негізгі бағыттарына зергерлік бұйымдар жасау, керамика өндірісі, металл өңдеу және тұрмыстық заттарды көркем безендіру жатады. Археологиялық зерттеулер осы салалардың даму ерекшеліктерін нақты материалдар арқылы анықтауға мүмкіндік береді.

2.1. Зергерлік өнер және көркем металды өңдеу

Зергерлік өнер Алтын Орда кезеңіндегі сәндік-қолданбалы өнердің маңызды бағыттарының бірі болды. Зергерлік бұйымдар адамның сыртқы келбетін сәндеумен қатар, оның әлеуметтік мәртебесін, материалдық мүмкіндігін және белгілі бір мәдени ортаға қатыстылығын білдіруі мүмкін еді. Сырға, білезік, сақина, белдік әшекейлері мен киімге тағылатын сәндік бөлшектер әйелдер мен ерлердің киім мәдениетінде әртүрлі қызмет атқарды. Олардың жасалуына алтын, күміс, мыс және басқа металдар пайдаланылды. Бұйымның материалы, пішіні мен безендірілуі оның қызметіне және иесінің әлеуметтік жағдайына байланысты өзгеріп отырды.

Алтын Ордадағы зергерлік өнердің даму деңгейін Қазақстан аумағынан табылған археологиялық жәдігерлер арқылы қарастыруға болады. Г. Билялованың зерттеуінде Орталық Қазақстандағы Бозоқ ескерткішінен табылған, арыстанның бет-бейнесіне ұқсас өрнекпен безендірілген жұп күміс білезік арнайы талданады. Зерттеуші бұл бұйымдарды XIII ғасыр мен XIV ғасырдың басына жатқызады және олардың көркемдік ерекшеліктерін Жошы ұлысы тұрғындарының мәдени байланыстарымен сабақтастыра қарастырады [4]. Білезіктердің әйел адамның жерленген орнынан табылуы олардың киім мәдениетін зерттеудегі маңызын арттырады.

Аталған жәдігерлердің құндылығы олардың сыртқы көрінісімен ғана шектелмейді. Арыстан бейнесіне ұқсас сәндік мотивтің қолданылуы ортағасырлық Еуразиядағы көркемдік дәстүрлердің өзара байланысын зерттеуге мүмкіндік береді. К. Руденконың Еділ бұлғарлары мен Алтын Орда дәуіріндегі алтын әшекейлерді салыстырған еңбегінде жануар бейнелерімен безендірілген білезіктер мен басқа да зергерлік бұйымдардың аймақтық ерекшеліктері қарастырылған [5]. Мұндай зерттеулер белгілі бір көркемдік үлгінің әртүрлі мәдени орталарда таралуы немесе жергілікті шеберлер тарапынан өзгертіліп қолданылуы мүмкін екенін көрсетеді.

Ортағасырлық зергерлердің жұмысында металды қалыптау, соғу, бедерлеу, оймыштау және әртүрлі бөлшектерді біріктіру сияқты технологиялық тәсілдер қолданылған. Алайда белгілі бір жәдігердің нақты қандай әдіспен жасалғанын анықтау үшін оның беткі қабатын, құрылымын және материалдық құрамын арнайы зерттеу қажет. Археологиялық бұйымдардың жасалу техникасын анықтау олардың жергілікті өндірісте жасалғанын немесе басқа аймақтан әкелінгенін ажыратуға көмектеседі.

Зергерлік бұйымдардың таралуында сауда байланыстарының да маңызы болды. Еділ бойындағы қалалар, Орта Азия және басқа да аймақтар арасындағы экономикалық қатынастар

сәндік заттардың қозғалысына мүмкіндік берді. Дегенмен бір-біріне ұқсас бұйымдардың табылуы олардың міндетті түрде бір шеберханада жасалғанын білдірмейді. Мұндай қорытынды жасау үшін бұйымдардың жасалу технологиясы, металдың құрамы, мерзімі және табылған археологиялық ортасы салыстырылуы керек.

Қазақтың дәстүрлі зергерлік өнерінде күмістен жасалған білезік, жүзік, сырға, алқа және шаш әшекейлері маңызды орын алды. Әшекейлердің пішіні мен өрнектері аймақтық ерекшеліктерге қарай өзгеріп, ұрпақтан ұрпаққа берілген қолөнер тәжірибесімен толықты. Осы тұрғыдан алғанда, Алтын Орда дәуірінің зергерлік бұйымдары мен кейінгі қазақ әшекейлерін салыстыру көркемдік дәстүрлердің тарихи өзгерістерін түсіндіруге мүмкіндік береді. Бірақ олардың арасындағы сабақтастықты тек сыртқы ұқсастықпен дәлелдеуге болмайды. Бұйымдардың қызметі, материалы, жасалу технологиясы және тарихи таралуы қатар қарастырылуы қажет.

2.2. Керамика өндірісі және тұрмыстық мәдениет

Керамика ортағасырлық қоғамның күнделікті тұрмысын, өндірістік тәжірибесін және мәдени байланыстарын зерттеудегі негізгі археологиялық дерек көздерінің бірі саналады. Қыш ыдыстардың пішіні, өлшемі, саздың құрамы, күйдіру сапасы және сыртқы безендірілуі олардың қандай мақсатта қолданылғанын анықтауға көмектеседі. Керамикалық бұйымдар салыстырмалы түрде жиі сақталатындықтан, археологтар оларды қалалардың даму кезеңдерін және мәдени байланыстарын зерттеу кезінде кеңінен пайдаланады.

Алтын Орда дәуіріндегі қалалық қоныстарда құмыралар, су сақтайтын үлкен ыдыстар, тостағандар, табақтар және басқа да тұрмыстық бұйымдар өндірілді. Олардың бір бөлігі тағам дайындауға және сақтауға арналса, басқалары су тасу, өнім сақтау немесе ас ішу кезінде пайдаланылды. Кейбір керамикалық заттар сыртқы безендірілуімен ерекшеленіп, тұрмыстық қызметімен қатар эстетикалық мәнге де ие болды.

Қазақстанның батысындағы Ақтөбе-Лаэти қалашығы керамика өндірісін зерттеуге мүмкіндік беретін маңызды ескерткіштердің бірі болып табылады. А. Марғұланның XIII–XV ғасырлардағы Ақтөбе-Лаэти керамикасына арналған зерттеуінде қыш бұйымдардың жасалу тәсілдері мен көркемдік ерекшеліктері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері бұл ескерткіштің керамикалық дәстүрлері шығыс мұсылман әлеміндегі қолөнер тәжірибелерімен байланысқанын, сондай-ақ кейбір бұйымдарда хорезмдік үлгілерге тән ерекшеліктер байқалатынын көрсетеді [3].

Бұл деректер Алтын Орда аумағындағы керамика өндірісін оқшау құбылыс ретінде қарастыруға болмайтынын аңғартады. Қолөнер шеберлері жергілікті тәжірибені пайдалана отырып, өзге аймақтарда таралған технологиялар мен көркемдік үлгілерді де меңгерген болуы мүмкін. Мұндай ықпалдастық бұйымдардың пішініне, безендірілуіне және өндіріс тәсілдеріне әсер етті. Сонымен қатар әртүрлі аймақтарда кездесетін ұқсас ыдыстарды салыстыру олардың арасындағы байланысты анықтауға мүмкіндік береді.

Керамикалық бұйымдарды жасау бірнеше кезеңнен тұрды. Алдымен қажетті қасиеттері бар саз таңдалып, қоспалардан тазартылды. Одан кейін саз белгілі бір пішінге келтіріліп, кептірілді және пеште күйдірілді. Кейбір бұйымдардың беті арнайы қоспамен қапталып, өрнекпен безендірілді. Күйдіру температурасы, саздың құрамы және бұйымның қалыңдығы оның беріктігіне әсер етті. Бұл технологиялық ерекшеліктер ортағасырлық шеберлердің материал қасиеттерін тәжірибе арқылы меңгергенін көрсетеді.

Керамиканың сыртқы безендірілуінде геометриялық сызықтар, шеңберлер, өсімдікке ұқсас мотивтер және басқа сәндік элементтер қолданылды. Жылтыр қабатпен қапталған ыдыстардың көркемдік ерекшелігі олардың тұрмыстық зат қана емес, белгілі бір эстетикалық талаптарға сай жасалған бұйым болғанын көрсетеді. Алайда өрнектердің мағынасын анықтау кезінде сақтық қажет: бірдей геометриялық немесе өсімдік тектес мотив әртүрлі кезеңдер мен мәдениеттерде кездесуі мүмкін.

Қазақ халқының дәстүрлі тұрмысында ыдыс-аяқ жасау және сақтау мәдениеті шаруашылық жағдайына бейімделді. Көшпелі өмір салтында тасымалдауға қолайлы ағаш, тері

және металл бұйымдары кеңінен пайдаланылса, отырықшы және жартылай отырықшы орталарда қыш ыдыстардың да өзіндік орны болды. Сондықтан Алтын Орда қалаларының керамикасын кейінгі қазақ тұрмысымен салыстырғанда, халықтың шаруашылық түрін, қоныстану ерекшелігін және заттардың атқарған қызметін ескеру керек.

Керамикалық жәдігерлердің тағы бір маңызы – олар арқылы сауда және мәдени байланыстарды зерттеуге болады. Егер белгілі бір аймақтан табылған ыдыс басқа өңірге тән технологиялық немесе көркемдік белгілерді көрсетсе, бұл байланыс болуы мүмкін екенін білдіреді. Бірақ бұйымның сыртқы ұқсастығы оның міндетті түрде сол өңірден әкелінгенін дәлелдемейді. Мұны анықтау үшін саз құрамын, өндіріс технологиясын және археологиялық контексті салыстырмалы түрде зерттеу қажет.

Осылайша, Алтын Орда кезеңіндегі керамика өндірісі қоғамның тұрмыстық қажеттіліктерін қамтамасыз етумен қатар, технологиялық білім мен көркемдік тәжірибенің таралуына ықпал етті. Ақтөбе-Лаэти материалдары Қазақстанның батысындағы ортағасырлық қолөнердің даму деңгейін және оның кеңірек мәдени байланыстар жүйесіне қатысын түсіндіруге мүмкіндік береді.

2.3. Металл бұйымдары мен сәндік-қолданбалы өнер

Металл өңдеу Алтын Орда дәуіріндегі шаруашылық пен тұрмыстың маңызды құрамдас бөлігі болды. Металдан еңбек құралдары, тұрмыстық жабдықтар, әшекейлер, белдік бөлшектері және әскери мақсатта қолданылатын заттар жасалды. Олардың әрқайсысы белгілі бір қызмет атқарғанымен, кейбір бұйымдарда практикалық қажеттілік пен көркемдік безендіру өзара ұштасып жатты. Металл өңдеудің даму деңгейі қоғамның технологиялық мүмкіндіктерін, шикізатпен қамтамасыз етілуін және қолөнер шеберлерінің кәсіби тәжірибесін сипаттайды.

Алтын Орда аумағындағы археологиялық ескерткіштерден табылған металл заттар олардың түрлік және қызметтік жағынан алуан түрлі болғанын көрсетеді. Еділ бойындағы ортағасырлық қалаларға қатысты музейлік археологиялық коллекцияларда белдік бөлшектері, сақиналар, білезіктер, айналар, қола ыдыстар, темір құралдар және басқа да заттар кездеседі [6]. Бұл материалдар металл бұйымдарының күнделікті тұрмыста, киім мәдениетінде және өндірістік әрекетте қолданылғанын дәлелдейді.

Металл өңдеудің негізгі тәсілдеріне соғу, қалыптау, құю, кесу, бедерлеу және бетіне өрнек түсіру жатады. Әртүрлі бұйымдарды жасау үшін олардың қызметіне сәйкес материал таңдалды. Мысалы, еңбек құралдары мен кейбір шаруашылық жабдықтарына беріктік маңызды болса, сәндік әшекейлерде сыртқы пішін мен безендіру ерекшеліктеріне көбірек көңіл бөлінді. Дегенмен белгілі бір археологиялық заттың жасалу әдісін оның сыртқы көрінісіне ғана сүйеніп нақты анықтау мүмкін емес; ол үшін арнайы технологиялық зерттеу қажет.

Белдік әшекейлері ортағасырлық материалдық мәдениеттің маңызды бөлігін құрады. Белдік адамның киімін бекітуге арналған тұрмыстық зат қана емес, кейбір жағдайларда әлеуметтік мәртебені немесе белгілі бір қызметті білдіретін сәндік элемент болды. Оның металл бөлшектері геометриялық өрнектермен, бедерлі бейнелермен немесе басқа да сәндік мотивтермен безендірілуі мүмкін еді. Мұндай бұйымдарды зерттеу кезінде олардың өлшемі, бекіту тәсілі, материалы және табылған жері ескеріледі.

Металл бұйымдарының таралуы сауда мен мәдени байланыстардың дамуымен де байланысты болды. Ақтөбе-Лаэти қалашығынан табылған металл өңдеу қалдықтары, зергерлік заттар және басқа да олжалар бұл қоныста қолөнер өндірісінің болғанын көрсетеді [2; 5]. Ескерткіштің керуен жолдарына жақын орналасуы қолөнер бұйымдарының сауда айналымына қатысуына қолайлы жағдай туғызған. Алайда нақты бұйымның жергілікті жерде жасалғанын немесе басқа орталықтан әкелінгенін анықтау үшін археологиялық және технологиялық деректерді кешенді түрде қарастыру қажет.

Металл бұйымдарының көркемдік ерекшеліктері олардың жасалу мақсатына қарай өзгерді. Кейбір заттарда өрнек бұйымның бетіне түсірілсе, басқаларында сәндік бөлшектер

негізгі пішінмен үйлестірілді. Жануар бейнелері, геометриялық элементтер және басқа да мотивтер белгілі бір аймақтың көркемдік дәстүрлерін сипаттауы мүмкін. Бірақ олардың символдық мағынасын анықтау үшін сол кезеңнің мәдени ортасы мен басқа археологиялық деректеріне сүйену қажет.

Қазақтың дәстүрлі мәдениетінде металл бұйымдары, әсіресе күміс әшекейлер мен ат әбзелдерінің сәндік бөлшектері кеңінен қолданылды. Ат әбзелдері көшпелі мал шаруашылығының ерекшеліктерін танытса, зергерлік бұйымдар киім мәдениетімен, әлеуметтік дәстүрлермен және эстетикалық талғаммен байланысты болды. Зергерлік өнердегі материал таңдау, бұйымның қызметіне сәйкес пішін беру және сәндік өрнектерді пайдалану тәжірибесі қазақ қолөнерінің маңызды сипаттарының біріне айналды.

Алтын Орда кезеңіндегі металл бұйымдары мен кейінгі қазақ қолөнері арасындағы сабақтастықты зерттеу барысында тарихи кезеңдердің айырмашылығын ескеру қажет. Ұқсас пішіндер мен өрнектер ұзақ мерзімді мәдени байланыстардың нәтижесі болуы мүмкін, бірақ олардың бір дәуірден екінші дәуірге өзгеріссіз берілгенін дәлелдеу үшін нақты деректер керек. Сондықтан металл бұйымдарын салыстырғанда материалдық құрам, технологиялық тәсілдер, қолданылу мақсаты және таралу аймағы қатар қарастырылуы тиіс.

Жалпы алғанда, Алтын Орда дәуіріндегі металл өңдеу мен сәндік-қолданбалы өнер қоғамның тұрмыстық қажеттіліктерін өтеумен қатар, көркемдік тәжірибенің дамуына және мәдени байланыстардың нығаюына ықпал етті. Археологиялық жәдігерлер осы үдерістерді нақты деректер арқылы зерттеуге мүмкіндік береді. Оларды қазақтың дәстүрлі қолөнерімен салыстыру ұлттық материалдық мәдениеттің тарихи дамуын түсінуге жол ашады.

3. Алтын Орда қолданбалы өнері мен қазақ мәдениетінің тарихи сабақтастығы

Тарихи сабақтастық дегеніміз – белгілі бір мәдени құбылыстың бұрынғы қалпында өзгеріссіз сақталуы ғана емес, тарихи жағдайларға бейімделу арқылы жаңа сипаттарға ие болуы. Осы тұрғыдан алғанда, Алтын Орда дәуіріндегі қолданбалы өнер мен қазақтың дәстүрлі мәдениеті арасындағы байланыстарды бірнеше бағыт бойынша қарастыруға болады.

Біріншіден, материалдарды өңдеу және тұрмыстық бұйымдар жасау тәжірибесінің тарихи дамуын атап өтуге болады. Металды өңдеу, сәндік бұйымдарды жасау, заттардың бетіне өрнек түсіру сияқты әрекеттер Еуразия даласындағы әртүрлі қоғамдарда ұзақ уақыт бойы дамыды. Алтын Орда кезеңіндегі археологиялық материалдар осы технологиялық тәжірибенің белгілі бір тарихи кезеңдегі көрінісін көрсетеді.

Екіншіден, көшпелі және отырықшы мәдениеттердің өзара ықпалы маңызды болды. Көшпелі қауымдар мен қалалық орталықтар арасындағы сауда және шаруашылық байланыстар бұйымдардың, технологиялардың және көркемдік үлгілердің таралуына жағдай жасады. Бұл үдерістерді біржақты ықпал ретінде емес, өзара алмасу мен бейімделудің күрделі жүйесі ретінде қарастырған дұрыс.

Үшіншіден, ою-өрнек мәдениетін зерттеу сабақтастық мәселесін ашуға көмектеседі. Қазақтың дәстүрлі қолөнерінде геометриялық, өсімдік тектес және зооморфтық өрнектер кеңінен кездеседі. Ортағасырлық керамика мен металл бұйымдарында да әртүрлі сәндік мотивтер қолданылған. Алайда өрнектердің сыртқы ұқсастығы олардың мағынасы мен шығу тегінің бірдей екенін автоматты түрде дәлелдемейді. Олардың тарихи байланысын анықтау үшін мерзімдік, аймақтық және технологиялық салыстырулар қажет.

Төртіншіден, қолданбалы өнер халықтың дүниетанымы мен әлеуметтік өмірі туралы мәлімет береді. Бұйымның пішіні, материалы, безендірілуі және қолданылу мақсаты белгілі бір қоғамның тұрмыс салтына бейімделеді. Осы тұрғыдан алғанда, Алтын Орда дәуіріндегі заттық мәдениет пен қазақтың дәстүрлі қолөнерін салыстыру арқылы көшпелі қоғамдардың шаруашылық тәжірибесін, эстетикалық талғамын және әлеуметтік қатынастарын тереңірек түсінуге болады.

Бесіншіден, тарихи сабақтастықты зерттеуде аймақтық ерекшеліктерге назар аудару керек. Қазақстанның әр өңірінде табиғи орта, шаруашылық түрі, сауда жолдары және көрші халықтармен байланыс әртүрлі болды. Сондықтан барлық аймақтағы қолданбалы өнердің

дамуын бір үлгімен түсіндіру ғылыми тұрғыдан негізсіз. Батыс Қазақстандағы қалалық қолөнер, Орталық Қазақстандағы археологиялық ескерткіштер және көшпелі ортадан табылған заттар өзара салыстырылғанда ғана кеңірек тарихи қорытынды жасауға болады.

Демек, Алтын Орда кезеңінің қолданбалы өнері қазақ мәдениетінің тарихын түсіндіруге мүмкіндік беретін маңызды дерек көзі болып табылады. Оның қазақтың дәстүрлі қолөнерімен сабақтастығы нақты бұйымдардың ұқсастығымен ғана емес, материалдық мәдениеттің тарихи дамуы, мәдени байланыстар және көркемдік тәжірибенің өзгеруі арқылы ашылады.

4. Тарих сабағында тақырыпты оқытудың ғылыми-әдістемелік маңызы

Алтын Орда кезеңіндегі қолданбалы өнерді оқыту оқушылардың тарихи білімін кеңейтіп қана қоймай, олардың дерекпен жұмыс істеу, салыстыру және дәлелді қорытынды жасау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Тарих пәнінде мәдени мұраны тек дайын ақпарат ретінде ұсынбай, оны зерттеуді қажет ететін тарихи дерек ретінде қарастыру маңызды.

Сабақ барысында мұғалім археологиялық бұйымдардың суреттерін, музей экспонаттарының сипаттамаларын, ғылыми жарияланымдардан алынған мәліметтерді және тарихи карталарды пайдалана алады. Бұл материалдар оқушыларға ортағасырлық қоғамның тұрмысын, қолөнер өндірісін және мәдени байланыстарын нақты мысалдар арқылы түсіндіруге көмектеседі.

Мысалы, оқушыларға Бозоқ қорымынан табылған күміс білезіктер мен Ақтөбе-Лаэти қалашығындағы керамикалық бұйымдар туралы ғылыми мәліметтер ұсынылады. Олар заттардың қандай материалдан жасалғанын, қандай мақсатта пайдаланылғанын, безендірілу ерекшеліктерін және олардың зерттеушілер үшін неліктен маңызды екенін анықтайды. Мұндай жұмыс барысында оқушы тек бұйымды сипаттап қоймай, оның негізінде қандай тарихи қорытынды жасауға болатынын түсінеді.

Тақырыпты оқытуда салыстырмалы-тарихи әдісті қолдану тиімді. Оқушылар ортағасырлық жәдігерлер мен қазақтың дәстүрлі қолөнер бұйымдарын салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтай алады. Мұғалім олардың әрбір ұқсастықты бірден тікелей тарихи байланыс деп қабылдамауына назар аударуы керек. Керісінше, салыстыру барысында нақты дәлелдің бар-жоғын, бұйымдардың мерзімін және зерттеу контексін ескеру қажеттігін түсіндіруі тиіс.

Зерттеушілік тапсырмалар оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға да ықпал етеді. Мәселен, «Археологиялық бұйым қоғамның мәдениеті туралы қандай мәлімет береді?», «Сауда байланыстары қолөнердің дамуына қалай әсер етті?», «Қазіргі қазақ қолөнеріндегі қандай ерекшеліктерді ортағасырлық заттық мәдениетпен салыстыруға болады?» деген сұрақтар тарихи материалды тереңірек талдауға бағыттайды.

Сабақтың тәрбиелік маңызы да жоғары. Ортағасырлық жәдігерлерді зерттеу арқылы оқушылар мәдени мұраға құрметпен қарауды, тарихи ескерткіштерді сақтаудың маңызын және ұлттық мәдениеттің қалыптасуындағы түрлі тарихи кезеңдердің орнын түсінеді. Бұл жұмыс ұлттық тарихты тек мақтаныш нысаны ретінде емес, ғылыми зерттеуді және дәлелді пайымдауды қажет ететін күрделі тарихи үдеріс ретінде қабылдауға жағдай жасайды.

Осылайша, Алтын Орда кезеңіндегі қолданбалы өнер тақырыбы тарих пәніндегі пәнаралық байланысты нығайтуға да мүмкіндік береді. Оны бейнелеу өнері, технология, география және мәдениеттану бағыттарымен байланыстыра оқыту оқушылардың тарихи құбылыстарды кешенді түсінуіне көмектеседі.

Қорытынды

Алтын Орда кезеңіндегі қолданбалы өнер – Қазақстанның ортағасырлық тарихын, материалдық мәдениетін және Еуразия кеңістігіндегі мәдени байланыстарын зерттеуде маңызды орын алатын тарихи құбылыс. Зергерлік бұйымдар, металл заттар, керамика және сәндік-қолданбалы өнер үлгілері сол кезеңдегі қоғамның тұрмысын, технологиялық тәжірибесін және эстетикалық талғамын сипаттайтын құнды археологиялық деректер болып табылады.

Ақтөбе-Лаэти қалашығының керамикалық материалдары мен Бозоқ қорымынан табылған күміс білезіктер Алтын Орда дәуіріндегі қолөнердің аймақтық ерекшеліктерін және мәдени байланыстарды зерттеуге мүмкіндік береді. Мұндай жәдігерлерді ғылыми тұрғыдан талдау ортағасырлық Қазақстан аумағында материалдық мәдениеттің әртүрлі бағытта дамығанын көрсетеді.

Алтын Орда қолданбалы өнері мен қазақтың дәстүрлі қолөнері арасындағы сабақтастықты материалдарды өңдеу тәжірибесі, тұрмыстық бұйымдардың қызметі, көркемдік безендіру және мәдени алмасу үдерістері арқылы қарастыруға болады. Сонымен бірге бұл байланысты зерттегенде тарихи кезеңдердің айырмашылықтарын ескеріп, әрбір ұқсастықты нақты деректермен негіздеу қажет.

Тарих пәні мұғалімі үшін бұл тақырыптың әдістемелік маңызы зор. Археологиялық жәдігерлерді талдау, ғылыми деректерді салыстыру және зерттеушілік тапсырмаларды орындау оқушылардың тарихи ойлауын дамытып, мәдени мұраға саналы көзқарасын қалыптастырады. Нәтижесінде оқушылар қазақ мәдениетінің қалыптасуы мен дамуын бір ғана кезеңмен шектемей, ұзақ мерзімді тарихи үдерістердің өзара байланысы арқылы түсінуге үйренеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Archaeological Sources. In: *The Cambridge History of the Mongol Empire*. Vol. II. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. P. 1323–1339. DOI: https://doi.org/10.1017/9781316337424.043.

2. Уалиева Г.К., Иханов С.Б. The archaeological research of medieval settlement of Aktobe (Laeti) // *Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих. Философия сериясы*. 2014. № 2(74). Б. 58–63. Электрондық нұсқасы: https://rep.buketov.edu.kz/handle/data/6318.

3. Марғұлан А. The study of pottery ceramics in the Golden Horde settlement of Aktobe-Laeti in the XIII–XV centuries // *Asian Journal «Steppe Panorama»*. 2023. Vol. 36, № 4. Б. 790–801. DOI: https://doi.org/10.51943/2710-3994.2023.36.4.790-801.

4. Bilyalova G. Cultural links of the population of the Ulus Juchi of the steppe Kazakhstan by the example of bracelets depicting lion’s faces // *Journal of History*. 2020. Vol. 97, № 2. DOI: https://doi.org/10.26577/jh.2020.v97.i2.24.

5. Kharipova R., Myakisheva O. The archaeological collection of the Saraychik city-site from the funds of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan: materials from 1950 // *Archeo.kz*. 2024. DOI: https://doi.org/10.52967/akz2024.4.26.332-342.

6. Saypov S.T. Орнаментация неполивной столовой керамики Южного Приаралья в эпоху Золотой Орды // *Маргулановские чтения*. 2024. Б. 86–99. DOI: https://doi.org/10.52967/3007-6528.2024.2.86.99.

7. The Cambridge History of the Mongol Empire. Vol. II. Cambridge University Press, 2023. «Archaeological Sources» тарауы.

8. Уәлиева Г.Қ., Иханов С.Б. The archaeological research of medieval settlement of Aktobe (Laeti) // Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих. Философия сериясы. 2014. № 2(74). Б. 58–63.

9. Марғұлан А. The Study of Pottery Ceramics in the Golden Horde Settlement of Aktobe-Laeti in the XIII–XV Centuries // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2023. Vol. 10, № 4. Б. 790–801. Мақаланың толық мәтіні.

10. Bilyalova G. Cultural Links of the Population of the Ulus Juchi of the Steppe Kazakhstan by the Example of Bracelets Depicting Lion’s Faces // Journal of History. 2020. Vol. 97, № 2. DOI: 10.26577/jh.2020.v97.i2.24.

Прекеева Сауле Орынбаевна
Мектепалды даярлық сыныбының мұғалімі
№82 орта мектеп
Қызылорда облысы, Арал ауданы, Қаратерең елді мекені

ЖЫЛ МЕЗГІЛДЕРІ

Ұйымдастырылған іс – әрекеті: Қарапайым математика
Білім беру саласы:Таным
Тақырыбы: Жыл мезгілдері
Мақсаты:Балаларға жыл мезгілдерінің айырмашылықтарын салыстырып айыра білуге қоршаған дүниені – адам, қоғам, табиғат деп қарастырып дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру. Балаларды жылдамдыққа тәрбиелеу
Көрнекілік: суреттер,шарлар, геометриялық фигуралар

Іс - әрекет кезеңдері	**Тәрбиеші әрекеті**	**Балалардың іс -әрекеті**
Мотивациялық-қозғаушылық	**Ұйымдастыру кезеңі.** Балаларды түгендеп, оқу іс - әрекетке назарларын аудару. Шаттық шеңберін жасатып, бір – біріне деген жылы лебіздерін білдірту. Арайлап таң атты Алтын сәуле таратты Қайырлы күн балалар Қайырлы күн достарым	Шаттық шеңберін жасайды.
	1.-Балалар қазір жылдың қай мезгілі? -көктем мезгілі -Бір жылда неше мезгіл бар? -төрт мезгіл бар -Қане ,атап шығайық -(көктем,жаз,күз,қыс) -Мына шарлардың түсі де жылдың төзт мезгілін белгілейді -Балалар бізге бүгін қонжық қонаққа келіпті.Ол өзімен бірге көптеген тапсырмалар ала келіпті 	Тәрбиешінің көмегімен балалар барлық тапсырмаларды орындайды -Иә Балалар сандарды ретімен орналастырды -тіктөртбұрыш,төртбұрыш, үшбұрыш, дөңгелек

	1 тапсырмасы бойынша ол менің құлағыма айтамын дейді.Ол өткен сабақтағы сандарды ұмытып қалдым дейді.Соны есіме түсіруге көмектесіңдер дейді.Ендеше балалар қонжыққа көмектесесіңдер ме? 2.Жаңа сабақ -Балалар мына түрлі пішіндерге қараңдаршы.Оларды қалай атаймыз? -Бүгін бізге орманнан аю қонаққа келіпті.Ол құр қол келмепті сендерге өз тапсырмаларын ала келіпті.Олай болса аюдың тапсырмаларын орындауға дайынсыңдар ма? -Ендеше әліппе дәптермен жұмыс Қонжықтың тапсырмасы Суреттерді көрсетілген түске бояу (балалар өз беттерінше жұмыс жасады) Келесі тапсырма шарлардың түсіне қарай жыл мезгілдерін табу -Мына шардың түсі қандай? (ақ) -Бұл түс қай мезгілді білдіреді? -Қыс. Қыста жер қандай болады?(ақ) -Сары шар қай мезгілді білдіреді?(күз) -Себебі күзде ағаштардың жапырақтары сарғайып жерге түседі -Жасыл түс қай жыл мезгілін білдіреді?(көктем) Көктемде жер беті жасыл шөпке толады -Қызыл шар қай мезгілді білдіреді?(жаз) Сергіту сәті Оң қолымда бес алма , Сол қолымда бес алма. Қосып едім екеуін, Болып шықты он алма. -Балалар аюдың келесі тапсырмасы сиқырлы шардың ішінде не барын табу -Ол үшін шарды жару керек Тапсырма орындау 1-ден 10-ға дейін тура,кері санау Дидактикалық ойын сандардың көршісін табу -Балалар мынау түрлі- түсті пішіндерге қараңдаршы қалай атаймыз? -Бүгін сендер тапсырмалар орындап жақсы жақтарыңнан көріндіңдер? -Балалар әртүрлі фигуралар шығардық,олардан құстың ұясын ,шырша ағашын,иттің үйшіктерін және аюдың тапсырмаларын толық орындап бердік	-Иә дайынбыз Балалар тәрбиешімен бірге орындап отырады Әр баланың қолында қайшы мен фигуралар болады Балалар шар түстеріне қарап жыл мезгілдерін тауып атады Қимылмен орындады Балалар шарды жарып тапсырмалар орындады Балалар геометриялық пішіндерді атады -әртүрлі геометриялық фигуралар жасадық. -есеп шығардық және бүтінді бөліктерге бөлдік.
Рефлексивті - түзетушілік	**Қорытындылау.** Сұрақ – жауап бойынша қорыту -Балалар бүгінгі сабағымызда нені үйрендік? -. 7.Балаларды мадақтау	**Балалардың жауаптары**

Күтілетін нәтиже:
Нені біледі:___ жыл мезгілдерін,геометриялық фигуралардан әртүрлі пішіндер жасауды және жыл мезгілдерінің ауысып отыратындығын__**біледі**_____

Журналдың құрылтайшысы және иесі:
«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығы.

Журнал 2025 жылдың қараша айынан бастап жарық көруде.
Басылым 1 айда 4 рет шығады.
Журнал Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат комитеті 2025 жылғы 28 қазандағы Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қоюы туралы куәлігі № KZ35VPY00132871 берілген.

Құрметті оқырмандар мен авторлар!
Журналда жарияланған материалдар редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Фактілер мен мәліметтердің анықтығына, сондай-ақ стилистикалық қателерге авторлар жауапты.
Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Мекенжайы:
100012, Қарағанды қ.,
Н. Назарбаев даңғ., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Басуға 23.10.2026 ж. қол қойылды.

Пішім 60*90 1/8
ш.б.т. - 26. RISO басылым.
Таралымы - 50 дана.

«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығының полиграфиялық қызметтер бөлімінде басылып шығарылды.

Учредитель и собственник журнала:
Научно-методический центр «KEMENGER», относящийся к индивидуальному предпринимателю «BAYANDY».

Журнал издается с ноября 2025 года.

Периодичность выпуска — 4 раза в месяц.
Журнал выдан комитетом информации Министерства культуры и информации Республики Казахстан
№ KZ35VPY00132871 о постановке на учет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания от 28 октября 2025 года.

Уважаемые читатели и авторы!
Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции.
Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистическиеошибки несут авторы.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы.

Наш адрес:
100012, г. Караганда,
пр. Н. Назарбаева, 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Подписано в печать 23.10.2026 г.

Формат 60*90 1/8
усл.печ.л. - 26. Печать RISO.
Тираж - 50 экз.

Отпечатано в полиграфическом отделе НМЦ «KEMENGER» ИП «BAYANDY».

Ж.Ж.Руссо
Ұстаз – ұлы есім

Мағжан Жұмабаев
Ұстаз болу – өз уақытын аямау,
өзгенің бақытын аялау.

Ахмет Байтұрсынов
Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, берік һәм өз жанымызға /қазақ жанына/ үйлесетін негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады.

М.Әуезов
Мұғалім өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімдігі де жойылады.

Ы.Алтынсарин
Жай мұғалім хабарлайды,
Жақсы мұғалім түсіндіреді,
Керемет мұғалім көрсетеді.
Ұлы мұғалім шабыттандырады.

Абай
Мұғалімге сөз өз ойын сапырылыстырып айту үшін берілмейді, басқаның ойына қозғау салу үшін беріледі.

Ұстаз – ұлттың шамшырағы

Мектептің жүрегі – ұстаз. Ұстаз біліммен ғана емес, жүрек жылуымен, мейірімімен, ұстанымымен шәкіртке жол сілтейді. Шын мәнінде, қандай мұғалім болса – болашақ та сондай.

Ұстаздың әр сөзі, әр қадамы – баланың болашағына жазылған тағдыр іспетті. Сондықтан да ең басты байлық – білімді, жан-жақты, әдістемені терең меңгерген, әр баланың жүрегіне жол таба алатын мұғалім.

Жақсы мұғалім – жай ғана маман емес, ол – тәрбиелеуші, шабыттандырушы, бағыт беруші. Ұстаз – уақыттан озып жүретін адам. Оның бүгін еккен дәні – ел ертеңінің жемісі.

QR-кодты сканерлеу арқылы бізбен тікелей байланысқа шыға аласыз.
Вы можете связаться с нами напрямую, отсканировав QR-код.

ҰСТАЗДЫҚ — ЖАҢҒА ЖАРЫҚ, БОЛАШАҚҚА БАҒЫТ БЕРЕТІН ӨНЕР!